МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛЮБЧЕНКО ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК 343.7(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

08 – Право
081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ **Т.С. Любченко**

Науковий керівник: Мостепанюк Людмила Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Любченко Т.С. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертацію присвячено дослідженню кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

В роботі висвітлено теоретико-методологічні та історичні аспекти, здійснено аналіз зарубіжного законодавства, надана юридична характеристика зазначеного складу кримінального правопорушення, розкриті особливості кваліфікації та покарання за вчинення умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. Визначено особливості історичного розвитку кримінальної відповідальності аналізованого діяння, що характеризується встановленням відповідальності з найдавніших часів до XV ст. – за окремі види знищення чи пошкодження чужого майна залежно від способу його вчинення; з XV ст. до початку XX ст. – за вчинення дій незалежно від виду майна; у радянський період – залежно від форм власності; з 1991 р. і до сьогодні – за умисне знищення чи пошкодження майна окремих деталізованих категорій потерпілих, коли поруч із основним складом знищення чи пошкодження майна є ряд інших спеціальних норм, які конкурують із нормою, яка закріплює основний склад. Встановлено факт визнання умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи в кримінальному законодавстві зарубіжних як форму втручання. Констатовано, що втручання в діяльність захисника чи представника особи є злочином проти життя, здоров’я чи майна потерпілого.

Охарактеризовано родовий об’єкт діяння, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу України, яким запропоновано визнавати охоронюваний нормами Кримінального кодексу України порядок суспільних

відносин у сфері здійснення правосуддя, відносини у сфері сприяння здійсненню такої діяльності та надання правової допомоги; основний безпосередній об’єкт – встановлений порядок здійснення законодавчо урегульованої діяльності, спрямованої на надання правової допомоги, додатковий обов’язковий – право власності, додатковий факультативний – здоров’я, життя, честь і гідність осіб, які здійснюють діяльність, спрямовану на надання правової допомоги, та їх близьких родичів, громадський порядок, громадська безпека. Виявлено сутність механізму завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують встановлений порядок здійснення законодавчо врегульованої діяльності, спрямованої на надання правової допомоги, за якого суб’єкт з метою порушення вказаного права використовує будь-які способи знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Запропоновано предмет кримінальних правопорушень проти правосуддя визначати як вид матеріалізованого носія суспільних відносин у сфері правосуддя, шляхом впливу на який заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння цим відносинам. Доведено, що предметом аналізованого кримінального правопорушення є рухоме чи нерухоме майно, що належить на праві власності потерпілій особі.

Окреслено форми об'єктивної сторони даного діяння: а) знищення майна як протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті чого майно припиняє існувати або втрачає здатність бути відновленим, що сприяє повній та постійній неможливості його використання за цільовим призначенням, а також припиненню права власності на нього; б) пошкодження майна як протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого констатується погіршення якості чи зменшення його цінності, що сприяє частковій тимчасовій неможливості його використання відповідно до цільового призначення. Констатовано альтернативність суспільно небезпечного наслідку у вигляді знищення чи пошкодження майна, за яких розмір

заподіяної шкоди на даний момент не має значення для кваліфікації. Визначено обов’язковість встановлення зв’язку між діями винного щодо знищення чи пошкодження майна і діяльністю потерпілого щодо надання правової допомоги. Доведено безпосередній зв’язок між фактом вчинення діяння та здійсненням потерпілим професійної діяльності через існування законодавчо визначеної конструкції «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги»

Вивчено ознаки суб’єкта умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, яким є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцяти років для притягнення її до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 399 Кримінального кодексу України та чотирнадцяти років – за вчинення діянь, передбачених ч. 2 або ч. 3 ст. 399 Кримінального кодексу України. Доведена наявність у даній нормі вікової диференціації суб’єктів кваліфікованого та особливо кваліфікованого складу даного правопорушення (ч. 2 та ч. 3 ст. 399 Кримінального кодексу України). Аргументується необхідність встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності в 14 років за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 399 Кримінального кодексу України, що обґрунтовується можливістю неповнолітніх віком від 14 років усвідомлювати цінність та важливість відносин власності та правосуддя як об’єкта кримінально-правової охорони, розуміти шкідливість умисного посягання на власність, а також визнанням власних дій та змоги керувати ними.

Досліджено суб’єктивну сторону умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, яка характеризується лише прямим умислом, при цьому психічне ставлення винного охоплює усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння, передбачення настання суспільно небезпечних наслідків, бажання їх настання. Визначено факультативні ознаки суб’єктивної сторони, якими є мотив і мета, що, у випадку вчинення діяння, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу України, стають обов’язковими і мають важливе значення для встановлення ступеня вини,

характеристики особи, що вчинила правопорушення, а також впливають на індивідуалізацію покарання. Мотивом умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи визначено вчинення діяння «у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги», метою – прагнення суб’єкта вчинити діяння щодо потерпілого у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги та перешкодити йому виконати професійні обов’язки як безпосередньо в момент посягання, так і в майбутньому, або помститися за його діяльність.

Висвітлено кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки аналізованого діяння. Доведено, що вчинення правопорушення шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом підвищує суспільну небезпеку і впливає на кваліфікацію вчиненого, розмір та вид покарання. Запропоновано, з огляду на ототожнення загальнонебезпечного способу вчинення правопорушення і способу вчинення діяння шляхом «підпалу чи вибуху», виключити із існуючої редакції ч. 2 ст. 399 Кримінального кодексу України таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення діяння шляхом підпалу чи вибуху, так як термін «вчинення діяння загальнонебезпечним способом» охоплює «підпал та вибух».

Аргументовано доцільність розрахунку заподіяної шкоди в особливо великих розмірах визначати відповідно до положень примітки 4 до ст. 185 Кримінального кодексу України, в якій особливо великими розмірами шкоди визнається шкода, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення правопорушення.

Підтримано раніше висловлену позицію про необхідність кваліфікації дії за ч. 3 ст. 399 Кримінального кодексу України вже при спричиненні смерті хоча б одній людині, незважаючи на вживання у ч. 3 ст. 399 Кримінального кодексу України терміну «загибель людей» у множині. Сформульовано пропозицію про внесення змін до ч. 3 ст. 399 Кримінального кодексу України в частині зменшення кількості потерпілих, яким може бути

спричинена смерть і викладення кваліфікуючої ознаки у такому вигляді: «спричинення загибелі особи».

Констатовано ознаки тяжких тілесних ушкоджень, якими, відповідно до положень Кримінального кодексу України, є тілесні ушкодження, небезпечні для життя в момент заподіяння, чи такі, що спричинили втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя (ч. 1 ст. 121 КК). Обґрунтовано необхідність у ч. 3 ст. 399 Кримінального кодексу України визнавати потерпілого в однині, у зв'язку з чим запропоновано замінити слово «їм» замінити на слово «їй». Тому пропонується особливо кваліфікуючою ознакою вважати заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у результаті знищення або пошкодження майна не кільком, а навіть одній особі.

Роз'яснено сутність тяжких наслідків у ч. 3 ст. 399 Кримінального кодексу України, якими слід визнавати заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, самогубство потерпілої особи, психічний розлад, залишення потерпілого без житла або засобів до існування, тривалі припинення або дезорганізація роботи підприємства, установи, організації.

Окреслено необхідність передбачення в ч. 2 ст. 399 Кримінального кодексу України кваліфікуючої ознаки «знищення чи пошкодження майна групою осіб за попередньою змовою», зважаючи на значне поширення групової злочинності, а також на спрощення вчинення кримінального правопорушення групою осіб.

Доведено нагальну потребу внесення змін і доповнень до санкцій зазначеного кримінального правопорушення, у зв'язку з чим з метою дотримання єдності законодавчої техніки під час конструювання кримінально-правових санкцій та їх уніфікації запропоновано уніфікувати покарання за вчинення діяння, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу

України, у вигляді штрафу, пробаційного нагляду, обмеження волі та позбавлення волі.

За результатами проведеного дослідження сформульовано конкретні пропозиції по внесенню змін і доповнень до чинної ст. 399 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; покарання; склад кримінального правопорушення; кримінальні правопорушення проти правосуддя; кримінальні правопорушення проти власності; правосуддя; власність; знищення або пошкодження майна; захисник чи представник особи; близькі родичі; діяльність, пов'язана з наданням правової допомоги.

SUMMARY

Liubchenko T.S. Criminal liability for intentional destruction or damage to the property of a defender or a representative of a person. – *Qualification scientific work on the rights of a manuscript.*

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The thesis is devoted to the study of criminal liability for intentional destruction or damage to the property of a defender or a representative of a person.

The paper covers theoretical, methodological and historical aspects, analyzes foreign legislation, provides a legal description of the specified criminal offense, reveals the peculiarities of qualification and punishment for intentional destruction or damage to the property of a defender or a representative of a person. The peculiarities of the historical development of criminal liability of the analyzed act have been determined, which is characterized by the establishment of responsibility from the earliest times to the 15th century - for certain types of destruction or damage to someone else's property depending on the method of its commission; from the XV century to the beginning of the twentieth century - for the commission of actions regardless of the type of property; in the Soviet period - depending on the forms of ownership; from 1991 to the present – for the intentional destruction or damage to the property of certain detailed categories of victims, when in addition to the main composition of the destruction or damage to property there are a number of other special norms that compete with the norm that fixes the main composition. The fact of recognition of intentional destruction or damage to the property of a defender or a representative of a person in the criminal legislation as a foreign form of interference was established. It is stated that interference in the activities of a defender or representative of a person is a crime against the life, health or property of the injured person.

The generic object of the act provided for in Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine, which is proposed to recognize the order of public relations in the field

of justice, protected by the norms of the Criminal Code of Ukraine, relations in the sphere of promoting the implementation of such activities and the provision of legal assistance; the main direct object is the established procedure for carrying out legally regulated activities aimed at providing legal assistance, additional mandatory – the right of ownership, additional optional – health, life, honor and dignity of persons who carry out activities aimed at providing legal assistance and their close relatives, public order, public safety. The essence of the mechanism for causing damage to public relations, which provides the established procedure for the implementation of legally regulated activities aimed at the provision of legal assistance, in which the subject, in order to violate the said right, uses any methods of destruction or damage to property belonging to a defender or representative of a person or their close relatives in connection with activities related to the provision of legal assistance, has been revealed. It is proposed to define the subject of criminal offenses against justice as a type of materialized carrier of social relations in the field of justice, by influencing which damage is caused or a threat to its infliction is created to these relations. It is proved that the subject of the analyzed criminal offense is movable or immovable property belonging to the victim on the right of ownership.

The forms of the objective side of this act are outlined: a) destruction of property as an unlawful destructive effect on property, as a result of which it ceases to exist or loses the possibility of restoration, which leads to the complete and permanent impossibility of using the property for its intended purpose and termination of the right of ownership of this property; b) damage to property as an unlawful destructive effect on property, as a result of which the quality of which the value of the property deteriorates or decreases, which leads to the partial and/or temporary impossibility of using the property for its intended purpose. The alternative of a socially dangerous consequence in the form of destruction or damage to property, for which the amount of damage caused at the moment does not matter for qualification, has been stated. The obligation to establish a connection between the actions of the perpetrator regarding the destruction or

damage of property and the activities of the victim to provide legal assistance was determined. The direct connection between the fact of committing an act and the victim's professional activity due to the existence of a legally defined construction "in connection with activities related to the provision of legal assistance" has been proven.

The signs of the subject of intentional destruction or damage to the property of a defender or representative of a person who is a physical sane person who has reached the age of sixteen to bring him to criminal responsibility under Part 1 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine and fourteen years - for committing acts provided for in Part 2 or Part 3 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine. The presence in this norm of age differentiation of subjects of qualified and especially qualified composition of this offense is proven (parts 2 and parts 3 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine). The need to establish a reduced age of criminal responsibility of 14 years for a criminal offense provided for in Part 1 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine, which is justified by the possibility of minors over the age of 14 to realize the value and importance of the relationship between property and justice as an object of criminal law protection, to understand the harmfulness of intentional encroachment on property, as well as the recognition of their own actions and the ability to control them.

The subjective side of intentional destruction or damage to the property of a defender or representative of a person, which is characterized only by direct intention, was studied, while the mental attitude of the guilty includes awareness of the socially dangerous nature of the act, the prediction of the onset of socially dangerous consequences, the desire for their occurrence. The optional features of the subjective side, which are the motive and purpose, are determined, that, in the case of committing an act provided for by Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine, become mandatory and are important for establishing the degree of guilt, the characteristics of the person who committed the offense, and also affect the individualization of punishment. The motive for intentional destruction or damage to the property of a defender or representative of a person is the commission of an

act "in connection with the activity related to the provision of legal assistance", the purpose is the subject's desire to commit an act against the victim in connection with the activity related to the provision of legal assistance and to prevent him from performing his professional duties both directly at the time of encroachment and in the future, or to avenge his activities. The qualifying and especially qualifying signs of the analyzed act are highlighted. It is proved that the commission of an offense by arson, explosion or other generally dangerous way increases the public danger and affects the qualification of the committed person, the amount and type of punishment.

It is proposed, taking into account the identification of the generally dangerous method of committing the offense and the method of committing the act by "arson or explosion", to exclude from the existing version of Part 2 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine, such a qualifying feature as committing an act by arson or explosion, since the term "committing an act in a generally dangerous way" covers "arson and explosion".

It is argued that the expediency of calculating the damage caused in particularly large amounts is determined in accordance with the provisions of note 4 to Art. 185 of the Criminal Code of Ukraine, in which damage that is six hundred or more times higher than the tax-free minimum income of citizens at the time of committing a criminal offense is recognized as a particularly large amount of damage.

The previously expressed position on the need to qualify the action under Part 3 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine already when causing the death of at least one person, despite the use in Part 3 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine, the term "human death" is plural. A proposal for amendments to Part 3 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine in terms of reducing the number of victims who may be caused death and setting out a qualifying feature in the following form: "causing the death of a person".

Signs of serious bodily injuries, such as bodily injuries, dangerous to life at the time of infliction, or those that caused the loss of any organ or its functions,

genital mutilation, mental illness or other health disorder combined with persistent loss of working capacity by at least one third, or termination of pregnancy or irreparable facial disfigurement are noted. Justified the need in Part 3 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine to recognize the victim in the singular, in connection with which it is proposed to replace the word "them" with the word "her". Therefore, it is proposed to consider a particularly qualifying sign the infliction of serious bodily harm as a result of the destruction or damage to property not by several, but even by one person.

The essence of the serious consequences in Part 3 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine, which should be recognized causing moderate bodily injury to several persons, suicide of the victim, mental disorder, leaving the victim without housing or means of subsistence, prolonged termination or disorganization of the work of the enterprise, institution, organization.

The need for provision in Part 2 of Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine qualifying sign "destruction or damage to property by a group of persons by prior conspiration", taking into account the significant spread of group crime, as well as the simplification of committing a criminal offense by a group of persons. The urgent need to make changes and additions to the sanctions of the specified criminal offense is proved, in connection with which, in order to maintain the unity of the legislative technique during the construction of criminal law sanctions and their unification, it is proposed to unify the punishment for the commission of the act provided for by Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine, in the form of a fine, probation supervision, restriction and imprisonment.

Based on the results of the study, specific proposals for amendments and additions to the current Art. 399 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: criminal offense; criminal liability; punishment; composition of a criminal offense; criminal offenses against justice; criminal offenses against property; justice; property; destruction or damage to property; defender or representative of a person; close relatives; activities related to the provision of legal assistance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Любченко Т.С. Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2024. Вип. 1 (21). С. 231–243. DOI : https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306226.

2. Любченко Т.С. Потерпілий у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. № 2 (2024). С. 165–174. DOI : https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.2.17.

3. Любченко Т.С. Об’єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу України. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2024. № 2 (28). С. 99–105. DOI : https://doi.org/10.33270/02242802.99.

4. Любченко Т.С. Особливості покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2025. Вип. 1 (21). С. 247–261. DOI : https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334342.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Любченко Т.С. Близькі родичі як потерпілі у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 лист. 2023 р.). Одеса : ОДУВС, 2023. С. 123–125.

2. Любченко Т.С. Визначення потерпілих у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 198–201.

3. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: передумови та історія встановлення кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2024. С. 333–336.

4. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: питання регламентації в міжнародному праві. *Юридична осінь 2024 року*: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Харків, 19 листоп. 2024 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 103–107.

5. Любченко Т.С. Особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: сутність та тлумачення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні :* матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 06 груд. 2024 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2024. С. 447–451.

6. Любченко Т.С. Деякі питання щодо покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ (Вінниця, 22 листоп. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 98–99.

7. Любченко Т.С. Предмет у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч.

пам’яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 357–359.

8. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом: питання тлумачення. *Наукова спадщина професора В.Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 січ. 2025 р.). Харків : Право, 2025. С. 375–378.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……..18

ВСТУП ……..19

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

1.1. Сучасний стан та методологія дослідження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи ……..30

1.2. Історичний розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи ……46

1.3. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи …….63

Висновки до розділу 1 ……...75

РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

2.1. Об’єкт умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи ……..78

2.2. Об’єктивна сторона умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи …….107

2.3. Суб’єкт умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи…….130

2.4. Суб’єктивна сторона умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи ……141

Висновки до розділу 2 …….152

РОЗДІЛ 3. КВАЛІФІКУЮЧІ, ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ТА ПОКАРАННЯ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

3.1. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи …….154

3.2. Покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи ……..171

Висновки до розділу 3 …….183

ВИСНОВКИ ……..…….185

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ..……194

ДОДАТКИ ……...220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

КЗпПУ – Кодекс законів про працю України

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

ППВСУ – Постанова Пленуму Верховного Суду України

СК – Сімейний кодекс України

США – Сполучені Штати Америки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розвиток України як правової держави, спрямований на входження в економічний та правовий простір Європейського Союзу (далі – ЄС), сприяє реформуванню національної системи судочинства відповідно до вимог найбільш прогресивних систем правосуддя світу. Орієнтація на європейський фактор має забезпечити повноцінну інтеграцію України в співтовариство держав із незалежною й ефективною системою судочинства, учасники якого мають змогу здійснювати професійну діяльність, пов'язану з наданням правової допомоги, без страху за життя, здоров’я чи власність. В Україні актуалізуються запити суспільства на справедливе та ефективне правосуддя, всебічний захист гарантованих Конституцією України прав та свобод людини й громадянина, в тому числі – учасникам судового процесу. Тому держава повинна створювати умови, що забезпечують нормальну, безпечну і безперешкодну діяльність захисників чи представників особи.

На рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» задекларовано, що життя і здоров’я, власність, честь та гідність, а також професійні права захисників перебувають під захистом закону, а реалізація їх прав та повноважень забезпечується відповідними гарантіями.

Особливу роль щодо забезпечення дієвого та ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина виконує закон про кримінальну відповідальність. Розділом XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачається кримінальна відповідальність за порушення норм, що охороняють осіб, які здійснюють правосуддя, а також інших учасників судочинства у зв’язку з їх службовою чи професійною діяльністю та встановлюються підстави відповідальності за вчинення протиправних діянь, які перешкоджають вільному виконанню стороною захисту професійних обов’язків з надання правової допомоги. Одна з наявних у КК заборон (ст. 399 КК) убезпечує

діяльність захисника чи представника особи від посягання на його майно, гарантуючи охорону від вчинення щодо них суспільно небезпечних посягань.

Але, як свідчать статистичні дані, реальних випадків притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення діяння, передбаченого ст. 399 КК, офіційно фіксується небагато. Відповідно до оприлюднених статистичних даних офісу Генерального прокурора, у 2020 р. було обліковано 6 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 399 КК, при загальній кількості вчинених діянь у кількості 360622, у 2021 р. – 6 (321443), у 2022 р. – 1 (362626)), у 2023 р. – 3 (475595), у 2024 р. – 2 (492479), за 6 місяців 2025 р. – 6 (279129) [1]. Як бачимо, кількість облікованих правопорушень, що передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, щороку становить менше 0.01 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень.

Вивченням проблемних питань кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна, а також за вчинення кримінальних правопорушень проти спеціальних потерпілих, в тому числі – захисника чи представника особи, займалися такі вчені, як С.А. Антонов, В.П. Беленок, Є.М. Блажівський, А.В. Бойко, А.С. Бондарчук, І.А. Вартилецька, А.С. Габуда, І.Б. Газдайка-Василишин, С.В. Владимиренко, А.А. Вознюк, В.А. Горбунов, Д.Ю. Гуренко, І.І. Давидович, Ю.А. Дорохіна, О.О. Дудоров, І.М. Залялова, І.М. Ізай, О.О. Кваша, О.О. Кирбят'єв, С.О. Книженко, М.М. Комарницький, В.В. Кузнецов, Г.В. Логвинський, В.М. Мамчур, О.В. Мандро, А.Г. Мартиросян, І.Д. Метельський, С.А. Миронюк, С.С. Мірошниченко, Р.О. Мовчан, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, Л.М. Палюх, А.В. Сакун, А.В. Семенюк-Прибатень, М.В. Сийплокі, В.В. Сміх, Т.Є. Тичина, А.М. Удод, М.І. Хавронюк, Ю.В. Христова, А.О. Цховребов, В.О. Чайка, І.М. Чуба, М.В. Шепітько та ін.

Напрацювання щодо відповідальності за знищення або пошкодження майна, за вчинення кримінальних правопорушень проти спеціальних

[1] Статистичні дані офісу Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika

потерпілих, в тому числі – захисника чи представника особи, отримані вказаними дослідниками, представляють значний науковий інтерес. Це вказує на те, що, незважаючи на суттєвий внесок вітчизняних правників в розробку проблематики кримінально-правової охорони правосуддя, питання відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи залишаються частково дослідженими, тому вимагають додаткового глибокого вивчення задля якісного застосування аналізованої норми чинного КК. Зважаючи на вимоги ЄС до України стосовно необхідності узгодження вітчизняного та міжнародного законодавства, подальші перспективні зміни повинні стосуватися і положень ст. 399 КК.

Для організації якісної роботи захисників чи представників особи з метою реального забезпечення принципу змагальності судочинства слід зосередити увагу на обов'язковості реалізації гарантій безпеки вказаної категорії осіб. Крім того, сучасні умови воєнного стану та деокупації захоплених територій провокують нові загрози кримінально-правої охорони правосуддя, що потребує формування сучасної концепції його захисту.

Вказане засвідчує необхідність поглибленого дослідження особливостей кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи та підтверджує актуальність обраної тематики.

Результати поданого дослідження стануть основою науково обґрунтованих пропозицій щодо внесення змін до кримінального законодавства України у частині удосконалення норми, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, а також практичних рекомендацій щодо правильного застосування цих положень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно з положеннями Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від

21.11.2002 р. № 228-IV; Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008); Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.08.2008 р. № 1153-р); Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. (Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 р.р. (Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023).

Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 р.р. та на 2025–2029 р.р. (накази МВС України від 11.06.2020 р. № 454, від 21.05.2024 р. № 326), Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 р.р., затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 р. № 792-р; Основним напрямам наукових досліджень НАВС на 2025-2029 р.р.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25.04.2023 р. (протокол № 9) та включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 1016, 2023 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є дослідження питань кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, за результатами якого будуть сформовані пропозиції щодо конкретизації змісту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, та практики застосування положень норми, що досліджується.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

– проаналізувати напрацювання вчених щодо особливостей відповідальності за ст. 399 КК та означити систему методів наукового пізнання для їх дослідження;

– вивчити особливості історичного розвитку кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи відповідно до положень вітчизняного законодавства;

– дослідити зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи;

– визначити ознаки родового, видового та безпосереднього об'єктів аналізованого діяння;

– розкрити ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК;

– схарактеризувати суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК;

– встановити особливості суб'єктивної сторони досліджуваного складу кримінального правопорушення;

– дослідити особливості кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи;

– проаналізувати судову практику притягнення до відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, на підставі чого сформулювати пропозиції стосовно удосконалення санкцій досліджуваного кримінального правопорушення;

– означити пропозиції про удосконалення законодавства стосовно кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Методи дослідження. Задля реалізації визначених мети й завдань дисертантка використала комплекс філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, а саме: *діалектичний* метод використовувався для осмислення проблематики дослідження, визначення його структури (розділи 1–3); *історико-правовий* – для генезису визначальних етапів становлення та розвитку наукових досліджень та законодавства – із стародавніх часів й до сьогодення, що дозволить з'ясувати проблеми наступності кримінального права (підрозділ 1.2); *системно-структурний*, у процесі комплексного дослідження елементів складу досліджуваного правопорушення (розділи 2–3); *порівняльно-правовий* – для з'ясування підходів до криміналізації умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи в законодавстві різних держав світу (підрозділ 1.3); *соціологічний,* під час вивчення матеріалів судової практики за ст. 399 КК та проведення анкетування (усі розділи); *статистичний,* з метою аналізу емпіричних даних і статистичної звітності уповноважених інституцій (усі розділи); *моделювання*, у межах розробки пропозицій щодо вдосконалення законодавства (розділи 2, 3, висновки).

Емпіричну базу дослідження складають систематизовані статистичні й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора за 2020–2025 рр. щодо кількості зареєстрованих (облікованих) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 399 КК за 2020 р. – 6 місяців 2025 р.; результати вивчення 30 ухвал, винесених протягом 2020–2025 рр. у всіх областях України; результати опитування 100 працівників Національної поліції України щодо визначення проблемних питань кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням теоретичних і прикладних питань кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна

захисника чи представника особи, у якому сформульовано пропозиції щодо змін конструкції норми та ряду положень КК, які будуть сприяти покращеному розумінню сутності аналізованого кримінального правопорушення, ефективності кримінально-правової охорони об’єкта зазначеного посягання та притягненню винних у його вчиненні осіб до відповідальності. Конкретний внесок дисертантки виражається у визначенні пропозицій щодо конкретизації змісту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, а також розробленні наукових положень, які мають новизну, а саме:

вперше:

- визначено особливості механізму заподіяння шкоди суспільним відносинам, що забезпечують встановлений порядок здійснення законодавчо врегульованої діяльності, спрямованої на надання правової допомоги, за якого суб’єкт, використовуючи будь-які способи знищення або пошкодження майна потерпілих у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, здійснює вплив на суспільні відносини, змінюючи їх та спричиняючи їм шкоду;
- аргументовано доцільність встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності в 14 років при вчиненні діяння, передбаченого ч. 1 ст. 399 КК, що випливає: а) із недосконалості положень ст. 22 КК, б) непослідовності законодавця щодо встановлення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, в) із здатності неповнолітніх розуміти цінність та важливість правосуддя, а також відносин власності як об’єктів кримінально-правової охорони, усвідомлювати шкідливість умисного посягання на власність та змоги керування власними діями;
- запропоновано при кваліфікації аналізованого діяння враховувати розмір майнової шкоди відповідно до положень примітки 2-4 ст. 185 КК;

удосконалено:

- розуміння об’єктів діяння, передбаченого ст. 399 КК: основним безпосереднім об’єктом визначено встановлений порядок здійснення законодавчо врегульованої діяльності, спрямованої на надання правової допомоги, додатковим обов’язковим – право власності, додатковим факультативним – здоров’я, життя, честь і гідність осіб, які здійснюють діяльність, спрямовану на надання правової допомоги та їх близьких родичів, громадський порядок, громадську безпеку;

- сутність знищення та пошкодження майна як форм об'єктивної сторони аналізованого правопорушення; їх характерні та розмежувальні ознаки: фізичне припинення існування майна або такі його зміни, що унеможливлюють відновлення чи використання (знищення), погіршення якості чи зменшення цінності майна, часткова чи тимчасова неможливість його використання за цільовим призначенням (пошкодження);

- зміст тяжких наслідків, якими пропонується визнавати заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, самогубство потерпілої особи, психічний розлад, залишення потерпілого без житла або засобів до існування, тривалі припинення або дезорганізація роботи підприємства, установи, організації;

- позицію про наявність у складах даного кримінального правопорушення: а) вини у формі прямого умислу; б) мотиву, обумовленого правомірною діяльністю потерпілого щодо надання правової допомоги, що виражається у словосполученні «у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги»; в) мети – перешкоджання потерпілому у виконанні своїх професійних обов’язків чи помсті за таку діяльність;

дістало подальший розвиток:

- аргументації щодо поступального характеру історичного розвитку кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи з наступною констатацією повноцінного законодавчого закріплення кримінально-правової

охорони життя, здоров'я, власності захисника чи представника особи на межі другого тисячоліття;

- обґрунтування щодо доцільності заміни в диспозиції аналізованої норми терміну «близькі родичі» терміном «близька особа»;

- пропозиції про розуміння під терміном «вчинення діяння загальнонебезпечним способом» словосполучення «вчинення діяння шляхом підпалу чи вибуху»; зменшення кількості потерпілих, яким можуть бути спричинені тяжкі тілесні ушкодження в ч. 3 ст. 399 КК; розуміння спричинення смерті або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень як особливо кваліфікуючої ознаки навіть щодо однієї потерпілої особи;

- положення щодо доцільності внесення змін і доповнень до санкцій ст. 399 КК щодо встановлення у ч. 1 ст. 399 КК розміру штрафу від однієї до двох тисяч НМДГ, пробаційного нагляду терміном до п’яти років та обмеження волі на той самий термін; у ч. 2 ст. 399 КК – позбавлення волі на строк від трьох до восьми років; у ч. 3 ст. 399 КК – позбавлення волі на строк від восьми до п’ятнадцяти років.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, покликані сприяти вдосконаленню кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, використовуються та можуть бути використані у:

- *законотворчій сфері* – у межах удосконалення законодавства, спрямованого на забезпечення ефективної охорони захисника чи представника особи (див. додаток В);

- *практичній діяльності* – для правильної кваліфікації при умисному знищенні або пошкодженні майна захисника чи представника особи (акт Головного управління Національної поліції в Сумській області від 05.11.2024 р. № 61/027);

- *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація»,

«Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінальне право: доктринальні та практичні проблеми» (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 жовтня 2024 року № 156-ОП);

- *науково-дослідній роботі* – у дослідженнях проблем кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 жовтня 2024 року № 157-НД).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана авторкою самостійно, викладені висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені авторкою особисто. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень. Для обґрунтування окремих положень дослідження використовувалися праці вчених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені авторкою на міжнародних, всеукраїнських і відомчих науково-практичних конференціях, а саме: «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (м. Одеса, 24 листопада 2023 р.), «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 23 листопада 2023 р., 28 листопада 2024 р.), «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану» (м. Хмельницький, 14 березня 2024 р.), «Юридична осінь 2024 року» (м. Харків, 19 листопада 2024 р.), «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 06 грудня 2024 р.), «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Вінниця, 22 листопада 2024 р.), «Наукова спадщина професора В.Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права» (м. Харків, 21 січня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в 12 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у наукових фахових виданнях України, вісім тез

доповідей, які оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота структурно включає анотації українською та англійською мовами, вступ, перелік умовних позначень, три розділи, що містять дев’ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (236 найменувань на 25 сторінках) і 5 додатків (на 20 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 239 сторінок, із них обсяг основного тексту – 175 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

1.1. Сучасний стан та методологія дослідження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

Створення належних умов здійснення правосуддя та захисту осіб, що його забезпечують, неможливе без проведення комплексного дослідження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна вказаної категорії осіб. З'ясування стану наукового розроблення кримінально-правових проблем умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є передумовою якісної реалізації зазначеної мети [110, с. 232]. Такі дії допоможуть оптимально узагальнити шляхи розв'язання зазначених проблем через безпосереднє врахування результатів дотичних наукових досліджень.

Монографічне кримінально-правове дослідження відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи в науці кримінального права України не проводилося. Але, зважаючи на комплексний характер кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, що одночасно посягає і на суспільні відносини в сфері охорони правосуддя, і на суспільні відносини власності, неважко виявити суміжні до обраної теми вже захищені дисертаційні дослідження.

По-перше, слід звернути увагу на дослідження, присвячене проблематиці правосуддя загалом. Так, С.С. Мірошниченко у докторській дисертації «Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії» (2012) зазначав, що рівень злочинності у сфері

правосуддя має підвищений ступінь суспільної небезпеки порівняно з іншими загально кримінальними правопорушеннями, що може свідчити про наявність загрози для національної безпеки України [133]. Констатовано актуальність здійснення поглиблених розробок проблем протидії злочинам проти правосуддя для налагодження системи запобігання злочинності в умовах реформування системи кримінальної юстиції і кримінального та кримінального процесуального законодавства України [224, с. 234–235]. Особливий інтерес становлять сформульовані дослідником рекомендації щодо удосконалення теоретико-правових засад і практики реалізації державної правової політики протидії злочинності у сфері правосуддя.

Окрім того, викликає зацікавленість дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктор юридичних наук М.В. Шепітька. «Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя» (2018). У роботі вчений розглянув наукові засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя, а також кримінально-правові засоби їх протидії. Автор звернув увагу на необхідність розуміння злочинів проти правосуддя як інституту кримінального права, здійснив спробу класифікації злочинів проти правосуддя за різними критеріями, а також запропонував включити нові норми, що містять склади злочинів проти правосуддя, до розділу XVIII КК [232].

Праці вчених, які досліджували зазначену проблематику, можна класифікувати на такі групи:

1. *Дисертації, присвячені кримінально-правовому захисту захисника чи представника особи.*

Говорячи про кримінально-правовий захист захисника чи представника особи, слід відмітити роботу В.В. Сміха «Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу» (Львів, 2011 р.), яка стала першим в Україні монографічним комплексним дослідженням проблем кримінально-правового захисту права особи на правову допомогу [203]. В дисертації автор прийшов до висновку про те, що право особи на правову

допомогу – це гарантоване Конституцією України забезпечення можливості особи користуватися послугами правового характеру, метою яких є реалізація, запобігання порушенню та відновлення у випадку порушення прав, свобод і законних інтересів особи, представництво фізичних або юридичних осіб у судах, органах державної влади, органах місцевого самоврядування та перед іншими особами [203, с. 10].

Т.Є. Тичина у дисертації «Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника», що була захищена у 2021 р. (м. Харків), аналізує підстави кримінальної відповідальності за втручання в діяльність захисника, уточнює зміст елементів й ознак складу цього правопорушення, засобів диференціації та реалізації такої відповідальності. У роботі з'ясовано принципи та передумови криміналізації, враховані законодавцем при встановленні кримінальної відповідальності за втручання в діяльність захисника; визначено об'єктивну потребу у встановленні кримінально-правової заборони на втручання у правомірну діяльність захисника чи представника особи; акцентовано особливість соціальної обумовленості криміналізації, що була детермінована об'єктивними реаліями – негативними тенденціями стану правової культури громадян України [209].

Робота Г.В. Логвинського «Кримінально-правова характеристика посягання на захисника чи представника особи», захищена в Одесі у 2021 р., стала першим комплексним порівняльно-правовим дослідженням кримінально-правової характеристики посягання на захисника чи представника особи. У дисертації обґрунтовувалося, що кримінально-правові норми про посягання на захисника чи представника особи змінювалися у зв'язку з розвитком нового світового порядку. Автором визначені міжнародно-правові стандарти та кримінально-правові гарантії прав захисника та представника особи. [105].

Крім того, слід відмітити напрацювання В.В. Власюка, що реалізувалися у захищеній дисертації «Кримінально-правове забезпечення охорони діяльності захисника чи представника особи з надання правової

допомоги» (2019). У роботі автор проаналізував поняття правосуддя, представника, захисника, захисту, представництва, надання правової допомоги та ряду іншої специфічної термінології. Дисертант умовно визначив три групи положень норм КК, в яких містяться окремі склади кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність захисника чи представника особи, що надає правову допомогу; хоча й не містять окремих складів кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність захисника чи представника особи, що надає правову допомогу, але містять таку відповідальність в межах інших норм; не містять складів правопорушень, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність захисника чи представника особи, що надає правову допомогу [32].

Коротюк М.Г. у дисертації «Кримінально-правова охорона адвокатської діяльності в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, розкрив основні аспекти кримінально-правової охорони адвокатської діяльності в Україні, здійснив характеристику адвокатської діяльності як важливої соціальної цінності, що є невід'ємною складовою системи правосуддя в кожній демократичній країні та охороняється нормами кримінального права, акцентував увагу на необхідності уточнення кримінально-правової заборони щодо незаконного доступу до особистого комп'ютера чи телефона адвоката, що може мати наслідком порушення адвокатської таємниці щодо великої кількості клієнтів адвоката [82].

2. Дисертації, присвячені кримінально-правовому захисту права власності в частині знищення чи пошкодження майна загалом.

Інтерес щодо відносин власності в частині знищення чи пошкодження майна, які також є об'єктом діяння, передбаченого ст. 399 КК, простежується частіше. Слід згадати роботи А.В. Сакун «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна», 2010 р. (м. Київ) [186], С.А. Миронюк «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна», 2012 р., (м. Дніпропетровськ) [129],

А.В. Семенюк-Прибатень «Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України», 2016 р. (м. Львів) [188]. Питання кваліфікації знищення чи пошкодження чужого майна на рівні наукових статей досліджували О.І. Монартович [136] та В.І. Попіль [166], на рівні дисертації – дослідження М.В. Мартишка «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна» [123] та Т.О. Возної «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна журналіста» [33]. Знищення чи пошкодження майна було предметом аналізу, здійсненого І.Б. Газдайкою-Василишин у роботі «Некорисливі злочини проти власності» (2010) [37], Ю.А. Дорохіною «Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні» (2017) [53] та Р.А. Бориславським «Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України» (2020) [21].

3. Дисертації, присвячені кримінально-правовому захисту окремих категорій осіб.

До даної групи слід віднести роботи В.І. Осадчого «Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності» (2004) [155], В.М. Мамчура «Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку» (2002) [119], І.М. Залялової «Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників правоохоронних органів» (2007) [60], І.І. Давидович «Кримінально-правова охорона представників влади і громадян, які охороняють правопорядок» (2007) [50], С.В. Антонова «Кримінальна відповідальність за посягання на діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350, 352 Кримінального кодексу України)» (2010) [7]; А.С. Габуди «Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями» (2011) [35], Д.Ю. Гуренка «Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу»

(2011) [48], А.Г. Мартиросяна «Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя» (2011) [125], Є.М. Блажівського «Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників судових і правоохоронних органів (інших державних діячів)» (2012) [14], В.А. Горбунова «Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» (2012) [43], В.О. Чайки «Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» (2012) [226], А.В. Бойка «Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (2013) [18], А.М. Удода «Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України)» (2013) [212], О.В. Мандро «Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного» (2014) [120], І.М. Чуба «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: кваліфікація та відмежування від суміжних злочинів» (2014) [229], С.В. Владимиренко «Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадянський обов'язок» (2015) [31], М.М. Комарницького «Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи громадського обов'язку» (2017) [76], А.О. Цховребова «Втручання в діяльність працівника правоохоронних органів» (2017) [225], І.М. Ізай «Кримінально-правова протидія втручанню в діяльність працівників правоохоронних органів» (2018) [65], М.В. Сийплокі «Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні» (2019) [192], А.С. Бондарчук «Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні» (2019) [19], І.Д. Метельського «Працівник правоохоронного органу як учасник кримінально-правових відносин» (2020) [128], В.П. Беленка «Кримінально-правова та кримінологічна характеристика

погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу» (2021) [12], О.О. Кирбят'єва «Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів» (2021) [69].

Незважаючи на беззаперечну наукову та практичну цінність усіх вказаних досліджень, кримінально-правове дослідження відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи у науці вітчизняного кримінального права не проводилося. Не дивлячись на значний масив праць, присвячених питанням кримінально-правової охорони захисника чи представника особи, залишається безліч невирішених проблем. З аналізу літератури випливає різноманіття концепцій щодо забезпечення кримінально-правової охорони захисника чи представника особи. Але комплексний підхід до розв'язання проблем у межах предмета дослідження неможливий через суперечливий характер раніше висловлених пропозицій.

Означені вище праці українських учених мають велике значення при розкритті змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, а також при аналізі проблем, які виникають під час виявлення, кваліфікації, досудового розслідування діянь, передбачених даною кримінально-правовою нормою.

До основних проблемних питань відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, які нині є невирішеними і потребують уточнень, додаткової аргументації чи додаткового наукового осмислення та вирішення, належать:

1. Проблеми при кваліфікації, які фіксуються при відмежування умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194, 195, 196, 397, 398 КК. В такій ситуації виникає небезпека неправильного застосування вказаних кримінально-правових норм. Проблеми кримінально-правового відмежування умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи від вищевказаних суміжних діянь зумовлені необґрунтованим трактуванням об'єктивної сторони кримінально

протиправного діяння, передбаченого ст. 399 КК, а також некоректним встановленням мети й мотиву вказаних злочинів (як таких, що вчинені не у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги). Дійсно, попри те, що вчинення кримінального правопорушення обумовлене наданням правової допомоги, обстановка може не відповідати безпосередньому її наданню. Особу потерпілого захисника чи представника особи органи досудового розслідування іноді розглядають за загальним правилом, як звичайну особу, навіть якщо посягання неї вчинено у зв’язку з наданням правової допомоги.

2. Питання щодо розуміння таких кримінально-правових понять, як «знищення майна» та «пошкодження майна», встановлення спільних та відмінних ознак вказаних термінів, дослідження способів їх застосування у КК. На рівні КК ці поняття не визначені, хоча вони доволі часто вживаються у тексті: у 12 розділах Особливої частини КК наявні кримінальні правопорушення, склади яких сконструйовано законодавцем із використанням понять «знищення майна» чи «пошкодження майна» без вказівки на їх протиправність. Тому буквальне тлумачення змісту таких кримінально-правових норм дає підстави вважати, що вони встановлюють кримінальну відповідальність і за правомірну поведінку, адже знищення чи пошкодження чужого майна можуть вчинятися і на законних підставах [21]. Тому встановлення змісту та обсягу таких понять, як «знищення та пошкодження майна» потребує глибокого наукового аналізу.

3. Розуміння: а) соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи, що є спеціальною нормою відносно загальної норми, передбаченої у ст. 194 КК; б) кримінально-правової оцінки умисного знищення або пошкодження чужого майна, що не спричиняє майнову шкоду у значних розмірах, що є необхідним для кваліфікації дій за ст. 194 КК, незалежно від способу його вчинення; в) питання невизначеності розміру кримінально-караного знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих.

У чинному КК спостерігається парадокс: знищення чи пошкодження чужого майна на суму до 378500 грн (станом на 2025 рік), відповідно до положень ст. 194 КК, не визнається кримінально караним і передбачає лише цивільно-правову відповідальність. Разом з тим, пошкодження майна захисника чи представника особи, до прикладу – на суму 10468 грн [205], визнається і кримінально протиправним, і караним, і суспільно небезпечним діянням, оскільки у ст. 399 КК не вказано мінімальний розмір знищеного чи пошкодженого майна. При цьому, загальна норма – ст. 194 КК, такий розмір (що в 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – НМДГ), визначає. Окремі науково обґрунтовані шляхи вирішення цієї проблематики запропоновано доктриною кримінального права [38, с. 117; 188, с. 79], але на рівні норм КК вони не враховані. Це підтверджує актуальність вказаної проблеми, потребує аналізу та вирішення її як на науковому, так і на законодавчому та правозастосовному рівнях.

4. Проблематика караності умисного знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи, яка в кримінальному праві є наскрізною, тобто стосується всіх кримінальних правопорушень, під час вчинення яких знищується чи пошкоджується чуже майно. Її суть полягає у відсутності чітких критеріїв для визначення видів та розмірів покарань, що призначаються. Аналіз санкцій норм КК, які передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна, засвідчує необґрунтованість визначення покарання за досліджувані кримінальні правопорушення, необґрунтованість у визначенні їх меж і підкреслює нагальну потребу у визначенні критеріїв побудови санкцій статей Особливої частини КК [22, с. 11]. Сюди слід також віднести проблемні питання кваліфікації та однотипної кримінально-правової оцінки знищення чи пошкодження майна; забезпечення одностайності судово-слідчої практики в питаннях розмежування складів правопорушень, пов’язаних із знищенням чи пошкодженням чужого майна.

Через застосування системного підходу для вирішення вказаних питань можливим є аргументовані і дієві висновки та пропозиції не тільки на рівні доктрини кримінального права, а і в частині вдосконалення законодавчого регулювання зазначеної сфери та щодо рекомендацій до застосування єдиних підходів практики їх реалізації. Тому закономірно, що саме детальний аналіз зазначеної проблематики та пошук аргументованих шляхів вирішення вказаних питань складатимуть предмет цього дослідження.

Методологія наукового пізнання об'єднує систему компонентів, що входять до її складу: світогляд, загальні та спеціальні теорії та концепції, філософські закони і категорії, правила логіки, загальнонаукові та приватнонаукові методи, методи реальності [162, с. 291].

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, методологія – це сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об’єкта її пізнання [201]. Деякі вчені вважають, що методологія – це вчення про систему наукових принципів і способів дослідницької діяльності, яке включає фундаментальні, загальнонаукові і конкретні принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, які застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань [99, с. 65]. Фактично, це теорія принципів і наукових методів дослідження [39, с. 29]. Методологія наукового дослідження трактується як системна єдність прийомів, методів і засобів мислення, що утворює комплекс сформованих раціональних способів, засобів і форм руху мислення від незнання до знання, від явища до сутності, від припущення до істини [230, с. 74].

Основним засобом з'ясування соціального змісту кримінально-правових норм, їх призначення та застосування, вивчення і усвідомлення проблем кримінального правопорушення і покарання у науці кримінального права є певні методи дослідження. Метод визначається як систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв’язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних

принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів [215]. В основі даної дефініції лежить систематизований спосіб досягнення мети, при чому способом є певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [199, с. 578]. Іншими словами, спосіб – це реалізація однієї чи кількох взаємопов'язаних процедур. Отже, метод – це сукупність прийомів для практичного і теоретичного усвідомлення дійсності.

Методологія науки кримінального права – це система знань у вигляді ідей, теорій, вчень, концепцій про злочин і покарання, закон про кримінальну відповідальність, кримінально-правові норми, юридичні конструкції та інститути, їх соціальну обумовленість та ефективність, принципи, тенденції розвитку кримінального права і законодавства, а також теоретичне осмислення і вдосконалення практики законодавчої і правозастосовної діяльності у сфері кримінального права [74, с. 291].

Вчені відстоюють різні позиції щодо кримінально-правових методів дослідження. Так, існує обґрунтована думка щодо класифікації методів дослідження за обсягом на чотири групи: 1) філософські (діалектичні, феноменологічні, герменевтичні); 2) загальнонаукові (системні, порівняльні, історичні); 3) спеціально-наукові; 4) дисциплінарні [44, с. 24]. М.І. Панов та Н.О. Гуторова зазначають, що дослідження питань Особливої частини КК неможливе без таких методів, як діалектичний, формально-логічний (догматичний), соціологічний, історичний, порівняльно-правовий та системно-структурного аналізу [161, с. 516, 49, с. 16–28]. О.О. Дудоров та М.І. Колос до вказаного переліку додають ще систематичний, статистичний методи та метод спостереження [54, с. 5; 75, с. 329].

Оскільки предметом дослідження є умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, у роботі використовувалися історико-правовий, компаративістський, догматичний, діалектичний, системний, логіко-граматичний, логіко-семантичний методи, метод аналізу

словникових визначень, методи індукції та дедукції, моделювання, статистичний, соціологічний та метод анкетування.

При проведенні дослідження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи ми використовували історичний метод задля висвітлення історичних витоків, генезису та закономірностей розвитку кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері захисту прав захисника чи представника особи, а також відображення передумов необхідності закріплення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. Історичний метод дозволив дослідити історію розвитку відповідальності за вказане діяння, його криміналізацію на різних етапах становлення держави, а також аргументувати необхідність її подальшого наукового дослідження.

Під час дослідження умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи використано порівняльно-правовий (компаративістський) метод дослідження. Використання цього методу в процесі наукового дослідження сприяє чіткому виявленню закономірностей генезису кримінально-правової заборони, її існування та реалізації, перспектив розвитку та вдосконалення. В науці кримінального права він, як правило, використовується для визначення змісту та сутності кримінально-правових норм та інститутів тих держав, законодавство яких досліджується, з метою виявлення загальних сутнісних рис та закономірностей розвитку законодавства для подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінального законодавства України і практики його застосування [210, с. 29]. У нашій роботі компаративістський метод сприяв виявленню подібного та відмінного у чинному КК України та кримінальному законодавстві іноземних держав у частині охорони суспільних відносин в сфері захисту прав захисника чи представника особи, а також сприяв зіставленню та аналізу норм і положень кримінального законодавства України відповідно з аналогічними нормами зарубіжного законодавства.

Догматичний (логіко-юридичний, логічно-структурний, формально-логічний, юридичний) метод дослідження кримінально-правових норм полягає у встановленні змісту юридичних і нормативно-правових розпоряджень, з'ясування закономірностей дії права за допомогою правил юридичної логіки [222, с. 47]. За допомогою догматичного методу в роботі досліджено норми Конституції України, законодавства України про кримінальну відповідальність, інших нормативно-правових актів, з'ясовано зміст і значення використаних у них понять, виявлено недоліки, обґрунтовано висновки і пропозиції щодо внесення змін та доповнень. Даний метод дозволив здійснити наукову обробку правового матеріалу: за його допомогою визначено місце аналізованої кримінально-правової норми у системі інших норм, досліджено передумови та підстави її прийняття. Вказаний метод сприяв виявленню та вивченню можливостей удосконалення норми, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Діалектичний метод надав змогу забезпечити розгляд взаємозв'язку єдностей та протилежностей, а також спільних і характерних ознак під час дослідження кримінально-правових понять і категорій щодо кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, а також забезпечив формулювання висновків і пропозицій за результатами дослідження.

У процесі дослідження зазначеної проблематики у методологічному апараті важливу роль відіграв системний метод, який дає змогу розкрити внутрішній механізм не лише дії окремих компонентів, а їх взаємодії на різних рівнях. Системний метод – це сукупність загальнонаукових методологічних принципів і способів дослідження, в основі яких лежить орієнтація на розкриття цілісності об'єкта як системи [156, с. 33]. Специфіка системного методу полягає в тому, що він орієнтує дослідження на відображення цілісності об'єкта та механізмів, що її забезпечують, на виявлення різних типів контекстів об'єкта, зведення їх в єдину теоретичну

картину, що потребує комплексного аналізу динамічних одиниць, частини яких органічно пов’язані та взаємовпливають одна на одну [162, с. 108].

Використання системного методу в роботі дозволило відтворити внутрішню конструкцію норми, взаємозв’язок і взаємозалежність її елементів між собою та з іншими кримінально-правовими термінами та категоріями, допомогло виявити протиріччя та прогалини у кримінальному законодавстві та сформулювати пропозиції щодо його змін і доповнень у частині відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. Саме системний метод дозволив зрозуміти особливості конструювання юридичного складу умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи та проаналізувати його конкретні елементи та ознаки, з’ясувавши їх роль і значення.

У процесі поглибленого вивчення понятійно-категоріального апарату умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи були використані логіко-граматичний, логіко-семантичний та метод аналізу словникових визначень, застосування яких сприяло поглибленому аналізу окремих понять обраної теми.

Методи індукції та дедукції використовувалися відповідно для формування загальних висновків на підставі формально-логічних висновків та понятійно-категоріального апарату предмету дослідження, а також під час виокремлення та характеристики критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Метод моделювання і факт його використання дозволив досліджувати ті положення, які неможливо осягнути шляхом безпосереднього вивчення. Даний метод застосовувався для висвітлення змісту кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи та формулювання пропозицій вдосконалення кримінального законодавства щодо аналізованого питання. Сформульовані

положення в слугуватимуть однією з передумов удосконалення правозастосовної практики.

При вивченні, впорядкуванні та аналізі матеріалів правозастосовчої практики щодо застосування норми КК, що встановлює відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, для підтвердження теоретичних висновків даними офіційної статистики та узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел використовувався статистичний метод. Дані офіційної статистики уможливлюють виявлення динаміку злочинності на підставі показників щодо кількості вчинених кримінальних правопорушень зазначеної категорії за певний період часу, узагальнення розміру і види завданої шкоди.

Соціологічний метод став необхідним для аналізу соціальних умов, явищ і факторів, на які поширюється дія положень КК. Саме соціологічний метод визначає ставлення до застосування положень КК до певних категорій громадян, що здійснюється шляхом опитування чи анкетування і полягає у вивченні кримінального правопорушення і покарання як суспільних явищ. За цією методикою було проведено опитування практичних працівників Національної поліції України щодо ефективності застосування норми КК, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, та з питань кваліфікації під час розслідування проваджень за ознаками ст. 399 КК.

Застосування методу анкетування шляхом надання респондентами письмових відповідей стосовно системи стандартизованих запитань щодо особливостей кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, була отримана інформація, що використовувалася для обґрунтування власних наукових висновків дослідження.

Отже, кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, у вітчизняній кримінально-правовій літературі є недостатньо дослідженою.

Встановлення теоретико-методологічних передумов визначило основу, специфіку та стратегію нашого дослідження, спрямувало на правильне та послідовне застосування обраних методів, а також забезпечило комплексність і системність усього дисертаційного дослідження. Використання вищезазначених методів наукового дослідження у їх взаємозв’язку сприяло проведенню всебічного аналізу, обґрунтуванню теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

1.2. Історичний розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

Правовий статус захисника чи представника особи віддзеркалює можливість з урахуванням сучасних реалій життя створити демократичний інститут захисту. Відповідно до ст. 399 КК, умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи відноситься до тих кримінальних правопорушень, які посягають на правосуддя в частині захисту власності захисника чи представника особи.

Для повного і глибокого дослідження будь-якого кримінально-правового явища необхідно простежити процес його розвитку, адже об'єктивне дослідження кримінально-правових явищ неможливе без застосування історико-правового методу, який дає можливість розкрити генетичні зв'язки і відносини конкретного об'єкту, реальні умови його становлення і розвитку [46, с. 116]. Тому правильно говорити, що у кожному чинному нормативному акті спостерігається певний елемент минулого. Не є винятком і сучасні норми КК про відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Досліджуючи генезу законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, коротко слід оглянути історію становлення захисту інституту правозахисників. Так, одна з найбільш обґрунтованих наукових позицій доводить, що ще за часів Київської Русі (X ст.) існував інститут представників, який за своєю суттю фактично прирівнюється до правозахисників [24, с. 42]. Інші дослідження засвідчують наявність перших згадок про інститути захисту та представництва у таких законодавчих актах кінця XIV – початку XV ст., як Псковська (1397 – 1467 р.р.) та Новгородська (1440 р., 1471 р.) судні грамоти [15, с. 57].

Згідно першої наукової позиції виокремлюються наступні періоди історії адвокатури: а) Київська Русь та Галицько-Волинське князівство (X – XIII ст.); б) Королівство Польське й Велике князівство Литовське та їх спадкоємиця Річ Посполита (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.); в) Гетьманщина (XVII ст.); г) XIX – початок XX ст. у складі Російської імперії та цей же часовий проміжок у складі Австрійської, а згодом – Австро-Угорської імперій; д) національно-визвольні змагання 1917–1920 р.р.; е) адвокатура на українських землях в складі Румунії, Польщі та Чехословаччини у міжвоєнний період (перша половина XX ст.); є) період УРСР (1922-1991 р.р.); ж) період незалежності (1991 р до сьогодні) [24, с. 43].

Руська Правда диференціювала кримінальну відповідальність за знищення та пошкодження майна залежно від предмету посягання, а не від виду потерпілого. Але аналіз положень Руської Правди дає підстави стверджувати, що зміст її положень не складає повного уявлення про систему правових норм через існування права у ті часи як у писаній, так і в неписаній формах [32, с. 88].

Під час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського чинними джерелами права були Руська Правда, руське звичаєве право, судебник Великого князя Казимира 1468 р., а згодом – Литовські Статути. І саме нормами Статуту Великого князівства Литовського 1529 р. вперше було законодавчо закріплено адвокатуру як правовий інститут, що свідчить про початок повноцінного формування інституту адвокатури [105, с. 14]. Другий Литовський Статут 1566 р. чітко розмежував у судовому представництві представництво адвокатом і заступництво, при якому заступник заступав сторону цілком або в межах доручення [165, с. 162]. Погляди щодо охорони права власності в Литовських Статутах дуже схожі до тих, що закріплені Руською Правдою. Цей факт пояснюється тим, що джерелом Литовських Статутів частково була і Руська Правда, тому подібність кримінально-правових інститутів нормативно-правових пам’яток є обґрунтованою [38 , с. 48].

Судебник 1497 р. передбачав відповідальність за розбій та крадіжку, а також за знищення чи пошкодження чужого майна шляхом підпалу, неповернення боргу через втрату майна [16, с. 47].

Отже, протягом XV ст. встановлюється правовий статус адвоката в Україні, адже у різних редакціях Литовських Статутів закріплюється і організовується діяльність адвокатів [100, с. 40]. Але, виходячи з наукових досліджень, слід констатувати спрямованість діяльності тогочасної адвокатури на користь, в першу чергу, приватних інтересів зацікавлених осіб [29, с. 450]. Разом з тим, слід констатувати відсутність кримінально-правової охорони учасників судового процесу, в тому числі – адвоката чи захисника.

У XVI – XVII ст. на формування українського законодавства впливало західноєвропейське право, результатом чого стало запровадження в містах України магдебурзького права. Саме поширення магдебурзького права сприяло укріпленню інституту представництва та його носіїв – «прокуратурів». Але захисту адвоката, захисника чи прокуратора під час виконання його професійних обов'язків не передбачалося [105, с. 19].

Згодом нормативним актом, що закріплював відповідальність за посягання проти правосуддя, було Соборне уложення 1649 р., глава якого «Про суд» передбачала відповідальність за образи суду і судді, а також за заподіяння судді тілесних ушкоджень. Уложення містило норми про злочини проти правосуддя, але відповідальності за посягання на власність адвоката чи захисника не передбачалося [214, с. 52].

За часів Гетьманщини на її території практично не застосовувалися норми Литовських статутів, магдебурзького права та Речі Посполитої, адже основну роль у правозастосуванні отримало звичаєве право [32, с. 51]. За межами польсько-литовського законодавства опинилася система злочинів і покарання запорізького козацтва, яка склалася відповідно до старовинних звичаїв згідно зі словесним правом та здоровим глуздом [32, с. 199]. За цей час жодного кодифікованого нормативно-правового акту не було видано, адже це було право, яке творив сам народ [32, с. 206–252].

У «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. теж можна було чітко простежити вплив Руської Правди та Литовських Статутів. Характерною ознакою «Прав, за якими судиться малоросійський народ» була спроба законодавця помістити в одному розділі усі злочини, які пов'язані зі знищенням чи пошкодженням чужого майна. Саме в цей період спостерігається формування першої системи злочинів проти власності, значну частку яких становили посягання, пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна [20, с. 52]. Але норми, які б передбачали відповідальність за знищення чи пошкодження майна залежно від його власника, не передбачалися.

Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1845 р. норми про знищення та пошкодження майна було доволі чітко систематизовано: Розділ XII Зводу законів «Про злочини і проступки проти власності приватних осіб» закріплювалася відповідальність за посягання, пов'язані зі знищенням та пошкодженням чужого майна [20, с. 53].

На землях, що перебували під владою Австро-Угорщини, період з кінця XIX ст. і до початку Першої світової війни вважається золотим періодом у розвитку української адвокатури [6, с. 14]. Основними джерелами кримінального права на цій території сучасної України були Кримінальні кодекси 1787 р. (Йосефіна), 1803 р. (Францішкана) та Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р., в яких теж передбачалися норми, що охороняли майно від знищення чи пошкодження, але без надмірної диференціації залежно від виду потерпілого [16, с. 53].

У прийнятому в 1903 р. Кримінальному уложенні знову таки чітко простежувався вплив Уложення 1845 р., оскільки питання знищення чи пошкодження власності регулювалося аналогічно до його норм. Змін зазнали лише окремі покарання, які позбулися відсильного характеру та не були надто «громіздкими». Безперечним надбанням Уложення 1903 р. стала диференціація кримінальної відповідальності за умисне пошкодження чужого майна залежно від розміру заподіяної шкоди як обставини, що

обтяжує відповідальність, при чому основний склад знищення чи пошкодження чужого майна не містив мінімального розміру заподіяної шкоди [20, с. 55]. Також у структурі Кримінального Уложення 1903 р. існувала спеціальна глава, присвячена злочинам проти правосуддя. Кримінальна відповідальність встановлювалася за помилковий донос, лжесвідчення та лжеприсягу, підробку або пред'явлення суду помилкових доказів, втечу з поселення чи з каторги.

Отже, з XVIII ст. спостерігається чітке закріплення норм щодо охорони учасників судового процесу від посягань, в першу чергу – суддів, та формування системи кодифікованого кримінального права, зумовленого лібералізацією законодавства. Особливістю положень тогочасного кримінального права стало розширення системи злочинів проти власності, що стосувалися знищення чи пошкодження чужого майна та удосконалення їх класифікації. Важливою новелою стало закріплення «загальної» норми, яка передбачала відповідальність за умисне знищення чи пошкодження будь-якого майна незалежно від його виду та виду потерпілих осіб, а також диференціація відповідальності діяння залежно від розміру заподіяної шкоди. Кримінально-правова охорона адвокатів, захисників чи представників особи та їх власності не фіксувалася.

Таким чином, аналіз законодавства державних утворень, що існували на території сучасної України до початку XX ст. показав, що норм у кримінальному законодавстві щодо відповідальності за посягання на власність адвоката, захисника чи представника особи не існувало, кримінально-правова охорона вказаних осіб не передбачалася, оскільки сам інститут адвокатури зароджувався досить повільно.

На початку XX ст. в Україні активізувалася робота по розвитку адвокатури: була утворена Велика адвокатська комісія, до складу якої увійшли Рада присяжних повірених та представники помічників присяжних повірених. Завданням комісії визнавалося забезпечення політичної роботи адвокатів [105, с. 24]. Організаційні дії підкріплювалися законодавчим

підґрунтям, яким було ухвалення Українською Центральною Радою низки законів: «Про формулу судових вироків» (10.11.1917 р.), «Про утворення Генерального суду» (02.12.1917 р.), «Про умови і порядок обрання суддів Генерального і Апеляційного судів» (23.12.1917 р.), «Про прокурорський нагляд» (23.12.1917 р.) [194, с. 90].

З прийняттям КК УСРР 1922 р., який став одним з перших прикладів нормативно-правової бази кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, розширилося коло діянь, які вважалися злочинами проти правосуддя. Так, передбачалася відповідальність за сприяння втечі з місця ув'язнення, втеча арештованого з-під варти чи з місця ув'язнення, приховування банд і окремих їх учасників, недонесення про злочин тощо. Крім того, КК УСРР 1922 р. диференціював кримінальну відповідальність за пошкодження майна на два види: будь-яким способом і загально небезпечним способом (шляхом підпалу, підтоплення, вибуху) та залежно від видів об'єктів власності, до кола яких відносилися лісові насадження, посіви, урожай, пам'ятки культури, взяті під охорону об'єкти природи [20, с. 56].

У положеннях КК УРСР 1927 р. можна віднайти диференційований підхід щодо кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна залежно від виду потерпілого: кримінальна відповідальність встановлювалася за умисне знищення чи пошкодження майна, що належало державі, громадянам і кооперативним організаціям чи підприємствам. Пізніше до числа норм, що охоронювалися положеннями КК, додалося умисне знищення або пошкодження майна приватної особи, вчинене на ґрунті класової боротьби за сприяння здійсненню заходів Радянської влади, вчинене через підпал або іншим загально небезпечним способом. Отже, КК УРСР 1927 р. передбачав низку «спеціальних» норм, що встановлювали відповідальність за знищення чи пошкодження окремих видів майна.

У статтях КК УРСР 1927 р. кримінально караними діяннями проти правосуддя вважалися: винесення суддями неправомірного вироку, рішення або ухвали, незаконне затримання чи привід, примушення давати показання,

завідомо неправдивий донос, ухилення або відмова свідка, експерта, перекладача і понятого від виконання своїх обов'язків, оприлюднення даних попереднього слідства, дізнання або ревізійного обстеження.

Як бачимо, в перших КК сучасної України (КК УСРР 1922 р. та УРСР 1927 р.) у розділах, що регламентували кримінальну відповідальність за злочини проти власності та проти правосуддя, не йшлося про кримінально-правову охорону адвоката, захисника чи представника особи загалом.

КК УРСР 1960 р. якісно і значною мірою відрізнявся від КК УРСР 1927 р. [37, с. 52]. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна простежувалася лише залежно від форми власності (державна, колективна, приватна без вказівки на види потерпілих осіб) та форми вини. Крім того, диференціація кримінальної відповідальності за дане правопорушення здійснювалася також залежно від видів об’єктів власності, тому діяння, пов’язані із знищенням чи пошкодженням окремих видів майна, передбачалися у багатьох «спеціальних» нормах інших глав Особливої частини КК 1960 р. [20, с. 56]. Варто також зазначити, що на момент прийняття КК УРСР 1960 р. у його структурі існував розділ, що передбачав відповідальність за злочини проти правосуддя, але, разом з тим, кримінальної відповідальності за посягання на власність адвоката, захисника чи представника особи так само не передбачалося.

За довгий період чинності КК 1960 р. неодноразово доповнювався іншими нормами, які встановлювали кримінальну відповідальність за різні види знищення чи пошкодження майна. Усі ці склади злочинів, передбачені «спеціальними» нормами, що існували як у первинній редакції кодексу, так і додавалися до нього протягом 40 років чинності, можна поділити на:

1) злочини, що передбачали знищення чи пошкодження окремих видів майна (шляхів сполучення і транспортних засобів, об’єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів, посівів і насаджень, майна працівника правоохоронного органу, морського телеграфного кабелю, пам’яток історії та культури, військового майна);

2) злочини, у яких знищення чи пошкодження майна було одним із способів їх вчинення: диверсії, масових безпорядків, вимагательства, протидії законній підприємницькій діяльності, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов’язань; насильства над населенням у районі воєнних дій;

3) злочини, у складі яких знищення чи пошкодження майна розглядалося як суспільно небезпечний наслідок. Тут варто зазначити злочинно-недбале ставлення до охорони державного або колективного майна, злочинно-недбале використання або зберігання сільськогосподарської техніки, злочинно-недбале зберігання зерна та насіння олійних культур, забруднення водойм і повітря, втрата військового майна [37, с. 60-61].

Щодо умисного знищення чи пошкодження майна певних категорій осіб у зв’язку з їх службовою діяльністю слід зазначити, що першою нормою, яка передбачала відповідальність за вчинення подібних дій, стала ст. 189-5 КК 1960 р. [116, с. 333]. Потерпілими у даній статті визначалися лише судді та працівники правоохоронних органів. Так, 18.01.1991 р. у структурі КК 1960 р. з’явилася стаття 189-5 наступного змісту: «Стаття 189-5. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді чи працівникові правоохоронного органу

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді, працівникові правоохоронного органу, а також його близьким родичам, у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків - карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, застосування вибухових речовин чи іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили людські жертви чи інші тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років» [92].

Згодом, Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України і Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення

відповідальності за посягання на життя, здоров'я і майно суддів, працівників правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку, та громадян» від 02.10.1996 р., до ст. 189-5 КК 1960 були внесені зміни в частині розширення кола потерпілих. Як зазначалося в положеннях вказаного закону, з метою посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я і майно суддів, працівників правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку та громадян, ч. 1 ст. 189-5 КК набула наступного змісту: «Умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді, народному засідателю або працівникові прокуратури, органу внутрішніх справ чи безпеки, а так само його близьким родичам, у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків» [170].

Отже, до моменту внесення до структури КК ст. 189-5 з наступними її змінами відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна не розрізнялася через службову, громадську чи будь-яку іншу діяльність власника майна. Тому логічним є висновок, що ст. 189-5 КК 1960 р. була першим законодавчо закріпленим положенням, що забезпечувало кримінально-правовий захист власності ряду категорій осіб, в першу чергу – працівників правоохоронних органів, від його протиправного знищення чи пошкодження.

Разом з тим, нормами КК 1960 р. передбачалася значно більша низка статей, якими встановлювалась кримінальна відповідальність за погрозу знищенням чи пошкодженням майна, висловлену «спеціальним» потерпілим у зв’язку із їх службовою чи громадською діяльністю. Це:

- ст. 176-2 КК 1960 р. «Погроза щодо судді», яка передбачала відповідальність за погрозу вбивством, насильством чи знищенням майна щодо судді, а так само щодо його близьких родичів, у зв'язку із здійсненням суддею правосуддя;
- ст. 180 КК 1960 р «Перешкодження явці свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від дачі показань чи висновку, підкуп цих осіб або погроза помстою за раніше дані показання чи висновок», що

передбачала відповідальність за перешкодження явці свідка, потерпілого, експерта до суду, органів попереднього слідства чи дізнання, примушування їх до відмови від дачі показань чи висновку, до дачі завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їхніх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, підкуп свідка, потерпілого чи експерта з тією ж метою, а так само погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання;

- ст. 189-2 КК 1960 р. «Погроза працівникові правоохоронного органу», що передбачала відповідальність за погрозу вбивством, насильством чи знищенням майна працівникові правоохоронного органу, а так само його близьким родичам у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків;
- ст. 190 КК 1960 р. «Погроза або насильство щодо посадової особи, громадського працівника або громадянина, який виконує громадський обов’язок», яка встановлювала відповідальність за погрозу вбивством, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна шляхом підпалу щодо посадової особи або громадського працівника, застосована з метою припинити службову чи громадську діяльність або змінити її характер в інтересах того, хто погрожує, або така ж погроза відносно громадянина у зв'язку з його участю в запобіганні та присіканні злочинів і порушень громадського порядку;
- ст. 217-4 КК 1960 р. «Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов’язків», ч. 1 якою встановлювалося: примушування працівника залізничного, повітряного, водного, автомобільного, міського електричного чи магістрального трубопровідного транспорту до невиконання своїх службових обов'язків шляхом погрози вбивством, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або знищення майна цього працівника або його близьких родичів [92].

На підставі викладеного, можемо констатувати наступну ситуацію: погроза знищення чи пошкодження майна щодо потерпілої особи у зв’язку із здійсненням нею службової чи громадської діяльності, визнавалася

кримінально караним діянням, а знищення чи пошкодження майна цієї ж особи у зв'язку з її службовою чи громадською діяльністю (кола визначеного потерпілих, передбачених у ст. 189-5 КК 1960 р.), не передбачало кримінальної відповідальності.

Також із проголошенням Україною незалежності в 1991 р. у чинному КК 1960 р. з'явилися нові злочини проти правосуддя: втручання у вирішення судових справ (ст. 176-1), погроза щодо судді (ст. 176-2), образа судді (ст. 176-3), образа прокурора або слідчого (ст. 176-5), невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 181-1), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 181-2), ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі (ст. 183-1), невиконання вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 183-2), злісна непокора вимогам адміністрації виправно-трудової установи (ст. 183-3) [232, с. 54].

Як бачимо, лише за часів незалежної України нормами кримінального законодавства почала забезпечуватися охорона деяких учасників судового процесу: судді, прокурора, слідчого та відносин у сфері власності певного кола осіб у зв'язку із їх службовою чи громадською діяльністю. Тобто розвиток і активна реалізація зазначених норм розпочалися через перехід України від тоталітарного режиму до демократичного, що призвело в подальшому зміну системи цінностей в суспільстві та забезпечило посилену кримінальну-правову охорону захисника чи представника особи у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків.

Таким чином, слід констатувати, що здобуття Україною незалежності та прийняття Конституції сприяли виникненню нових напрямів розвитку науки кримінального права. В державі розпочалася розробка нового КК, більш адаптованого до вимог європейського і міжнародного права та спрямованого на відображення потреб незалежної України. Проєкти КК, які розроблялися в Україні, увібрали ряд положень Модельного КК для держав-членів СНД [135], що, відповідно до постанови Міжпарламентської Асамблеї

країн СНД від 17.02.1996 р. (№ 7-5), повинен був стати для країн-учасників СНД рекомендаційним законодавчим актом. У 1997 р. на виконання завдання Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності було підготовлено кілька проектів КК України [90].

Так, в проєкті КК України № 1029 від 12.05.1998 р., підготовленого Комітетом з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією, норм, які б передбачали кримінально-правову охорону захисника чи представника особи, не було. Але в процесі його доопрацювання було запропоновано розділ XVIII ОЧ КК «Злочини проти правосуддя» доповнити рядом відповідних статей, а саме: ст. 410 «Втручання в діяльність представника чи захисника особи», ст. 411 «Образа захисника чи представника особи», ст. 412 «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи», ст. 413 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», ст. 414 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов’язаною з наданням правової допомоги» [32, с. 57].

Але основою для чинного КК став інший проєкт КК України, підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України № 1029 від 12.05.1998 р. [91]. Відповідно до положень вказаного проекту КК, кримінально караними, згідно з означеною нами проблематикою, визнавалися умисне знищення або пошкодження майна (ст. 181 проєкту КК), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 182 проєкту КК), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 304 проєкту КК) та умисне знищення або пошкодження майна судді або засідателя (ст. 332 проєкту КК). Як бачимо, забезпечення кримінально-правової охорони захисника чи представника особи положеннями вказаного проєкту КК не здійснювалося і не планувалося.

З прийняттям чинного КК 2001 р. ситуація щодо захисту захисника чи представника особи кардинально змінилася: положеннями КК передбачається ряд норм, завданням яких є кримінально-правова охорона

життя, здоров'я та власності захисника чи представника особи. Це: ст. 397 КК «Втручання в діяльність захисника чи представника особи», ст. 398 К «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи», ст. 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», ст. 400 КК «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» [93]. Вказані дії законодавця свідчать про поглиблене регулювання відносин щодо захисту життя, здоров'я та власності захисника чи представника особи, що обумовлюється потребою в удосконаленні кримінально-правової політики щодо охорони захисника чи представника особи.

Разом з тим, такий крок законодавця часом розглядається як неоднозначний напрям розвитку диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна: мова йде про доповнення положень КК низкою «спеціальних» норм, які встановлюють відповідальність за знищення чи пошкодження окремих видів майна, об’єктів права власності чи майна, що належить певному колу потерпілих. КК України 2001 р. містить значно більшу кількість таких норм порівняно із КК 1960 р. [20, с. 67]. Зважаючи на викладене, наука кримінального права та практика його застосування отримала низку проблемних питань, які стосуються розмежування таких складів кримінальних правопорушень, правил їх кваліфікації та однотипності застосування, єдності судової практики, а також справедливості призначеного покарання.

Відповідно до положень Концепції реформування кримінального законодавства України та Указу Президента України № 584/2019 від 07.09.2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи», в Україні спостерігається активізація підготовки щодо змін до законодавства про кримінальну відповідальність шляхом розроблення нового КК України. Проаналізувавши проєкт нового КК [78], ми виявили в його Особливій частині в книзі восьмій «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» Розділу 8.2. «Кримінальні правопорушення проти сприяння правосуддю»

статтю 8.2.3. «Незаконний вплив на прокурора, слідчого, детектива, дізнавача, захисника, представника особи, судового експерта». Її диспозиція говорить, що особа, яка здійснила незаконний вплив на прокурора, слідчого, детектива, дізнавача, співробітника оперативного підрозділу, захисника, представника особи, судового експерта (чи їх близьких людей) у зв'язку з виконанням ними службових повноважень чи професійних обов'язків, – вчинила злочин 1 ступеня.

Відповідно до ч. 4 ст. 2.5.9. «Ступені тяжкості злочину» Книги другої «Про кримінальне правопорушення» Розділу 2.5. «Шкода та її види. Тяжкість кримінального правопорушення», видам спричиненої шкоди відповідають такі базові ступені тяжкості умисних злочинів:

1) істотна шкода – 1 ступінь тяжкості. Тобто, ми можемо зробити висновок, що вказане у ст. 8.2.3. спричиняє істотну шкоду. Видами істотної шкоди є, згідно ст. 2.5.3. проєкту КК, є: а) істотна шкода здоров'ю (п. 1 ч. 1 ст. 1.4.3 проекту Кодексу – це шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю від одного до 21 дня або б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі до 10 відсотків); б) істотна майнова шкода (п. 2 ч. 1 ст. 1.4.4 проекту Кодексу – майнова шкода, яка більше ніж у 50, але не більше ніж у 500 разів перевищує розмір розрахункової одиниці. Відповідно до положень статті 1.3.2, розрахункова одиниця, яка встановлюється для визначення розмірів предмету або засобу вчинення кримінального правопорушення, а також спричинення ним майнової шкоди і розміру штрафу та грошового стягнення, дорівнює 200 гривням. Тому випливає висновок, що істотна майнова шкода у даному випадку – це сума збитків від 10000 грн до 100000 грн);

2) створення реальної небезпеки спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди, якщо така небезпека передбачена статтею Особливої частини проекту Кодексу як ознака складу відповідного злочину;

3) інша шкода, якщо вона не визначена у проєкті Кодексі як значна, тяжка, особливо тяжка чи винятково тяжка шкода.

Щодо покарання за пропоноване діяння слід зазначити наступне. Відповідно до положень статті 3.2.5 «Санкції за злочини», за злочин 1 ступеня встановлюється штраф у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 місяців до 2 років. Можна порахувати, що діяння, передбачене ст. 8.2.3. «Незаконний вплив на прокурора, слідчого, детектива, дізнавача, захисника, представника особи, судового експерта», може тягнути накладення штрафу у розмірі від 20000 до 100000 грн.

Отже, у ст. 397–400 КК, так само як і в ст. 8.2.3 проєкту КК, передбачаються норми, які спрямовані на забезпечення правової охорони адвокатської діяльності лише у випадках, коли адвокат надає правову допомогу, маючи статус захисника або представника особи.

Міжнародно-правові акти, якими визначаються міжнародні стандарти гарантування професійної адвокатської діяльності, наголошують на необхідності забезпечення в національних законодавствах гарантій професійної діяльності адвоката, що стосуються усіх напрямів його діяльності, а не лише судочинства.

Так, у міжнародно-правових актах передбачаються наступні положення, що стосуються гарантій діяльності адвоката:

– забезпечення можливості для адвокатів виконувати професійні обов'язки без залякування, перешкод та недоречного втручання (п. 2 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам та поводженню з правопорушниками (1990) [157]; п. а) Хартії основних принципів європейської адвокатської професії (2006) [236];

– забезпечення передумов для абсолютної незалежності адвоката при виконанні його професійних завдань і відсутності будь-якого впливу на нього, пов'язаного з його особистою зацікавленістю або з тиском ззовні (п. 2.1.1 Кодексу поведінки європейських адвокатів, прийнятого на пленарній сесії Ради адвокатських асоціацій а правових товариств Європи (1988);

– забезпечення кримінального й цивільного імунітету від переслідування за заяви, які стосуються справи, при сумлінному виконанню

адвокатом свого обов'язку, виконанні своїх обов'язків у суді, трибуналі, іншому юридичному або адміністративному органі (п. 20 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам та поводженню з правопорушниками (1990); забезпечення виключення можливості для адвоката бути підданим покаранню або загрози його застосуванням, можливості обвинувачення, санкцій за дії, вчинювані при виконанні ним своїх професійних обов'язків відповідно до стандартів, етичних норм (п. 16 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам та поводженню з правопорушниками (1990), п. а) Хартії основних принципів європейської адвокатської професії (2006);

– обов'язок органів влади вжити заходів щодо адекватного захисту адвокатів у випадках, коли безпека адвокатів у зв'язку із виконанням ними професійних обов'язків є під загрозою (п. 17 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам та поводженню з правопорушниками (1990) [47, с. 157].

Саме тому, спираючись на положення вказаних міжнародно-правових актів, слід констатувати, що діяльність адвокатів має забезпечуватися спеціальними гарантіями, що повинні стосуватись як невтручання у професійну діяльність у різних аспектах (дотримання принципу конфіденційності справ клієнта, незалежність, свобода адвоката щодо ведення справи), так і забезпечення його особистої безпеки у зв'язку зі здійснюваною діяльністю. На думку В.К. Грищука, Л.М. Палюх, обмеження кримінально-правової охорони професійної адвокатської діяльності лише тими випадками, коли адвокат має статус захисника, представника особи, як це передбачено, виходячи із положень статей 397–400 КК, не відповідає положенням міжнародно-правових актів, не забезпечує захисту професійної діяльності адвоката [47, с. 157].

Тому доцільно підтримати позицію про внесення до проєкту КК норм, які б спрямовувалися на охорону діяльності захисника чи представника

особи у зв’язку із виконанням ними відповідних функцій у судочинстві та під час виконання судових рішень [47, с. 157]. Окрім цього, В.К. Грищук та Л.М. Палюх пропонують у розділі V ОЧ КК «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» передбачити окрему статтю, яка б передбачала відповідальність за умисне перешкоджання здійсненню адвокатом законної професійної діяльності, порушення визначених законом гарантій їхньої діяльності та професійної таємниці за відсутності ознак складів кримінальних правопорушень, що становлять протиправний вплив на захисника чи представника особи [47, с. 158].

Як висновок слід зазначити, що кожному періоду розвитку кримінального законодавства притаманні свої критерії диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна, які обумовлювалися рівнем розвитку суспільних відносин і тогочасною кримінально-правовою політикою.

Таким чином, слід засвідчити поступальний характер розвитку кримінального законодавства про посягання на захисника чи представника особи та констатувати повноцінне законодавче закріплення кримінально-правової охорони адвоката та захисника особи лише на межі другого тисячоліття.

1.3. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

На сучасному етапі розвитку юридичної науки жодне дослідження не обходиться без компаративістики, адже вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові горизонти, дає можливість краще зрозуміти право своєї країни, оскільки специфічні риси цього права особливо чітко виявляються у порівнянні з іншими правовими системами [3, с. 47]. Тому на сьогодні вкрай важливо запозичувати позитивний досвід зарубіжних держав щодо забезпечення кримінально-правової охорони захисника чи представника особи. Але не завжди однаковий зміст норми у законодавстві зарубіжних країн може дати належні й бажані результати: «копіювання будь-яких процесів, запозичених із міжнародного досвіду, ніколи не дасть бажаного результату, якщо не застосовувати до них комплексного підходу з урахуванням соціально-культурних та інших чинників» [61, с. 26]. Дійсно, довільне прагнення змінити вітчизняне законодавство, упорядкувавши його у відповідності з європейськими стандартами, часом призводить до кризи системи права, яка значно знижує якість законодавчого процесу, що впливає на якість практичного застосування правових норм [104, с. 46].

Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи надасть змогу визначити стан і напрями вдосконалення вітчизняного законодавства, яке забезпечує кримінально-правову охорону подібних відносин.

Для того, щоб стати повноправним членом світового та європейського товариства, Україна керується чинними актами міжнародного права, приєднання та ратифікація яких викликає необхідність внесення істотних змін до чинного національного законодавства. Принципи і стандарти в галузі прав людини, що прийняті міжнародним співтовариством, гарантують та встановлюють верховенство загальнолюдських цінностей, справляючи значний вплив як на національне законодавство, так і на окремі його

інститути. Гарантування правового режиму забезпечення прав та свобод людини і прагнення звести всі відмінності правового регулювання між різними країнами до мінімуму, усуваючи таким чином бар'єри для розвитку взаємодії, є одним із пріоритетних напрямків розвитку держави [203, с. 39].

Необхідність оновлення законодавчого регулювання суспільних відносин, приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, пошук можливостей уникнення помилок тих держав, які успішно пройшли відповідний період розвитку, євроінтеграція – все це є незаперечним фактом необхідності максимальної активізації роботи в галузі порівняльного правознавства [4, с. 192].

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [77]. Але досить часто виявляється, що положення правового характеру, які містяться в таких міжнародних договорах, формулюються або як зобов'язання країн-учасниць, або мають вигляд фундаментальних принципів і характеризуються надзвичайно високим рівнем узагальнення [117, с. 103]. За таких обставин пряме застосування норм міжнародного права в Україні (як і у будь-якій іншій країні) неможливе без їх імплементації до національного законодавства. Ратифікація міжнародних договорів та визнання міжнародно-правових норм безпосереднім регулятором відносин охоплюється внутрішньодержавною юрисдикцією та зумовлює актуальність і практичну цінність механізму узгодження реалізації прав та свобод людини, зафіксованих як у Конституції України, так і у вітчизняних законах та інших міжнародно-правових актах [203, с. 29].

Зважаючи на активізацію розвитку нормативно-правового забезпечення прав захисника чи представника особи на міжнародному рівні, для поглибленого дослідження питань кримінально-правової охорони захисника чи представника особи необхідним є розкриття основних міжнародно-правових стандартів та дослідження проблеми встановлення кримінально-

правових гарантій прав захисника та представника особи від незаконного впливу. Безумовно, що виконання захисником чи представником особи професійних обов'язків потребує невпинного захисту від будь-якого незаконного втручання в його діяльність, яке може мати найрізноманітніші форми: від перешкод у спілкуванні з клієнтом до погроз та фізичного насильства щодо захисника чи представника особи у зв'язку з їх професійною діяльністю [105, с. 33].

У ст. 3 чинного КК проголошено, що він ґрунтується, крім Конституції України, також на принципах і нормах міжнародного права. Це свідчить про відкритість української кримінально-правової системи для можливого сприйняття певних зразків, моделей, рішень щодо реалізації кримінально-правової охорони, які створені за межами цієї системи.

Тут слід звернути увагу на різні підходи щодо термінологічного інструментарію у розумінні процесу втручання: міжнародні інституції та доктрина розуміють втручання у діяльність захисника чи представника особи у широкому сенсі, то український законодавець на рівні декількох норм виділяє: втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК); погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК) [105, с. 33]. Вважаємо, що до визначеного розуміння втручання слід віднести і діяння, зазначені у ст. 399 КК «Умисне знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи».

Як випливає з аналізу міжнародно-правової охорони прав захисника чи представника особи, найпоширенішою і найактуальнішою є група справ, які стосуються порушень ст. 8 Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя» щодо недоторканності житла, в тому числі – і офісів адвокатів [64, с. 28].

Сучасними міжнародно-правовими стандартами кримінально-правової охорони захисника або представника особи є відносно варіативні правові

норми міжнародного права, які знаходять відображення в джерелах національного кримінального права. Їх варіативність залежить від: а) конкретних видів злочинів (вбивство, завдання тілесних ушкоджень, напад, погрози, знищення чи пошкодження майна), які відображено у відповідному розділі джерела національного кримінального права; б) наявності чи відсутності окремих правових норм про кримінальну відповідальність за насильницькі посягання на життя, безпеку, здоров'я та власність осіб, які надають правову допомогу; в) наявності чи відсутності кваліфікуючих ознак зазначених діянь щодо тієї чи іншої особи у зв'язку зі здійснення повноважень, пов'язаних із наданням правової допомоги.

Основними елементами зазначених стандартів є: вплив на існування кримінально-правової заборони інституту універсальних прав людини; наявність визнаної у всьому світі загальної громадської потреби у незалежному, безсторонньому, об'єктивному та законному судочинстві; існування різних національних законодавчих способів забезпечення кримінально-правової охорони захисника чи представника особи [106, с. 8].

В той же час, наше уявлення про захисника чи представника особи, його функції та правовий статус відрізняється від західноєвропейського чи суто американського розуміння цього питання. У багатьох країнах слово «адвокат» вживається для визначення та виокремлення саме адвокатів з численної армії повірених чи судових представників. Це викликано іншими за структурою та призначенням побудовами судових установ і процесуальних вимог, що відповідають певним правовим системам. У західноєвропейських державах, які здебільшого сповідують романо-германську чи англо-американську правові системи, максимально розвинений інститут представництва. Економічно розвинена демократична держава зацікавлена в наявності сильного корпусу юристів адвокатів, адже цей фактор є запорукою високої правосвідомості суспільства, мінімізації корупції та інших соціально негативних проявів. Тому держава повинна сприяти створенню в країні такої організації адвокатури, яка б забезпечувала

свободу і незалежність процесуального становища адвокатів, гідні умови їх праці, охорону їхньої честі і гідності [216, с. 59].

Нормами Загального кодексу правил для адвокатів країн ЄС 1988 р. встановлено, що у будь-якому правовому суспільстві адвокату відведено особливу роль, його призначення не обмежено сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону, адвокат має діяти в інтересах права так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи йому довірено захищати, не лише виступати в суді від імені клієнта, а й надавати юридичну допомогу [59].

«Основні положення про роль адвокатів»1990 р. – це документ, який підтверджує право людей усього світу на створення умов, за яких законність повинна дотримуватися, і проголошує як одну з цілей досягнення співробітництва у створенні й підтриманні поваги до прав людини і основних свобод без поділу за ознаками раси, статі, мови та релігії [157].

Дослідження КК зарубіжних держав та порівняння окремих їх норм із відповідними статтями вітчизняного КК дає можливість вдосконалити кримінальне законодавство України, що відповідало б вимогам сучасності в протидії окремим видам кримінальних правопорушень. Спочатку наша увага буде зосереджена на аналізі, який слід розпочати з КК групи держав, законодавство яких, так само, як і українське, зазнавало впливу радянської політичної ідеології. Спільним для них є наявність в Особливих частинах КК окремих розділів чи глав, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя.

Як вдалося встановити, у більшості КК пострадянських держав відсутні норми про відповідальність за кримінальне правопорушення проти правосуддя, тотожне тому, що передбачається в ст. 399 КК України. Тут слід нагадати про відсутність у структурі ухваленого в 1996 р. Модельного КК для держав-учасниць СНД у розділі про злочини проти правосуддя приписів щодо кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи [135]. Незважаючи на те, що вказаний акт мав рекомендаційний характер, він вплинув на розробку КК

більшості держав-учасниць СНД. Зазначений факт є достатнім поясненням відсутності у КК пострадянських держав спеціальних норм, які б передбачали підстави відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи. Проте, як і Модельний КК у ст. 334, так і кілька КК пострадянських країн, передбачають кримінальну відповідальність за погрозу або насильство у зв'язку із здійсненням правосуддя або провадження дізнання чи попереднього розслідування (ст. 346 КК Республіки Таджикистан, ст. 190 КК Республіки Туркменістан, ч. 2 ст. 347 КК Вірменської Республіки, ст. 320 КК Киргизії, ст. 288 КК Азербайджану). Подібна норма міститься у ст. 398 КК України, встановлюючи кримінальну відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи. Отже, деякі КК передбачають кримінальну відповідальність за посягання на життя, погрозу або насильство щодо захисника, представника особи чи адвоката.

В процесі дослідження ми прийшли до висновку, що в КК Казахстану наявна ст. 435 «Перешкоджання законній діяльності адвокатів та інших осіб щодо захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також надання юридичної допомоги фізичним і юридичним особам» глави 17 «Кримінальні правопорушення проти правосуддя і порядку виконання покарань» [32, с. 56]. Така ж норма передбачена у ст. 333 КК Киргизії – «Перешкоджання професійній діяльності захисника в будь-якій формі реалізації прав і виконанню обов'язків захисника» [11, с. 197]. В КК України відповідальність за перешкоджання здійсненню правомірної діяльності захисника чи представника особи з надання правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці передбачається у ст. 397 КК «Втручання в діяльність захисника чи представника особи».

Посягання на життя захисника чи представника особи в КК вказаних країн, як правило, в межах однієї статті охоплюють кримінальну відповідальність за посягання на діяльність не лише захисника, але й інших

осіб, які беруть участь у справі: в ст. 319 КК Киргизії передбачається відповідальність за вбивство особи, яка здійснює правосуддя або слідство, ст. 287 КК Азербайджану «Посягання на життя особи, яка здійснює правосуддя або попереднє розслідування» визначає, що кримінальна відповідальність встановлюється за посягання на життя судді, прокурора, слідчого, особи, яка провадить дізнання, захисника, експерта, виконавчого чиновника, а так само їх близьких родичів у зв'язку з розглядом справ або відповідних матеріалів у суді або провадженням попереднього розслідування чи виконанням вироку або іншого судового акту, вчинене з метою перешкоджання законний діяльності зазначених осіб або з помсти за таку діяльність [32, с. 56].

У ст. 231 КК Латвійської Республіки передбачається кримінальна відповідальність за перешкоджання діяльності адвоката, судді, прокурора, посадової особи досудового розслідування, судового виконавця. Отже, діяльність адвоката захищається рівною мірою з діяльністю інших суб'єктів відносин зі здійснення правосуддя – суддів та прокурорів [209, с. 62].

Схожа ситуація спостерігається і в Пенітенціарному кодексі Естонії, де в ст. 171-2 «Насильство щодо судді, судового засідателя, судового виконавця, адвоката, прокурора або слідчого, а так само їх близьких родичів, або погроза щодо цих осіб» передбачається кримінальна відповідальність за погрозу судді, судовому засідателю, судовому виконавцю, адвокату, прокурору або слідчому з метою перешкоджання здійсненню правосуддя чи з помсти цим особам за виконання ними своїх обов'язків, а так само погроза щодо їх близьких родичів з тією ж метою [32, с. 65].

Крім того, у розділі 1 «Перешкоджання здійсненню правосуддю» глави 18 «Винні діяння проти правосуддя» Особливої частини Пенітенціарного кодексу Естонії, містяться норми (ст. 302-304), що прямо забезпечують кримінально-правову охорону захисника чи представника особи і передбачають кримінальну відповідальність за:

1) заподіяння тяжкої шкоди захисникові з метою примусу діяти всупереч інтересів правосуддя або з помсти за виконання своїх обов'язків;

2) насильство щодо захисника, а також інший вплив на нього з метою примусу діяти всупереч інтересам правосуддя або з помсти за виконання своїх обов'язків;

3) пошкодження майна захисника з метою примусу діяти всупереч інтересів правосуддя або з помсти за виконання своїх обов'язків [209, с. 63].

Отже, поруч із загальною нормою щодо відповідальності за насильство щодо певного кола осіб, кримінальне законодавство Естонії передбачає відповідальність за ряд конкретних злочинних дій щодо захисника чи представника особи. Це свідчить про підвищену потребу кримінально-правової охорони захисника чи представника особи з огляду на спеціальну мету вчинення кримінального правопорушення, яка визначає прагнення винного змінити чи припинити діяльність потерпілого саме в частині його участі у відносинах щодо забезпечення правосуддя або помсти за таку діяльність. У зазначених нормах естонського кримінального законодавства захисник чи представник особи розглядається як спеціальний потерпілий поруч з такими учасниками процесу, як суддя, судовий засідатель, слідчий, прокурор, представник потерпілого [203, с. 76].

З викладеного випливає уніфікований підхід естонського законодавця до захисту правомірної діяльності практично всіх суб'єктів-учасників кримінально-процесуальних відносин: сторони обвинувачення, захисту та суду, що викликає певну зацікавленість для запозичення і подальшого удосконалення норм вітчизняного КК. Така позиція забезпечує суттєву економію законодавчого матеріалу: немає необхідності конструювати десятки спеціальних норм, кожна з яких охороняє діяльність лише окремого класу таких суб'єктів (як це зроблене в чинному КК України) [203, с. 76–77].

В межах даного дослідження були також проаналізовані КК європейських країн, в яких містяться норми, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на діяльність захисника чи представника особи

з надання правової допомоги. Разом з тим, вивчення кодифікованих кримінально-правових актів Європи (Королівства Іспанія, Республіки Польща, Французької Республіки, Австрійської Республіки, Бельгії, Болгарії, Нідерландів, Норвегії, Данії, Республіки Сан-Маріно, Федеративної Республіки Німеччини, Швеції, Швейцарії) показало, що у більшості з них аналоги чинним положенням ст. 399 КК України відсутні [203, с. 79–80].

У кримінальному законодавстві Чеської та Словацької Республік відсутній окремий нормативний припис, яким передбачається відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, однак ці категорії осіб віднесено до більш загальної категорії потерпілих у кримінальному праві: «особа, яка охороняється законом» (Словацька Республіка) та «державний службовець» (Чеська Республіка) [106, с. 7–8].

Кримінальне законодавство ФРН передбачає відповідальність за порушення адвокатської таємниці (вчинення без дозволу запису на технічний пристрій або підслуховування за допомогою технічного пристрою неофіційно сказаних слів, що також унеможливлює подальше використання такої інформації в силу недопустимості доказу) або порушення таємниці листування, в тому числі відкриття листа або запечатаного документу, незаконний доступ до даних, розміщених на електронних, магнітних пристроях, отримання за допомогою технічних засобів призначених не для нього дані [11, с. 196].

В КК Франції адвокат як особа, що надає правову допомогу, фактично ототожнюється з особою, яка займає державну посаду. Такий висновок випливає зі змісту розділу «Про погрози і акти залякування, вчинені проти осіб, які займають державну посаду» КК Франції, в якому передбачена відповідальність за погрозу вчинити будь-який злочин проти особи або майна, висловлену відносно адвоката чи за будь-яку погрозу або будь-який інший акт залякування, вчинений щодо адвоката (ст. ст. 433-3, 434-8). Як зазначає В.В. Власюк, в КК Франції кримінально-правова охорона діяльності

адвоката віднесена до умисних посягань на недоторканість особистості. Такий підхід свідчить про те, що законодавець окреслює здатність вказаних дій посягати на особисті законні (приватні) інтереси громадян, а потім вже – на інтереси правосуддя і держави в цілому [32, с. 63].

Так, ряд норм КК Франції передбачає відповідальність за наступні злочини, вчинені щодо особи, яка перебуває під особливою охороною закону: умисне вбивство; застосування тортур чи актів жорстокості; насильницькі дії, які потягли за собою смерть без наміру її спричинити, каліцтво, хронічне захворювання чи втрату працездатності; знищення, пошкодження чи порчу чужого майна. Потерпілим у них можуть бути суддя або прокурор, присяжний, адвокат, секретар суду, а також свідок, потерпілий чи цивільний позивач [221, с. 867]. Подібні дані наводить і Д.О. Балобанова, говорячи, що ст. 432-1 КК Франції є своєрідною гарантією професійної діяльності захисника чи представника особи під час надання правової допомоги: вказана норма встановлює відповідальність за діяння, що виражається у створенні заходів, спрямованих на перешкоджання перешкоджанні діяльності адвоката [11, с. 196]. На думку Т.Є. Тичини, вказані положення КК Франції є своєрідним способом забезпечення кримінально-правової охорони як відправлення правосуддя в цілому, так і гарантій професійної діяльності захисника чи представника особи під час надання правової допомоги [209, с. 81].

Положеннями КК Болгарії не передбачається прямої відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна адвоката чи представника особи, однак встановлюється кримінальна відповідальність за використання не з метою здійснення кримінального судочинства інформації, отриманої з використанням спеціальних розвідувальних засобів [11, с. 197].

КК Іспанії кримінально караним вважає посягання на життя, недоторканість, сексуальну свободу або майно в якості помсти адвокату за його діяльність в судовому процесі [32, с. 64], а також за прямий або опосередкований вплив шляхом насильства або залякування щодо ряду

учасників кримінального процесу, в тому числі – адвоката з метою зміни його своєї процесуальної позиції [32, с. 196].

КК Польщі у Главі XXX «Злочини проти здійснення правосуддя» передбачає відповідальність за діяння, які полягають у вчиненні в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності, можливо кваліфікувати як злочин проти достовірності документів [11, с. 196–197].

Узагальнюючи викладене, приходимо до висновку, що у більшості країн пострадянського простору та європейських держав не передбачена кримінально-правова заборона за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи як спеціальна норма. Це пояснюється тим, що в більшості європейських країн існують розвинені механізми забезпечення гарантій діяльності захисника чи представника особи (адвокатської діяльності загалом), наявність яких не вимагає конструювання спеціальної кримінально-правової норми.

Як зазначалося вище, для України є поки що виправданим наявність норми, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. Але реалізація кримінально-правової охорони щодо гарантованих міжнародним і національним законодавством деяких прав та гарантій захисника чи представника особи під час здійснення ними професійної діяльності з надання правової допомоги, за відсутності спеціальної норми про відповідальність за їх порушення, можлива за умови встановлення відповідальності за вчинення або не вчинення службовими особами діянь, які тягнуть істотні порушення прав і гарантій осіб під час здійснення ним професійної діяльності з надання правової допомоги [209, с. 3, 85, 89, 215].

Компаративістське дослідження засвідчило, що положення ст. 399 вітчизняного КК спрямовані на забезпечення охорони майна захисника чи представника особи. Наявність такої норми свідчить про значущість і

цінність діяльності, пов’язаної з наданням правової допомоги та спрямованої на забезпечення конституційного права особи на захист прав, свобод та законних інтересів. Отже, на сьогодні національний законодавець та судова практика поглибили розуміння сутності аналізованого кримінального правопорушення та його тлумачення.

Висновки до розділу 1

Стан наукового опрацювання кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи лише частково відповідає потребам сучасного правозастосування у зв'язку з недостатньою аргументацією пропозицій щодо розв’язання проблемних питань або через різноманітність наукових підходів до визначення низки правових категорій.

Теоретичними передумовами дослідження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є: 1) вивчення сутності та межі наукових розробок стосовно кримінальної відповідальності за вказані дії; 2) правильне формулювання завдань дослідження, реалізацію яких представлено в пропозиціях з удосконалення чинного законодавства стосовно кримінальної відповідальності за аналізоване кримінальне правопорушення; 3) об’єктивне розуміння досліджуваних питань, їх взаємозв’язок з позиціями суміжних галузей права, в першу чергу – питання співвідношення зі складами інших кримінальних та адміністративних правопорушень.

З аналізу положень науки кримінального права в частині кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи виокремлені наступні проблемні питання: однозначно не визначено зміст родового та безпосереднього об’єктів посягання; не висвітлено всіх форм проявів об’єктивної сторони та не здійснено чітке розмежування таких кримінально-правових понять, як «знищення майна» та «пошкодження майна»; не окреслено коло суспільно небезпечних наслідків у частині визначення розміру кримінально караного знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи; не охарактеризовано кваліфікуючі ознаки та не визначено чіткі критерії відмежування умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи від суміжних кримінальних правопорушень; гостро постає проблематика

караності умисного знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи.

Повнота методологічних засад дослідження умисного знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи забезпечена системою таких методів, як історико-правовий, компаративістський, догматичний, діалектичний, системний, логіко-граматичний, логіко-семантичний методи, метод аналізу словникових визначень, методи індукції та дедукції, метод моделювання, статистичний, соціологічний методи та метод анкетування.

Кожному періоду розвитку українського законодавства притаманні особливості визначення кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна загалом та майна захисника чи представника особи в тому числі. Критерії диференціації кримінальної відповідальності за вказані діяння обумовлювалися рівнем розвитку суспільних відносин і тогочасною кримінально-правовою політикою.

Розвиток кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи здійснювався відповідно до таких етапів:

а) формування передумов загальної кримінальної відповідальності за вказане діяння, починаючи з найдавніших часів;

б) встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна (з XV ст. до початку XX ст.);

в) консолідація норм щодо кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна (з початку XX ст. – до 1991 р., коли в КК УРСР було диференційовано відповідальність залежно від виду майна, на яке здійснювалося посягання);

г) нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна (1991 – 2001 р.р., коли в КК 1960 р. вперше була передбачена відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна окремих категорій потерпілих, в першу чергу – суддів, народних

засідателей або працівників прокуратури, органів внутрішніх справ чи безпеки та їх близьких родичів);

д) розвиток кримінально-правової охорони майна захисника чи представника особи (з 2001 р. і до сьогодні).

Вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони діяльності захисника чи представника особи здійснювалося з дотриманням наступних вимог: 1) з урахуванням проєвропейського вектору розвитку України з наданням переваги вивчення досвіду, накопиченого саме в європейських державах; 2) виділення в окрему групу кодифікованих КК держав, які умовно належать до пострадянського правового простору [209, с. 88]; 3) не мати завданням віднайдення в КК інших держав приписів, тотожних наявним у законодавстві України (аналоги ст. 399 КК України), звертаючи увагу на передбачені іноземними кримінально-правовими актами норми про діяння, які є подібними в загальних або окремих рисах до знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країни у розрізі кримінально-правової охорони професійних прав та гарантій захисників чи представників особи під час здійснення професійної діяльності з надання правової допомоги дозволяє зробити висновок, що законодавство більшості зарубіжних країн забезпечує таку охорону за відсутності спеціальної норми, аналогічної до встановленої у ст. 399 КК України, що загалом не чинить помітного впливу на ефективність такого способу охорони. Натомість широке коло кримінально-правових заборон, передбачених КК зарубіжних країн, навпаки гарантує більш широкі можливості щодо захисту та охорони професійних прав та гарантій захисників чи представників особи при втручанні у їх професійну діяльність, пов’язану з наданням правової допомоги. Тому слід констатувати, що кримінально-правова охорона реалізується шляхом запровадження кримінально-правових заборон.

РОЗДІЛ 2
ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

2.1. Об’єкт умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

Об’єктом кримінального правопорушення є той елемент складу кримінального правопорушення, що поєднує в собі ознаки, які характеризують спрямованість кримінального правопорушення. Ознаками об’єкта як елемента складу кримінального правопорушення визнаються: 1) об’єкт як ознака складу кримінального правопорушення (об’єкт кримінального правопорушення у вузькому значенні); 2) предмет кримінального правопорушення; 3) потерпілий від кримінального правопорушення [207, с. 207]. Отже, обов’язковою ознакою елемента складу кримінального правопорушення є об’єкт кримінального правопорушення у вузькому значенні; предмет і потерпілий є факультативними ознаками кримінального правопорушення.

КК визначає, що його завданням є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства (ч. 1 ст. 1 КК). На вказані суспільні відносини здійснюються посягання, заподіюючи їм істотну шкоду або створюючи загрозу її заподіяння.

Загалом, розуміння об’єкта кримінальних правопорушень завжди зазнавали гострих обговорень з боку таких вчених-криміналістів, як В.К. Грищук [45], М.Й. Коржанський [79], А.В. Савченко [183], В.В. Сташис [88, с. 78], В.Я. Тацій [206] та інші. Науковці не прийшли до спільної позиції

стосовно розуміння суті і змісту об'єкта, наукові думки не співпадають, тому сьогодні в теорії кримінального права констатовано декілька протилежних поглядів на об’єкт кримінально протиправного діяння:

1) об’єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, які охороняються апаратом кримінально-правового примусу. Ця концепція була сприйнята і досить глибоко розвинута такими відомими науковцями, як В.К. Грищук [45], М.Й. Коржанський, А.А. Музика, А.В. Савченко [86, с. 79], В.В. Сташис [88, с. 78], В.Я. Тацій [206] та ін.;

2) об’єкт кримінального правопорушення – це охоронювані законом про кримінальну відповідальність блага, яким спричиняється шкода при вчиненні кримінального правопорушення – таких поглядів притримувався С.Б. Гавриш [36, с. 67], А.Ф. Зелінський, В.М. Куц.

Крім того, в інших концептуальних підходах об’єкт розглядається через категорію цінностей (прихильниками такого підходу є П.П. Андрушко, П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко) чи норм права (Л.В. Білогриць-Котляревський) або порядку, необхідного для безпеки суспільства (О.М. Костенко), свободи у приватній сфері і порядку у публічній сфері. Висловлювалися судження про неможливість універсального визначення об’єкта, яке було б застосовним до всіх складів правопорушень [207, с. 208].

Отже, положення теорії кримінального права характеризуються невизначеністю наукових положень щодо вчення про об’єкт кримінального правопорушення, адже об’єктом до цього часу вважають: 1) порядок відносин між людьми в суспільстві; 2) суспільні відносини [88, с. 271]; 3) соціальні блага (цінності); 4) людину або конкретні сфери (різновиди, вияви) її життєдіяльності [58, с. 174]; 5) правові відносини [103, с. 212]; 6) норми права, правові блага (інтереси); 7) соціально значущі цінності, інтереси, блага; 8) соціальну оболонку, яка є першим рівнем об’єкта, а все інше перебуває всередині цієї оболонки [204, с. 87].

Ми притримуємося позиції, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, які охороняються нормами

кримінального права. Такі суспільні відносини характеризуються об’єктивним характером: вони існують поза волею і незалежно від людської свідомості; є первинними як щодо норм КК, так і щодо конкретного кримінального правопорушення.

Для повного з’ясування сутності та соціально-правової значущості об’єкта кримінального правопорушення, для визначення його впливу на розвиток кримінального законодавства і вдосконалення практики застосування чинних кримінально-правових норм у протидії злочинності, у теорії кримінального права здійснюється класифікація об'єкта кримінального правопорушення на певні види [206, с. 59–60]. Існує кілька критеріїв класифікації об’єкта кримінального правопорушення: залежно від рівня узагальненості вченими було обґрунтовано необхідність двоступеневої, триступеневої та чотириступеневої класифікації об’єктів кримінального правопорушення [51, с. 55]. Прибічники двоступеневої класифікації об’єкту кримінального правопорушення остаточно не визначилися з рівнями об’єкту кримінального правопорушення, пропонуючи його поділ або на родовий і безпосередній, оскільки загального об’єкту кримінального правопорушення не існує, він не є реальною дійсністю та нічого не дає ні для науки, ні для практики, або на загальний і безпосередній [51, с. 55]. П.С. Матишевський, будучи прихильником двоступеневої класифікації об’єкту кримінального правопорушення, стверджував, що вся сукупність суспільних відносин, яка охороняється законом про кримінальну відповідальність, не може бути об’єктом як елементом складу кримінального правопорушення. Це об’єкт кримінально-правової охорони, який не слід ототожнювати з поняттям об’єкта кримінального правопорушення і для включення загального об’єкта у класифікацію об’єктів кримінального правопорушення немає підстав. Отже, двоступенева класифікація об’єкту кримінального правопорушення включає в себе лише родовий і безпосередній об’єкти [126, с. 102].

Найбільш поширеною є триступенева класифікація об’єктів, яка виділяє загальний, родовий та безпосередній об’єкти кримінального

правопорушення [85, с. 111]. Підтримуючи думку про правильність застосування при дослідженні вищевказаних питань тричленної класифікації об'єкта кримінального правопорушення [51, с. 57], обґрунтуємо нашу позицію міркуваннями В.Я. Тація, який стверджував, що відмова від тричленної класифікації не є бажаною, оскільки на ній заснована вся система Особливої частини КК, яка відповідає потребам практики, є логічною і дозволяє визначити об'єкти кримінально-правової охорони на різних рівнях узагальнення [206, с. 85].

Щодо останньої, чотиричленної класифікації об'єкта кримінального правопорушення, варто вказати, що її прихильники виділяють між родовим та безпосереднім об'єктами видовий об'єкт. Так, М.Й. Коржанський зазначав, що додатковою ланкою у класифікації об'єктів кримінального правопорушення є видовий об'єкт. Оскільки норма КК передбачає (описує) не конкретне кримінальне правопорушення, а його вид, вчений пропонував визнавати об'єктом цього виду кримінального правопорушення не безпосередній (конкретний), а видовий об'єкт, тобто об'єкт певного виду, а безпосередній об'єкт у такому разі ставав лише частковим випадком прояву видового (окремого) виду суспільних відносин [80, с. 203–294].

Отже, вся сукупність охоронюваних нормами КК суспільних відносин є загальним об'єктом кримінального правопорушення. Загальний об'єкт на кожен окремий визначений момент часу є стабільним, але з плином часу стає динамічним, оскільки внаслідок змін у КК окремі суспільні відносини можуть братися під кримінально-правову охорону, а інші – виводитися з-під кримінально-правової охорони. Обсяг загального об'єкта кримінального правопорушення на кожний окремо взятий момент часу свідчить про обсяг криміналізації у відповідному КК і про стан здійснення кримінально-правової політики в державі [207, с. 209]. Ми вважаємо слушною позицію ряду вчених про необхідність визнання загального об'єкту кримінального правопорушення першим елементом тричленної класифікації об'єктів кримінальних правопорушень. За загальновстановленою думкою, загальний

об'єкт кримінального правопорушення – це сукупність охоронюваних законодавством про кримінальну відповідальність суспільних відносин [80, с. 107]. Теоретичне й практичне значення виділення загального об’єкта правопорушення демонструє суспільну небезпеку і спрямованість кримінального правопорушення на суспільні відносини [80, с. 123].

У межах загального об’єкта виділяються родові об’єкти кримінальних правопорушень – виокремлені групи однорідних або тотожних суспільних відносин, що охороняються нормами одного інституту Особливої частини кримінального права від однорідних кримінальних правопорушень. Сукупність родових об’єктів складає загальний об’єкт. Родовий об’єкт сприяє чіткому встановленню ступеня суспільної небезпеки кримінального правопорушення та його правильній кваліфікації. Родовим об’єктом визнаються окремі однорідні за своїми властивостями групи суспільних відносин; певна сукупність кримінально-правових норм; ряд тотожних чи однорідних за своєю соціальною та економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм [10, с. 31; 206, с. 59–70; 88, с. 97–101, 85, с. 111, 80, с. 118; 85, с. 97–100].

В теорії кримінального права існує позиція, що родовий об’єкт як складова частина загального об’єкта є базою для класифікації кримінальних правопорушень за групами. Крім того, він слугує основою для побудови підсистем норм Особливої частини КК, яка поділяється на відповідні розділи, що передбачають відповідальність за посягання на той чи інший родовий об’єкт. Тому варто визнати правильною позицію Є.В. Лащука стосовно того, що родовий об’єкт кримінальних правопорушень виступає критерієм, за яким законодавець об’єднав кримінально-правові норми в окремі розділи Особливої частини КК, до яких включаються, залежно від об’єкта кримінально-правової охорони, нові норми [101, с. 198]. Саме тому родовий об’єкт є критерієм, що покладений в основу структури Особливої частини

КК: виділення розділів, які об’єднують у собі посягання на однорідні або тотожні суспільні відносини.

В структурі родового об’єкту часом виділяють безпосередній об’єкт, тобто ті суспільні відносини, що виступають об’єктом кожного окремого виду одиничного правопорушення, передбаченого окремо взятою статтею Особливої частини КК. При цьому, саме безпосередній об’єкт підлягає встановленню у правозастосовній діяльності і впливає на кваліфікацію. Отже, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – це ті конкретні суспільні відносини, яким або спричиняється шкода, або створюється загроза спричинення шкоди [51, с. 303], або ним виступають соціальні цінності, на які посягає конкретне діяння [86, с. 130]. Саме характер безпосереднього об’єкта кримінального правопорушення визначає специфічні риси діяння в цілому та є критерієм для відмежування кримінальних правопорушень, віднесених до однієї і тієї ж групи, оскільки він у більшості випадків є елементом складу, притаманний конкретному правопорушенню [206, с. 77].

В теорії кримінального права прийнято вважати, що окремі склади кримінальних правопорушень одночасно посягають не на один, а на два безпосередні об’єкти (так звані двооб’єктні кримінальні правопорушення), у зв’язку з чим законодавцем виділяється один з них (основний), який тісно зв’язаний з родовим об'єктом і більш його конкретизує, що дозволяє визначити суспільну небезпечність кримінального правопорушення, структуру його складу і місце в системі Особливої частини КК [228, с. 298]. Отже, у тих діяннях, що одночасно посягають на два чи більше безпосередніх об’єкти, вирізняють основний (головний) безпосередній і додатковий безпосередній об’єкти. При чому, перший з них існує в межах родового об’єкта, і є виражається саме в тих суспільних відносинах, на які в першу чергу посягає кримінальне правопорушення. Тобто, сутність даної класифікації полягає у виділенні, поряд з основним безпосереднім об’єктом, додаткового безпосереднього та диференціації на його рівні ще двох підвидів. Не варто забувати, що необхідність наведеної класифікації виникає

лише у випадках, коли правопорушення одночасно завдає або може завдавати шкоду двом безпосереднім об'єктам [206, с. 70–74; 88, с. 100].

Додатковий безпосередній об’єкт – це ті суспільні відносини, посягання на які здійснюється чи може здійснюватися одночасно з посяганням на основний безпосередній об’єкт [207, с. 210]. Додатковим безпосереднім об'єктом виступають тільки ті суспільні відносини, яким завжди завдається шкода (додатковий обов'язковий об'єкт) або виникає загроза її заподіяння (додатковий факультативний об'єкт). Важливо підкреслити, що таким об'єктом можуть бути лише відносини, поставлені законодавцем під охорону КК, тобто визначені як такий об'єкт самим законодавцем [206, с. 70–74].

Але навіть така досить обґрунтована позиція не є сталою, адже серед декількох безпосередніх об’єктів, на які одночасно посягає кримінальне правопорушення, потрібно виділяти:

- основний – суспільні відносини, які законодавець, створюючи норму, намагався поставити під охорону КК;
- додатковий – ті суспільні відносини, які, заслуговуючи в певному аспекті самостійної охорони щодо мети і завдань створення даної норми, охороняються КК побічно;
- факультативний – ті суспільні відносини, які заслуговують в інших випадках і самостійної кримінально-правової охорони, і які при вчиненні конкретного кримінального правопорушення можуть ставитись в небезпеку заподіяння шкоди, але не завжди обов’язково.

Слід звернути увагу на нещодавно озвучену пропозицію нової класифікації кримінальних правопорушень. Так, М.І. Панов, С.О. Харитонов, В.В. Гальцова запропонували з метою конкретизації, для глибшого з'ясування сутності та значення об'єкту кримінального правопорушення, поділити його за обсягом поняття (на основі логічної операції «класифікації») на такі види: а) загальний (сукупність усіх суспільних відносин, що охороняються від злочинно-протиправних посягань нормами

кримінального законодавства), б) родовий (певне коло (група) однакових або однорідних за своєю соціальною суттю суспільних відносин, що охороняються єдиним комплексом (групою) взаємопов'язаних кримінально-правових норм), в) прямий (частиною родового об'єкта є конкретне суспільне відношення, що охороняється певним яким безпосередньо завдається шкода кримінальним правопорушенням або створюється загроза її заподіяння). Причому останній пропонований вид об’єкту (прямий), на думку вчених, можна поділити на: а) основний прямий (конкретне суспільне відношення, на яке посягає кримінальне правопорушення, і яке перш за все ставиться під захист відповідної норми кримінального права), б) додатковий прямий об'єкт (суспільне відношення, що доповнює основний об'єкт і якому завдається шкода або створюється загроза її заподіяння у зв'язку із посяганням на основний прямий об'єкт), який теж пропонується розділити на: а) додатково-обов'язковий (суспільні відносини, яким при вчиненні кримінального правопорушення завжди (з точки зору закону) шкода, якщо вона завдана або загроза її завдання створюється у зв'язку з порушенням основного об'єкта), б) додатковий факультативний об'єкт (суспільні відносини, які при вчиненні певного кримінального правопорушення можуть бути порушені разом з основним об'єктом, але можуть і не бути порушені) [163, с. 267]. Вважаємо, що дана класифікація має право на життя, але, окрім нової термінології, нічого іншого в розуміння класифікації об’єктів кримінальних правопорушень, в теорію кримінального права не привнесла.

Отже, родовий об’єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» – це правосуддя. Положеннями ст. 124 Конституції України визначається, що правосуддя в України здійснюється виключно судами [77]. При цьому Конституція не визначає зміст терміну правосуддя. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих

Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [180]. Саме цією нормою визначається зміст правосуддя як державної діяльності судів, метою яких є захист прав і свобод усіх суб'єктів суспільства. А от твердження про те, що діяльність судів заснована на засаді верховенства права та спрямована на забезпечення прав та свобод, дає підстави визначити правосуддя як суспільне благо, яке задовольняє інтереси суспільства у поновленні порушених прав та охоронюваних законом інтересів [209, с. 98].

В літературі поширена думка, що під правосуддям як об'єктом кримінально-правової охорони слід розуміти не лише діяльність суду з розгляду та вирішення справ, а й діяльність органів досудового розслідування, дізнання, а також органів виконання судових рішень [231, с. 128]. Інша позиція свідчить про те, що поняття «правосуддя» не охоплює всю юрисдикційну діяльність суду, а стосується лише окремої її частини (однієї з функцій) [159, с. 192–193, 210]. Разом з тим, найбільш поширеним у науці є двоаспектний підхід до визначення поняття «правосуддя» за допомогою як змістовних, так і формальних ознак [223, с. 294]. Доведено, що формальною ознакою правосуддя є здійснення його у формі судочинства судами як державними органами, а змістовною – відповідність вимогам справедливості і забезпечення ефективного поновлення в правах [13, с. 19]. Ця думка набула поширення і підтримки, адже вважається, що двоаспектне визначення поняття «правосуддя» (через його змістовну та формальну ознаки), найбільш повно і всебічно відображає зміст цього поняття [223, с. 294]. Аргументом на підтримку коректності двоаспектного підходу для визначення поняття «правосуддя» є його практичне застосування Конституційним Судом України під час офіційного тлумачення дефініції «правосуддя» відповідно до положень ст. 124 Конституції України як самостійної галузі державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ [213] та констатація положення про

те, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» [182; 223, с. 294–295].

Найбільш повною є думка, що під правосуддям слід розуміти діяльність суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом порядку цивільних, господарських, адміністративних справ та кримінальних проваджень, а також діяльність правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень [106, с. 8]. Тому слід вважати родовим об'єктом діяння, передбаченого ст. 399 КК, охоронюваний нормами КК порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, сприяння здійсненню такої діяльності та надання правової допомоги [111, с. 101].

Відповідно до видових об'єктів злочинів проти правосуддя, їх можна класифікувати на:

1) суспільні відносини, що забезпечують формування доказів або іншої інформації, що має оціночний характер, під час здійснення правосуддя (ст. 371, 372, 373, 383, 384, 385, 386, 387, 396 КК);

2) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань суду під час здійснення правосуддя (ст. 375, 376, 376-1, 377, 378, 379, 380, 381 КК);

3) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань, які стоять перед захисником (представником) особи під час здійснення правосуддя (ст. 374, 397, 398, 399, 400 КК);

4) суспільні відносини, що забезпечують виконання судового рішення під час здійснення правосуддя (ст. 382, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 395 КК) [231, с. 131–132].

Слід підтримати обґрунтовану позицію щодо визнання видовим об'єктом кримінальних правопорушень, об'єднаних однорідними суспільними відносинами (ст. 397–400 КК), порядок здійснення правозахисної діяльності особою, яка надає правову допомогу, захищеність

особистих, майнових прав і інтересів особи, яка здійснює таку діяльність та її близьких родичів [105, с. 68].

Основним безпосереднім об'єктом аналізованого кримінального правопорушення слід визнавати встановлений законом порядок здійснення правосуддя, який забезпечує діяльність захисника чи представника особи щодо надання ними правової допомоги [148, с. 1015; 149, с. 408–410]; суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність захисника чи представника особи у сфері відправлення правосуддя [106, с. 11]; інтереси правосуддя [211, с. 383–384; 5, с. 232–235; 86, с. 540–541]. Додатковим обов'язковим його об'єктом виступає право власності, а додатковим факультативним – здоров'я, життя, честь і гідність особи, громадський порядок, громадська безпека [106, с. 9].

Отже, умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК) є насильницьким кримінальним правопорушенням зі складним, подвійним безпосереднім об'єктом, коли одночасно вчиняється посягання на нормальну законну діяльність потерпілих осіб з надання правової допомоги та посягання на їх власність. Обидва об'єкти, які об'єднані у складі цього суспільно небезпечного діяння є взаємозалежними між собою, тому відсутність одного з цих об'єктів виключає склад подвійного правопорушення, передбаченого ст. 399 КК.

Таким чином, підтримуючи концепцію, що поки немає злочинного посягання, суспільні відносини можуть існують як об'єкт кримінально-правової охорони, а вже після вчинення злочинного діяння ці відносини виступають як об'єкт кримінального правопорушення [105, с. 76], пропонуємо об'єктом кримінально-правової охорони у ст. 399 КК вважати суспільні відносини, які забезпечують законність та безперешкодність здійснення правозахисної діяльності та забезпечують право власності особам, які здійснюють таку діяльність та їх близьким родичам, основним безпосереднім об'єктом – встановлений порядок здійснення законодавчо урегульованої діяльності, спрямованої на надання правової допомоги,

додатковим обов'язковим – право власності, додатковим факультативним – здоров'я, життя, честь і гідність осіб, які здійснюють правозахисну діяльність та їх близьких родичів, громадський порядок, громадську безпеку.

Аналіз об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, буде неповним без розкриття структури суспільних відносин, які є об'єктом аналізованого кримінального правопорушення. Загальновідомо, що структура суспільних відносин розглядається, виходячи з розуміння об'єкта як охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин.

Тричленна структура суспільних відносин, що найбільш змістовно розкриває їх суть, містить наступні елементи:

1) суб'єкти (учасники) відносин, якими є держава, колективи, юридичні особи, окремі громадяни. Чітке встановлення кола учасників суспільних відносин та визначення їх соціальних функцій дозволяє виділити саме ті суспільні відносини, які виступають об'єктом конкретного правопорушення;

2) предмет суспільних відносин – це все те, з приводу чого чи у зв'язку з чим існують ці відносини (майно, речі, цінності, особа);

3) соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст суспільних відносин, що передбачає взаємодію суб'єктів відносин з приводу їх предмета [89, с. 24–25; 86, с. 80; 131, с. 112; 63, с. 93; 185, с. 130].

Суб'єкти (учасники) суспільних відносин – це носії відповідних охоронюваних правом інтересів [206, с. 16]. Виділення суб'єктного складу дозволяє встановити «механізм» спричинення шкоди об'єкту, адже в одних випадках шкода об'єкту завдається шляхом безпосереднього впливу на самого суб'єкта суспільних відносин, а в інших випадках таку шкоду спричиняє сам суб'єкт, який є учасником охоронюваних суспільних відносин [206, с. 29–30]. Механізм заподіяння шкоди об'єкту суспільних відносин може бути різноманітним: в одних випадках негативному впливу підлягає суб'єкт суспільних відносин, в других – блага, які охороняються законом і у зв'язку з якими існують дані відносини, в третіх – розривається соціальний

зв’язок між суб’єктами відносин. У всіх цих випадках об’єкту кримінально-правової охорони виникає загроза заподіяння шкоди чи спричиняється шкода, яка і є наслідком кримінального правопорушення [51, с. 60].

Наступним елементом суспільних відносин є предмет суспільних відносин – все те, з приводу чого і у зв’язку з чим існують самі ці відносини. Виникаючи між вказаними сторонами, суспільні відносини можливі лише тільки з приводу спільного та єдиного для них предмета, який і визначає сторони, що співвідносяться [206, с. 29–30]. Предмет суспільних відносин є тим критерієм, що дозволяє класифікувати суспільні відносини на матеріальні та нематеріальні, саме тому сутність будь-яких суспільних відносин визначається, виходячи з характеристики та особливостей їх предмету. Матеріальні суспільні відносини мають своїм предметом гроші, будь-які речі, цінні папери. Тому правильним є висновок, що до матеріальних суспільних відносин належать лише ті, у яких предметом виступає певна матеріальна річ (природні об’єкти, різні товари чи предмети, які не володіють ознаками товару). Предметом нематеріальних суспільних відносин є соціальні, духовні блага чи цінності, включаючи ті чи інші соціальні інститути, діяльність людей, а на певному рівні ієрархії відносин – інші суспільні відносини, а також соціальні цінності.

Третій структурний елемент суспільних відносин – це соціальний зв’язок: це не яка-небудь поведінка осіб, а лише та, що характеризує стійку взаємодію між собою з приводу предмета суспільних відносин. Такий вид соціального зв'язку полягає в поведінці, яка ставить суб’єктів суспільних відносин у певну залежність їх субординації щодо зв’язку з конкретними предметами, соціальними цінностями та один з одним. При цьому соціально значимим є той соціальний зв'язок, що породжується дією чи бездіяльністю і лише тоді, коли діяння формує подібний зв'язок щонайменше між двома суб’єктами. Зміст зв’язку між суб’єктами потрібно розглядати тільки як конкретну взаємодію суб’єктів з приводу конкретних предметів.

Повертаючись до механізму заподіяння шкоди суспільним відносинам, варто зазначити, що протиправний вплив на соціальний зв’язок може бути здійснений шляхом невиконання чи неналежного виконання одним із суб’єктів суспільних відносин покладеного на нього соціального обов’язку (невиконання певних дій, утримання від здійснення певних дій) або виконання ним дій, які суперечать його соціальному обов’язку [51, с. 60]. Але не кожен учасник суспільних відносин може здійснити вплив на соціальний зв'язок. Крім загально-правового статусу, який включає правосуб’єктність та основні конституційні права та свободи особи, учасник відносин повинен мати додаткові ознаки. І лише такий учасник, володіючи певними ознаками, в силу наявності яких він може спричинити шкоду вказаним відносинам, впливаючи на їх суть – соціальний зв’язок, може бути визначений як спеціальний суб’єкт кримінального правопорушення [51, с. 60]. У нашому випадку шкода спричиняється шляхом розривання соціального зв’язку завдяки виключенню суб’єктом себе із суспільних відносин даного виду.

Отже, вважаємо, що механізм завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують встановлений порядок здійснення правильної та законодавчо урегульованої діяльності, спрямованої на забезпечення правового захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, буде наступним: суб’єкт кримінального правопорушення з метою порушення вказаного права використовує будь-які способи знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Впливаючи на вказані елементи суспільних відносин, суб’єкт кримінального правопорушення змінює їх і таким чином спричиняє шкоду.

Говорячи другу ознаку об'єкта – потерпілого та його нормативне визначення, першочергово слід звертатися до положень ст. 55 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, відповідно до ч. 1 якої потерпілим може бути фізична особа, якій завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій завдано майнової шкоди, а

також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [98]. Ч. 3 вказаної норми до потерпілого відноситься також особу, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. Крім того, як зазначено в ч. 4 ст. 55 КПК, потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства, але якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливлює подання нею відповідної заяви, положення ч.ч. 1-3 ст. 55 КПК поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Тому потерпілим може визнаватися одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням потерпілими може бути визнано кілька осіб [98].

М.О. Акімов вважає, що наведені положення не можна застосовувати як цілком прийнятні, адже у кримінальному процесі для визнання потерпілим потрібне відповідне рішення слідчого, прокурора або суду (судді), а відтак при вчиненні латентного кримінального правопорушення потерпілий у процесуальному розумінні відсутній; людина може зазнати шкоди внаслідок суспільно небезпечного діяння неосудної особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності [1, с. 13].

В Україні було захищено кілька дисертацій, які прямо чи побічно розглядали поняття і ознаки потерпілого від кримінального правопорушення. Так, М.В. Сенаторов вказує, що потерпілий від правопорушення – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, соціальне утворення, суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння [189, с. 183].

Т.І. Присяжнюк вважає, що потерпілим від кримінального правопорушення є фізична особа, яка, як об'єкт загальнопревентивної дії КК, відчуває захищеність останнім, яку втрачає внаслідок спричинення правопорушенням безпосередньо їй шкоди (або у випадку загрози її заподіяння), в результаті чого особа свідомо чи ні сприймає органами чуття зменшення або втрату майнових чи немайнових благ, переживає з цього приводу і набуває право вирішувати питання про кримінально-правові наслідки вчинення кримінального правопорушення [168, с. 84].

А.А. Музика та Є.В. Лащук розглядають потерпілого від кримінального правопорушення як факультативну ознаку об'єкту, що характеризує людину, з приводу якої вчиняється правопорушення та (або) якій відповідно до кримінально-правової норми завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння) [138, с. 82–83].

Таким чином, у кримінально-правовій доктрині потерпілим від кримінального правопорушення визнаються окремі індивіди з притаманною їм структурою, що включає три обов'язкові елементи: 1) соціально-демографічні якості (стать, вік, освіта, сімейний стан); 2) соціальні ролі особи (сукупність видів її діяльності в системі суспільних відносин як особи чи члена колективу); 3) морально-психологічна характеристика (ставлення до соціальних цінностей і соціальних функцій, які особа виконує) [52, с. 13].

Отже, як випливає зі змісту ст. 399 КК, потерпілим в даному випадку є захисник чи представник особи або їх близькі родичі [108, с. 199; 114, с. 166].

Відповідно до положень ст. 45 КПК, захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі

(екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [98].

Як зазначено у ст. 1 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність, тобто незалежну професійну діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту на підставах та в порядку, що передбачені вказаним Законом [169]. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених вказаним Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [169].

У КПК передбачається наявність таких категорій представників особи:

а) представник потерпілого (ст. 58 КПК),

б) представник цивільного позивача чи відповідача (ст. 63 КПК),

в) законний представник підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44 КПК),

г) законний представник потерпілого (ст. 59 КПК),

д) законний представник цивільного позивача (ст. 64 КПК),

е) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 641 КПК).

В ч. 1 ст. 58 КПК зазначено, що потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником [98]. Згідно зі ст. 44 КПК, якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний

представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний [98].

Не можна погодитися з пропозицією про те, що потерпілою від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 398, 400 КК, може бути особа, яка здійснює правозахисну діяльність [105, с. 86–87]. На думку дослідника, такою є фізична особа, що особисто (за власною ініціативою чи на підставі уповноважуючого акту) або як учасник відповідної правозахисної організації здійснює діяльність щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів окремих осіб чи груп осіб шляхом сприяння усуненню порушених прав і свобод, їх відновленню та профілактиці таких порушень: захисник у кримінальному чи адміністративному провадженні, представник (законний представник) підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача та відповідача, юридичної особи у цивільному, господарському, кримінальному чи адміністративному провадженнях, окрема особа як член групи чи асоціації щодо сприяння ефективному усуненню всіх порушень прав і основоположних свобод людини або певних груп людей, а також близькі родичі та члени сім'ї особи, яка здійснює правозахисну діяльність [105, с. 87]. Зважаючи на відсутність законодавчого закріплення даного терміну, а також на поверхневий і загальний його зміст, ми притримуємося думки, що коло потерпілих осіб у чинній редакції ст. 399 КК включає всі необхідні категорії осіб, що надають правову допомогу та можуть потребувати у зв'язку з цим посиленої кримінально-правової охорони.

За статистичними даними, оприлюдненими на сайті Офісу Генерального прокурора, в Розділі 7 «Відомості про осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень» (табл. 7), у 2021 р. від кримінальних правопорушень потерпілими визнано 185 працівників адвокатури, з них – 137 визнані потерпілими від злочинів і 48 – від кримінальних проступків.

Загальна кількість потерпілих адвокатів-жінок у 2021 р. – 48 осіб. У 2022 р. від кримінальних правопорушень потерпілими визнано 134 працівника адвокатури, з них – 106 визнані потерпілими від злочинів і 28 – від кримінальних проступків. Загальна кількість потерпілих адвокатів-жінок у 2022 р. – 50 осіб. У 2023 р. від кримінальних правопорушень потерпілими визнано 168 працівників адвокатури, з них – 125 визнані потерпілими від злочинів і 43 – від кримінальних проступків. Загальна кількість потерпілих адвокатів-жінок у 2023 р. – 44 осіб. У 2024 р. дані наступні – 103 адвокати визнано потерпілими від кримінальних правопорушень, з них 72 – від вчинених злочинів, 31 – від вчинених проступків. За 5 місяців 2025 р. від кримінальних правопорушень потерпілими визнано 38 працівників адвокатури, з них – 23 визнані потерпілими від злочинів і 15 – від кримінальних проступків [173].

Вплив на поведінку особи, її примушування діяти певним способом можна здійснити, спрямувавши злочинний вплив не лише на самого потерпілого, але й на інших осіб, у спокої, безпеці, недоторканності яких зацікавлений потерпілий. Окрім того, часом легше і простіше шляхом застосування насильства, погрози, знищенням майна чи інших дій щодо рідних чи близьких від потерпілого впливати на бажану поведінку потерпілого. При цьому у чинному КК розрізняються поняття: 1) близьких (близьких осіб); 2) родичів; 3) близьких родичів; 4) близьких родичів, коло яких визначене законом; 5) членів сімей [140, с. 92].

Близькими родичами та членами сім'ї, згідно з роз'ясненнями п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК, є чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [98].

Ст. 25-1 Кодексу законів про працю України (далі – КзпПУ) визначає близькими родичами чи свояками наступні категорії осіб: батьків, подружжя, братів, сестер, дітей, а також батьків, братів, сестер і дітей подружжя) [73].

Закон України «Про запобігання корупції» містить перелік кола осіб двох дотичних категорій: близьких осіб та членів сім'ї. Так, близькі особи – це члени сім'ї, а також чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта; члени сім'ї – це а) особа, яка перебуває у шлюбі із суб'єктом та діти суб'єкта до досягнення ними повноліття – незалежно від спільного проживання із суб'єктом; б) будь-які особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), та особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [172].

Як зазначено в ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», близькі родичі – це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки [171].

Для близьких родичів характерним є наявність кровного споріднення, що випливає зі спільного походження по висхідній (від особи до її предків) чи висхідній (від особи до її нащадків) лінії, а також бічній спорідненості (відношення між нащадками спільних предків) та близькість споріднення – на його першому ступені. У такому близькому спорідненні перебувають лише батьки і діти, тобто близькими родичами у буквальному розумінні є лише батько, мати та дочка, син, брат та сестра [140, с. 102].

Отже, у законодавстві України спостерігається змішування понять: близькі родичі та члени сім'ї, близькі родичі чи свояки, близькі особи та

члени сім'ї. Така ж ситуація спостерігається і в нормах КК: в ст. 115, 154, 189, 345–349, 352, 355, 368-2, 377–380, 385, 386, 396, 398–400 КК використовується термін «близькі родичі», у ст. 122, 147 КК – «родичі», у ст. 126, 149, 206, 350 КК – «близькі», у ст. 385, 396 КК – «члени сім'ї». Недосконаліть законодавчого опису змісту деяких норм КК має різне підґрунтя і може пов'язуватися з бланкетним характером диспозиції ст. 399 КК. Тому при конструюванні та внесенні змін до КК загалом законодавцю слід враховувати норми регулятивних галузей права, що не завжди вдається, адже у законодавстві мають місце суперечності, прогалини, колізії [2, с. 199].

Як бачимо, за змістом розуміння близьких родичів, наведене в КПК, є найширшим у порівнянні з аналогічними категоріями, які визначив законодавець у інших нормативно-правових актах (Законах України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та «Про запобігання корупції», Кодексі законів про працю України).

Отже, поняття «близький родич» є значно вужчим, ніж категорія «близькі особи», яким охоплюються, окрім близьких родичів, інші особи, доля яких (життя, здоров'я та добробут) не байдужа захисникові чи представникові особи [190, с. 156]. Близька особа – це особа, хто з іншою, конкретно визначеною особою, пов'язана почуттями симпатії, дружби, спільністю ідей, інтересів; яка є милою, любою для неї; інтереси кого глибоко хвилюють і безпосередньо стосуються [30, с. 56]. Тобто, близькі (близькі особи) визначаються як такі на основі не родинних (кровних чи свояцьких), а фактичних відносин з врахуванням конкретних стосунків, що складися між людьми (приятелі, земляки, колеги, особи, які перебувають в інтимних стосунках) [140, с. 103].

В доктрині кримінального права існує багато варіантів інших конструкцій для опису вказаної категорії потерпілих у контексті кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів: «близькі родичі та члени сім'ї» [18, с. 5;

65, с. 16], «рідні та близькі» [154, с. 67], «близькі» [50, с. 134; 192, с. 16], «близька особа» [69, с. 23], «близькі особи» [76, с. 12].

Поняття члена сім'ї неодноразово використовується в нормативно-правових актах не лише кримінального, а й інших галузей законодавства – сімейного, житлового, соціального забезпечення, податкового, антикорупційного [40, с. 198]. Але всі визначення поняття члена сім'ї базуються на понятті сім'ї, сформульованому у ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України (далі – СК), де вказано: «Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає» [193].

Членство в сім'ї обумовлено наявністю тих загальних ознак, якими характеризується таке соціальне утворення – спільне проживання, спільний побут, спільне ведення домашнього господарства, взаємні права та обов'язки, які випливають з сімейних стосунків [140, с. 104–105].

При визначенні кримінально-правового поняття «член сім'ї» слід звертати увагу також на такі специфічні риси, за наявності яких особа має відноситися до відповідного кола потерпілих або суб'єктів:

- сім'ю становлять учасники сімейно-шлюбних відносин. Відповідно до ч. 1 ст. 51 Конституції України, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка [77]. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Чинне законодавство твердо стоїть на засадах визнання сім'єю осіб протилежної статті. Тому, членами сім'ї не є учасники інших союзів осіб, які спільно проживають та мають спільний побут;
- офіційне укладення шлюбу не є визначальною ознакою для визнання союзу чоловіка і жінки сім'єю. Членами сім'ї мають визнаватися і особи, які перебувають у незареєстрованому шлюбі, тобто перебувають у фактичних шлюбних відносинах);

- діти мають визнаватися членами сім'ї як тоді, коли вони народжені в шлюбі чоловіка і жінки, які утворили відповідну сім'ю, так і поза шлюбом цих осіб. Причому, незалежно від того, чи вони офіційно усиновлені, чи щодо них встановлена опіка чи піклування;
- тривалість існування сім'ї та час, упродовж якого особа є членом сім'ї не має кримінально-правового значення;
- членство в сім'ї не обумовлено родинними стосунками. Інакше кажучи, членами сім'ї можуть визнаватися як родичі, незалежно від ступеня споріднення, так і особи, які не перебувають у відносинах рідства;
- членами сім'ї є особи, що входять до складу так званої неповної сім'ї [140, с. 105].

В.П. Беленок пропонує звернути увагу на той факт, що одним з недоліків сучасної законодавчої термінології у сфері кримінального права є наявність у КК інших схожих термінів: «особа, з якою винний перебуває (перебувала) у сімейних або близьких відносинах» (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК) [12, с. 53]. Як один з варіантів вирішення вказаної проблеми пропонується для з'ясування змісту цього терміну застосування визначення близьких осіб, передбачене у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» через його практичну досконалість [55, с. 69–70; 12, с. 54]. Разом з тим, і вказана норма є предметом обґрунтованої критики [34, с. 53–54].

На вказану проблематику звертала увагу Т.С. Лосич, підтримуючи раніше висловлену пропозицію про необхідність заміни поняття «близькі родичі» поняттям «близькі особи» з відповідним поділом їх на три категорії потерпілих: 1) близькі родичі; 2) особи, які перебувають у спорідненні; 3) особи, які перебувають у незареєстрованих шлюбних відносинах, заручені, друзі [106, с. 8]. А.В. Семенюк-Прибатень пропонувала уніфікувати опис кола потерпілих, використовуючи поняття «близькі особи» [188, с. 75].

Разом з тим, існує протилежна пропозиція, в якій взято за основу перелік близьких родичів та членів сім'ї (п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК) і який пропонується вважати прийнятним і для кримінального законодавства. Автор

такої позиції пропонував ст. 398, 400 КК доповнити після слів «щодо їх близьких родичів» словами «та членів сім'ї», таким чином розширивши коло потерпілих від вказаних діянь [105, с. 86]. Не можемо погодитися з пропозицією дослідника, адже, як зазначає В.П. Беленок [12, с. 52–53], навіть незважаючи на те, що КПК врегульовує суспільні відносини, які виникають між учасниками кримінального процесу, у зв'язку з чим прийняття за основу та використання термінологічних тлумачень, наведених у КПК, під час кваліфікації умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи видається недоречним, ми не можемо нехтувати позитивними надбаннями кримінального процесуального законодавства.

Саме тому набуває нового звучання пропозиція про заміну у ч. 1 ст. 399 КК та в диспозиціях інших статей, що стосуються кримінально-правової охорони правомірної діяльність захисника чи представника особи, пов'язаної з наданням правової допомоги термін «близькі родичі» замінити терміном «близька особа». Слушність зазначеної пропозиції підтверджується авторським анкетуванням, за результатами якого 47,8 % опитаних працівників Національної поліції України вважають необхідним і доцільним взаємозаміну зазначених термінів (див. додаток А).

Крім того, характеризуючи близьких родичів як потерпілих від умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, не можна залишити поза увагою той факт, що це поняття вжито в множині [107, с. 124]. Це є законодавчим недоліком ст. 399 КК, адже застосування системного тлумачення положень КК дає підстави стверджувати, що умисне знищення або пошкодження майна принаймні одного близького родича захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, повинне тягнути відповідальність за ст. 399 КК.

Тут слід акцентувати увагу на такому моменті, як правомірність діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги, адже склад аналізованого кримінального правопорушення буде мати місце лише у

випадку правомірності такої діяльності. Так, правомірною є така діяльність захисника чи представника особи із захисту особи в процесі досудового розслідування кримінального провадження, його судового розгляду чи представлення інтересів у суді, яка здійснюється у передбаченому законом порядку і не забороненими законом засобами. Закон забороняє захисникові перешкоджати встановленню істини в справі шляхом вчинення дій, спрямованих на те, щоб схилити свідка чи потерпілого до відмови від показань або до давання завідомо неправдивих показань, схилити експерта до відмови від давання висновку чи давання завідомо неправдивого висновку, сфальсифікувати докази у справі або затягнути розслідування чи судовий розгляд справи» [148, с. 1238].

У ситуаціях, коли у конкретній справі дії захисника чи представника особи з надання правової допомоги були неправомірними, що підтверджено відповідним судовим рішенням або матеріалами кримінального провадження, захисник чи представник особи не можуть бути потерпілими у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 КК. З цього випливає, що у даній нормі повинно чітко вказуватися, що діяльність захисника чи представника особи, пов’язана з наданням правової допомоги була і є правомірною, з внесенням відповідних змін до цих кримінально-правових норм [105, с. 81]. Тому пропонуємо у ст. 399 КК після слів «у зв'язку з» додати слово «правомірною». Таким чином, не буде мати місце склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, якщо умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи вчиняється у випадку, не пов’язаним з діяльністю потерпілого з надання правової допомоги.

У проєкті нового КК України, деякі норми якого вже згадувалися раніше, в Книзі першій Загальної частини «Про Кримінальний кодекс України» Розділу 1.4. «Глосарій» п. 2 ст. 1.4.1. «Значення термінів Кримінального кодексу» зазначено, що близька людина – член сім’ї або інша людина, інтереси якої мають суттєве значення для особи; в п. 66 тієї ж статті

мова йде про членів сім'ї, якими пропонується визнавати: а) подружжя та їх дітей до досягнення ними повноліття – незалежно від спільного проживання; б) будь-яких осіб, які спільно проживають, незалежно від перебування в шлюбі, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки (крім прав та обов'язків, які не мають характеру сімейних) [78].

Як зазначав В.П. Беленок, на час проведення ним дисертаційного дослідження (до 2021 р.) в проєкті КК пропонувалося передбачити обидва терміни: і «близька особа», і «близький родич» [12, с. 54]. Так, у п. 2 ч. 2 ст. 1.3.1 проєкту близька особа визнавалася як близький родич, член сім'ї або колишній член сім'ї: а) шляхом заподіяння шкоди чи погрози заподіяння шкоди якому здійснюється вплив на поведінку потерпілої особи чи помста за її попередню поведінку або б) на користь чи в інтересах якого вчиняється кримінальне правопорушення [78].

Другою факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення є його предмет. Доктрина кримінального права характеризується відсутністю єдності думок щодо поняття предмета кримінального правопорушення та його співвідношення із об'єктом. Загалом, наукові позиції щодо цього умовно можна поділити на такі групи:

- предмет є складовою об'єкта, інколи навіть тотожний йому [38, с. 94];
- предмет є факультативною ознакою об'єкта [126, с. 104];
- предмет слід відносити до ознак об'єктивної сторони [132, с. 76].

Найбільш поширеною є друга з наведених позицій, тому ми вважаємо, що під предметом кримінального правопорушення слід розуміти факультативну ознаку об'єкта, що виявляється у матеріальних цінностях, з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [102, с. 8].

Крім того, у юридичній літературі немає єдиного розуміння предмету кримінального правопорушення, але основні точки зору на поняття предмета можна звести до наступних суджень, що предмет – це:

- речі, у зв’язку з якими чи з приводу яких вчиняється кримінальне правопорушення, але яким не завдається шкода;
- речі матеріального світу, впливаючи на які суб’єкт здійснює посягання на об’єкт або намагається порушити суспільне ставлення;
- конкретний матеріальний об’єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин, шляхом фізичного або психічного впливу винним на який заподіюється соціально-небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин;
- люди (як суб’єкти соціальних відносин), їх дії (як матеріальні вираження цих відносин), а також матеріальні предмети (речі), які є передумовами або формами закріплення суспільних відносин або матеріальним приводом, умовою або свідченням існування певних суспільних відносин і за допомогою яких завдається шкода об’єкту [120, с. 89–90].

Як правило, предметом кримінального правопорушення визнається конкретний матеріальний об’єкт чи річ матеріального світу [10, с. 33; 88, с. 93; 126, с. 76], з приводу якого вчинюється кримінальне правопорушення; факультативна ознака об’єкту, яка співвідноситься з ним як частина і ціле [138, с. 95]. Предмет доповнює конструкцію кримінального правопорушення (за його наявності діяння є предметним, а за відсутності – безпредметним), набуваючи (у разі зазначення у диспозиції норми) якості обов’язкової ознаки об’єкта; у деяких випадках тільки він дозволяє відмежувати кримінальне та адміністративне правопорушення та розмежувати суміжні склади діянь [120, с. 91]. З огляду на викладене, заслуговує схвалення позиція, відповідно до якої предмет кримінального правопорушення – це передбачений законом про кримінальну відповідальність матеріалізований носій суспільних відносин, шляхом впливу на який заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння цим відносинам [120, с. 90].

За встановленим у теорії кримінального права правилом, майну як предмету кримінальних правопорушень, притаманні певні ознаки:

а) юридична, сутність якої полягає у належності права на майно власнику на законній підставі, який здійснює повноваження по володінню, користуванню та розпорядженню майном як своїм власним. При цьому слід пам'ятати, що майно для особи, яка посягає на відносини власності, є чужим – вона не має ні дійсного, ні уявного права власності на таке майно. Чуже майно – це ті речі, які не лише не належать винному, але й ті, якими винний не має права розпоряджатися на свій розсуд [38, с. 99];

б) економічна, яка означає наявність у майна мінової або споживчої вартості: майно здатне задовольняти матеріальні потреби людини. А власне вираженням вартості предмета є його грошова оцінка (ціна);

в) фізична – це предмети матеріального світу: речі, гроші, цінні папери, якими можна заволодіти, які можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити [94, с. 201].

Загальне визначення поняття предмета кримінального правопорушення повністю поширюється і на предмет правопорушень проти правосуддя з тією лише різницею, що родовим і видовим об'єктом цих діянь є певні суспільні відносини у сфері правосуддя. Тому слід погодитися з пропозицією визначення предмету правопорушень проти правосуддя як передбаченого законом матеріалізованого носія суспільних відносин у сфері правосуддя, шляхом впливу на який заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння цим відносинам [120, с. 90].

Отже, як випливає з доктринальних положень та змісту ст. 399 КК, обов'язковою ознакою майна як предмету даного кримінального правопорушення є те, що воно повинно бути чужим. Таким чином, знищення або пошкодження власного майна самим потерпілим не є кримінально караним діянням. Предметом даного кримінального правопорушення можуть бути і тварини, які належать потерпілому на праві власності [62, с. 55-56]. При цьому слід пам'ятати про підстави набуття майна у власність: якщо

потерпілий володіє майном без належних підстав (придбане протиправним шляхом), то воно не може бути предметом правопорушення [115, с. 358].

У можливих ситуаціях знищення або пошкодження майна, яке належить потерпілому та іншим особам на праві спільної власності (будинок, побудований разом з батьками; автомобіль, придбаний під час шлюбу), вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст. 194 та ст. 399 КК. Тобто, власне майно, як і майно, що знаходиться в спільній сумісній чи частковій власності, не може бути предметом даного кримінального правопорушення, оскільки особа наділена стосовно нього всім комплексом прав власника [38, с. 94].

Отже, предметом правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, є майно (рухоме чи нерухоме), що належить на праві власності потерпілій особі.

Підтримуємо позицію С.А. Миронюка стосовно наявності у нормах КК невідповідності кримінально-правового захисту власності положенням Конституції України, оскільки ст. 194 КК спрямована на захист лише від умисного знищення або пошкодження майна з посиланням на значні суми шкоди, тоді як застосування інших норм КК залежно від соціальних ролей осіб, власність яких піддається злочинному впливу, не передбачає встановлення наслідків певного ступеня [129, с. 4, 12; 158, с. 207]. Тому дослідник обґрунтовано зазначає про необхідність розробки та впровадження єдиного підходу до визначення розміру заподіяної шкоди в ст. 185–191, 194 та ст. 347, 352, 378, 399 КК, які передбачають кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна посадових осіб правоохоронних органів, судді, захисника [129, с. 4, 12]. Твердження знайшло підтримку у результатах авторського анкетування, де 85,4 % опитаних вважають необхідним встановити мінімальний розмір майнової шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК (див. додаток А). Дані пропозиції будуть детально розглянуті у п.п.2.2. «Об’єктивна сторона умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи».

2.2. Об’єктивна сторона умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

Наступним елементом складу кримінального правопорушення є його об’єктивна сторона, тобто сукупність юридично значущих ознак, які характеризують його із зовнішньої сторони, тобто це певний акт поведінки фізичної особи (ст.ст. 2, 11 КК). Доктрина кримінального права визначає, що об’єктивна сторона кримінального правопорушення охоплює суспільно небезпечне діяння у формі дії чи бездіяльності, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв’язок між діянням та наслідками, засоби, знаряддя, час, місце, обстановку та спосіб вчинення кримінального правопорушення.

Зазначені ознаки об’єктивної сторони, зважаючи на їх спосіб опису у диспозиціях статей Особливої частини КК, поділяються на дві групи: обов’язкові і факультативні. В науці кримінального права існують різноманітні позиції щодо визначення обов’язкових і факультативних ознак складу кримінального правопорушення. Так, обов’язковими ознаками вчені вважають: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв’язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком [86, с. 90], діяння у формі дії або бездіяльності [89, с. 103], небезпечне діяння та його шкідливі наслідки чи загрозу їх настання [126, с. 79], небезпечні наслідки та причинний зв’язок між діянням та наслідками. Одностайно факультативними ознаками об’єктивної сторони визнаються засоби, знаряддя, місце, обстановка, спосіб та час вчинення кримінального правопорушення. Але, якщо вказані ознаки прямо передбачені або випливають зі змісту диспозиції кримінально-правової норми, вони стають обов’язковими для кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачено санкцією відповідної норми. Такий підхід до ознак об’єктивної сторони досить повно розкритий у наукових дискусіях.

Доктрина кримінального права виходить з того, що, залежно від ознак об’єктивної сторони правопорушення, діяння поділяються на кримінальні

правопорушення з матеріальним, формальним та усіченим складами. При цьому склади кримінальних правопорушень, в яких міститься опис суспільно небезпечних наслідків, називають матеріальними, а склади кримінальних правопорушень, які містять опис тільки дії (бездіяльності) і які не потребують для настання кримінальної відповідальності встановлення наслідків, називають формальними. Усі кримінальні правопорушення з формальним складом мають одну спільну особливість – суспільно небезпечне діяння є єдиною і обов'язковою ознакою їх об'єктивної сторони. Спосіб, місце, час, знаряддя, засоби вчинення кримінальних правопорушень є обов'язковими ознаками лише у випадку, коли вони безпосередньо передбачені у кримінально-правовій нормі, яка закріплює даний склад кримінального правопорушення.

Відповідно до загальноприйнятого положення, діяння має дві форми: дію і бездіяльність (ст. 11 КК) [93]. Але існує думка, що такий підхід суперечить усталеному у філософії розумінню співвідношення таких категорій діалектики, як зміст і форма [23, с. 415]. Ми будемо користуватися положеннями, закріпленими в ст. 11 КК, розглядаючи дію і бездіяльність як форми діяння. Отже, дія – протиправна, свідома, вольова активна поведінка фізичної особи (вчинення певного вчинку за наявності обов'язку та можливості не вчиняти його), що завдає чи може завдати шкоду охоронюваним КК суспільним відносинам [88, с. 127]. Дія безпосередньо пов'язана з фізичним рухом людини (її тіла, частини тіла), може виражатись у одиночному або у декількох рухах (тобто бути простою чи складною). Початком дії є момент набуття певним активним свідомим вольовим вчинком ознак суспільної небезпечності та протиправності; закінченням – момент вчинення конкретного руху чи першого із тієї сукупності рухів, що утворюють дану дію (кримінальне правопорушення з усіченим складом), момент завершення конкретного руху чи усіх рухів, що у сукупності утворюють дану дію (кримінальне правопорушення з формальним складом),

момент настання суспільно небезпечного наслідку (кримінальне правопорушення з матеріальним складом).

Бездіяльність – це протиправна, свідома, вольова пасивна поведінка фізичної особи (невчинення певної дії за наявності обов'язку та можливості її вчинити), що завдає чи може завдати шкоду охоронюваним КК суспільним відносинам. При цьому обов'язок діяти певним чином та наявність можливості його виконати є обов'язковими умовами кримінальної відповідальності за бездіяльність [88, с. 107]. Ґрунтується такий обов'язок на законі чи підзаконному акті, наказі чи розпорядженні, службовому чи професійному становищі, умовах цивільного договору, родинних відносинах.

Наступною ознакою об’єктивної сторони кримінального правопорушення є суспільно небезпечні наслідки. В юридичній літературі містяться найрізноманітніші їх визначення, які відрізняються лише у формулюванні, при цьому їх сутність залишається сталою. За загальноприйнятою думкою, наслідки – це шкідливі зміни, що завдаються об’єкту протиправного посягання [84, с. 10, 18] і поділяються на дві групи – наслідки матеріальні і нематеріальні. Матеріальними наслідками є шкода, що має фізичний характер або майнова шкода. Нематеріальні наслідки – це негативні зміни в об’єкті посягання, які поєднані з порушенням тих або інших інтересів учасників суспільних відносин, охоронюваних нормами КК, і не пов’язуються з фізичним впливом на людину як суб’єкта суспільних відносин чи з впливом на матеріальні предмети зовнішнього світу, з приводу яких існують суспільні відносини [211, с. 139, 140; 227, с. 72; 86, с. 114].

Питання про причинний зв’язок у теорії кримінального права є дискусійним: розбіжності з приводу розуміння причинного зв’язку між суспільно небезпечним діянням і наслідками, що настали, визначення його видів зумовлені суто філософською природою зазначеної проблеми [9, с. 170]. Як правило, в кримінальному праві під причинним зв’язком розуміють об’єктивно існуючий зв’язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, коли дія або бездіяльність викликає (породжує) настання

суспільно небезпечного наслідку [88, с. 136]. Панівною у доктрині кримінального права є точка зору, що причинний зв'язок – факультативна ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, яка є обов'язковою для матеріальних складів [88, с. 117; 218, с. 81; 211, с. 110]. Саме вказаної точки зору ми і притримуємося. Оскільки кваліфікований і особливо кваліфікований склади аналізованого кримінального правопорушення передбачають настання суспільно-небезпечних наслідків (мають матеріальний склад), то причинний зв'язок також є їх обов'язковою ознакою для них всіх. Причинний зв'язок поділяють на декілька видів, серед яких найбільш доцільним є виділення необхідного (прямого) та випадкового зв'язку. Для доктрини кримінального права важливим є саме необхідний причинний зв'язок, наявність якого обов'язково потрібно встановлювати у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом. Зустрічається чотири варіанти необхідного причинного зв'язку, які мають кримінально-правове значення: 1) причинний зв'язок при безпосередньому заподіянні шкоди; 2) опосередкований необхідний причинний зв'язок; 3) необхідний причинний зв'язок при співучасті; 4) необхідний причинний зв'язок за наявності особливих умов на боці потерпілого [10, с. 40; 130, с. 129]. Важливе значення причинного зв'язку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень із матеріальним складом полягає в тому, що у випадку його відсутності немає і складу кримінального правопорушення, отже, кримінальна відповідальність особи виключається [235, с. 311]. Поки причинний зв'язок не встановлено, чи ж після того, як доведено його відсутність, іменувати шкоду наслідком некоректно, оскільки це суперечить вимозі системності, цілісності, послідовності, несуперечності в оформленні судження [234, с. 28].

Діяння як ознака об'єктивної сторони даного правопорушення, полягає в протиправному впливі на предмети, що призводить до суспільно небезпечних наслідків. Стосовно кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК «Умисне знищення або пошкодження майна

захисника чи представника особи», слід вказати, що обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони є діяння у формі дії або бездіяльності. Формами об'єктивної сторони є:

1) знищення майна (ч. 1 ст. 399 КК);

2) пошкодження майна (ч. 1 ст. 399 КК).

Погроза знищенням майна передбачає залякування потерпілого інформацією про приведення майна потерпілого у такий стан, при якому його не можна буде використовувати за цільовим призначенням ніколи [50, с. 168]. Погроза пошкодженням майна передбачає залякування потерпілого погіршенням якості, зменшенням цінності речі або доведення речі на якийсь час у непридатний, за її цільовим призначенням чи станом [94, с. 714; 149, с. 693]. Спосіб, у який суб'єкт погрожує знищити чи пошкодити майно захисника чи представника особи або їх близьких родичів, значення у ч. 1 ст. 399 КК для кваліфікації не має.

Майном, про яке йде мова у ч. 1 ст. 399, є рухоме і нерухоме майно (як у повному обсязі, так і його частина), яке належить потерпілому на праві власності, або перебуває у володінні чи користуванні на інших, передбачених цивільним законодавством, підставах. Знищення чи пошкодження майна може бути засобом впливу на потерпілого лише за умови, що таким чином відбувається тиск на нього [154, с. 155].

Розглянемо зміст таких кримінально-правових понять, як «пошкодження» та «знищення». Вказані поняття відносяться до так званих наскрізних кримінально-правових понять, оскільки вони вживаються в багатьох статтях Особливої частини КК [8, с. 32, 187, с. 326].

У тлумачному словнику української мови дається таке визначення поняття «знищувати»: руйнувати, псувати що-небудь, ламаючи, рвучи [196, с. 664]. Поняття «пошкоджувати» означає виводити що-небудь із ладу; псувати, руйнувати [198, с. 484]. Отже, зазначені поняття наводяться практично як синоніми; також їх синонімом є таке поняття, як руйнування. Таким чином, шляхом філологічного тлумачення видається неможливим

установити різницю між зазначеними поняттями та їх точний зміст у контексті ознак аналізованого складу правопорушення [160, с. 87].

Знищенням майна (ч. 1 ст. 399 КК) є протиправний руйнуючий вплив на майно, внаслідок якого воно повністю втрачає свою споживчу або економічну цінність або доводиться до такого стану, за якого взагалі не може бути використане за своїм призначенням, причому втрачені майном властивості не можуть бути відновлені [196, с. 664]; це повне зіпсування майна, приведення його у такий стан, в якому воно вже не може використовуватися за своїм призначенням через повну втрату господарсько-економічних властивостей і не може бути поновленим [203, с. 105]; доведення майна до повної непридатності, що унеможливлює його використання за призначенням і призводить до втрати споживчих властивостей та економічної цінності або до повного припинення існування [122, с. 140]. Внаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність, тому знищенням майна досягається повне припинення можливості його використання.

ПВСУ роз'яснив зміст цих понять у п. 2 Постанови № 4 від 02.07.1976 р. у редакції ППВСУ від 03.03.2000 р. № 3, зазначивши, що знищення державного або колективного майна – це приведення його в повну непридатність до використання за цільовим призначенням, унаслідок чого майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність [179]. Аналогічне визначення дав ПВСУ в п. 13 Постанови № 8 від 26.06.1992 р. «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність і власність суддів і працівників правоохоронних органів» [174].

Розмір заподіяної матеріальної шкоди в диспозиції ст. 399 КК не передбачається, тому на сьогодні даний факт на кваліфікацію не впливає. Таким чином, вказівка на мінімальну вартість майна, яке може бути предметом даного кримінального правопорушення, у законі відсутня, однак це не означає, що знищення або пошкодження будь-якого майна є

кримінально караним діянням. Так, не можна визнати злочинним таке знищення або пошкодження майна, яке не заподіяло і не могло заподіяти істотної шкоди потерпілому (ч. 2 ст. 11 КК). При чому, здійснюючи оцінку істотності заподіяння шкоди майну потрібно враховувати не тільки вартість і розмір майна в натуральному вигляді (вага, обсяг, кількість), а й значення знищеного чи пошкодженого майна для потерпілого [62, с. 55]. На даний час знищення майна має матеріальний склад і є закінченим з моменту настання наслідків незалежно від їх розміру.

Ю.А. Дорохіна вважає, що знищення майна – це фізична ліквідація або приведення майна в повну непридатність для цільового використання, тобто майно припиняє існувати або втрачає своє господарське чи інше призначення, матеріальну та (або) соціальну цінність [53, с. 39]. Н.О. Антонюк визначає знищення майна як такий вплив особи на майно, від якого воно повністю втрачає споживчу вартість, тобто приводиться у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Унаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність, можливість використання за призначенням [8, с. 368]. Д.В. Каменський зазначає, що знищення майна – це доведення його до повної непридатності щодо цільового призначення» [149, с. 189]. А.В. Сакун під знищенням майна пропонує розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить майно повністю непридатним стосовно його цільового призначення [186, с. 6]. В.А. Горбунов вважає, що знищення майна – це суспільно небезпечний та протиправний руйнуючий вплив на майно, здатний припинити його фізичне існування або незворотно вивести його з господарського обігу [43, с. 6]. А.В. Семенюк-Прибатень зазначає, що під знищенням майна слід розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить його повністю непридатним для використання за цільовим призначенням [188, с. 41].

Р.О. Боднарчук під знищенням чужого майна пропонує розуміти кримінально протиправний вплив, внаслідок якого чужому майну заподіюється шкода, воно перестає фізично існувати або продовжує своє

існування зі зміненою формою, будовою, структурою чи формулою, що обумовлює подальшу неможливість відновлення його властивостей та якості, а цінність, мінова та споживча вартість, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини шляхом використання цього майна за його цільовим призначенням втрачається повністю й назавжди, майно втрачає здатність до відокремлення від природного середовища чи відновлення заново шляхом вкладення праці людини, її коштів та матеріалів, власник же чи інший законний володілець позбавляється як права власності на майно, так і можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися майном, тому воно випадає з економічного обігу, як таке [17, с. 60].

Пошкодження майна (ч. 1 ст. 399 КК) полягає в такому протиправному впливі на предмет кримінального правопорушення, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі, втрачає свої споживчі властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його використання за призначенням. Пошкодженням майна вважається така його зіпсованість, внаслідок якої зменшилася чи погіршилася його якість, цінність або воно тимчасово не може використовуватися за своїм призначенням [203, с. 105]. Пошкодження майна – це такий вплив особи на майно, внаслідок якого майно не може бути використане за цільовим призначенням без ремонту або інших відновлювальних заходів, а також погіршення якості, зменшення вартості майна [8, с. 368]; це погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення речі на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан [148, с. 189]; протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що викликає погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на якийсь час до непридатності стосовно його цільового призначення [186, с. 6]; суспільно небезпечний та протиправний руйнуючий вплив на майно, який частково або тимчасово перешкоджає можливості користуватися ним за цільовим призначенням [43, с. 6]; протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що викликає погіршення його якості,

зменшення цінності або тимчасової непридатності для використання за цільовим призначенням» [188, с. 41].

Щодо поняття «пошкодження майна», то ПВСУ в п. 2 Постанови № 4 від 02.07.1976 р. у редакції Постанови від 03.03.2000 р., а також у п. 13 Постанови № 8 від 26.06.1992 р. так визначив це поняття: погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у непридатний до використання за цільовим призначенням стан [174; 179].

За певних умов, майже завжди майно, яке зазнало пошкодження, може бути відновлене і може повернути тимчасово або частково втрачені корисні якості задля його використання за функціональним призначенням після ряду фінансових, трудових та інших витрат. Дана форма об'єктивної сторони умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи розміру заподіяних збитків чи шкоди не охоплює. Тому кримінальне правопорушення у формі пошкодження майна також має матеріальний склад і є закінченим з моменту настання наслідків незалежно від їх розміру.

Але в попередньому підрозділі нами детально розглядалося питання щодо наслідків даного кримінального правопорушення з формулюванням конкретних змін і доповнень до положень чинного КК.

Як зазначає Р.А. Бориславський, аналіз наявних доктринальних визначень понять знищення та пошкодження майна, дає підстави виокремити певні істотні ознаки, які притаманні кожному з них:

1) обидва ці терміни вказують одразу на дві ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – і на суспільно небезпечне діяння, і на суспільно небезпечні наслідки. Відтак їх визначення мають містити опис і діяння, і наслідків. За цією ознакою вони відрізняються від таких термінів, як «псування», «руйнування» майна, які також використовуються в чинному КК і вказують лише на діяння, не охоплюючи наслідків;

2) специфіка кримінально-правового тлумачення цих термінів обумовлює необхідність вказівки на протиправний руйнівний уплив на

майно як істотну ознаку діяння, що охоплюється поняттями «знищення майна» та «пошкодження майна» [20, с. 33].

Відмінність між поняттями «знищення майна» та «пошкодження майна» полягає у наслідках руйнівного впливу на майно: якщо знищення впливає на майно, призводячи до втрати його цільового призначення, то пошкодження лише тимчасово впливає на можливість використання за призначенням або погіршує якісні характеристики майна [8, с. 368]. Слід підтримати позицію С.А. Бориславського, що відмежувальною ознакою понять «знищення майна» та «пошкодження майна» є наслідки, які спричиняються під час вчинення цих діянь: при знищенні майна констатується фізичне припинення існування майна або такі його фізичні зміни, що унеможливлюють його відновлення; неможливість використання майна за цільовим призначенням; припинення права власності на майно. Пошкодження майна означає такі наслідки, як фізичні зміни, що погіршують якість чи зменшують цінність майна і можуть бути усунені; або часткова чи тимчасова неможливість використання майна за цільовим призначенням.

Отже, слід погодитися з думкою, що у кримінально-правовому розумінні знищення майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого майно припиняє своє існування або втрачає можливість відновлення, що призводить до повної та постійної неможливості використання майна за його цільовим призначенням та припинення права власності на це майно; пошкодження майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого погіршується якість чи зменшується цінність майна, що призводить до часткової та/або тимчасової неможливості використання майна за цільовим призначенням [20, с. 33].

Отже, форми аналізованого діяння побудовані таким чином, що знищення або пошкодження майна може розглядатися як діяння винного – процес руйнування, виведення з ладу майна, так і стан майна, яке зруйноване, виведене з ладу [155, с. 184]. Спільним для знищення або пошкодження майна є протиправна зміна його фізичної структури [120, с.

123]. На переконання В.В. Сміха, і знищення майна, і його пошкодження – це протиправні дії, спрямовані на зміну фізичної структури предмета [203, с. 105]. Відмінність між даними поняттями полягає в тому, що при знищенні майна його в подальшому неможливо використати за цільовим призначенням, а при пошкодженні майно можна в подальшому використовувати за призначенням, при цьому особа зазнає певних втрат задля приведення пошкодженої речі у придатний стан [154, с. 141]. Як було зазначено вище, і знищення, і пошкодження майна здійснюється шляхом безпосереднього впливу на нього шляхом дії, однак такий прояв може відбуватися не тільки шляхом активної дії, а й бездіяльності: в результаті неприйняття необхідних заходів щодо збереження майна від руйнівної дії кліматичних, біологічних та інших факторів. Проте, сутність знищення майна значно відрізняється від його пошкодження: в першому випадку майно не може бути використано за цільовим призначенням, у другому випадку майно може бути поновлено і використовуватись за призначенням [155, с. 172].

Знищення або пошкодження майна відбувається шляхом безпосереднього впливу на нього, що проявляється як у діях винної особи, так і в бездіяльності, при цьому кримінальній відповідальності за бездіяльність підлягають ті особи, які зобов’язані усувати можливість знищення або пошкодження майна [120, с. 124]. Бездіяльність як форма об’єктивної сторони знищення або пошкодження майна є невиконанням конкретної дії, яку особа зобов’язана виконати, в результаті чого настає псування або знищення майна. Тому до осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за пошкодження чи знищення майна захисника чи представника особи або їх близьких родичів, належать і особи, які зобов’язані були усунути можливість знищення або пошкодження майна [154, с. 141], тобто особи, які шляхом бездіяльності у формі пасивної поведінки допустили знищення майна захисника чи представника особи. До таких видів пасивної поведінки належить невжиття заходів щодо врятування майна як способу вчинення кримінального правопорушення.

Деякі дослідники визначають поняття «знищення майна», «пошкодження майна» через поняття «вплив на майно»: знищення майна – це такий вплив особи на майно, від якого воно повністю втрачає споживну вартість, тобто приводиться в повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Унаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність, можливість використання за призначенням. Пошкодження майна – це такий вплив особи на майно, унаслідок якого майно не може бути використане за цільовим призначенням без ремонту або інших відновлювальних заходів, а також погіршення якості, зменшення вартості майна [8, с. 368].

І.Б. Газдайка-Василишин, А.В. Семенюк-Прибатень зазначають, що у визначеннях понять «знищення майна», «пошкодження майна» недоцільно використовувати такі поняття, як «доведення», «приведення», оскільки останні визначення не відображають усі істотні ознаки відповідних понять: «доводити» означає досягати певної межі, а «приводити» – доводити до якого-небудь стану, надавати якогось вигляду. Доведення чи приведення до будь-якого стану неможливе без конкретної дії чи бездіяльності; змінити стан речі можна лише шляхом певної поведінки. Зважаючи на це, автори зазначають, що більш обґрунтованими видаються позиції, що полягають у трактуванні знищення чи пошкодження майна через указівку на «протиправний вплив» на майно [188, с. 37; 38, с. 104]. Стосовно цієї позиції слід зазначити, що використання поняття «протиправний вплив на майно» доцільно застосовувати для характеристики самого діяння, однак не суспільно небезпечних наслідків, якими є власне знищення майна, пошкодження майна [160, с. 87]. Водночас діяння, що виявляються в умисному знищенні, пошкодженні майна доцільно визначити як протиправний вплив на майно потерпілої особи, спрямований на його знищення чи пошкодження.

Як було зазначено вище, сутність поняття суспільно небезпечних наслідків полягає у шкідливих змінах в об’єкті злочинного посягання [120,

с. 125]. У випадку вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, суспільно небезпечні наслідки полягають у нанесенні майнової шкоди. Існує думка, що поняття «знищення» та «пошкодження» передбачають як учинення певного роду діяння, так і настання відповідних суспільно небезпечних наслідків: Н.О. Антонюк зазначає, що словосполучення «знищення або пошкодження майна» вказує як на альтернативне діяння, так і на наслідок, який полягає саме в знищенні чи пошкодженні [8, с. 369]. Водночас із цього приводу висловлюються й інші позиції: знищення та пошкодження майна становлять суспільно небезпечний наслідок як ознаку об'єктивної сторони цих складів правопорушень; діяння ж у диспозиції статті не назване й становить діяльність, спрямовану на приведення зазначених предметів у відповідний стан [160, с. 87]. Остання позиція є більш обґрунтованою, оскільки у випадку вчинення винним діяння, спрямованого на знищення чи пошкодження майна, але суспільно небезпечні наслідки не настали з незалежних від його волі причин, таку ситуацію слід вважати замахом на відповідне кримінальне правопорушення. Разом з тим, настання наслідку у вигляді хоча б часткового пошкодження майна, тоді як умислом винного охоплювалося його знищення, становить собою закінчене кримінальне правопорушення у формі пошкодження майна [160, с. 87].

Отже, суспільно небезпечним наслідком діяння, передбаченого ст. 399 КК, є альтернативно передбачені знищення чи пошкодження майна. Як було зазначено вище, розмір заподіяної шкоди внаслідок знищення чи пошкодження майна на даний момент у ч. 1 ст. 399 КК не має значення для кваліфікації даного правопорушення.

Варто зазначити, що часом судова оцінка значущості заподіяної шкоди не завжди відповідає тому ступеню суспільної небезпеки, яким об'єктивно характеризується знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих [188, с. 173]. Порівнюючи розмір шкоди, що заподіюється захиснику чи представнику особи під час знищення чи пошкодження їхнього майна, з мінімальним розміром шкоди як ознаки, встановленої загальною нормою

250 НМДГ у ст. 194 КК, ця проблема стає більш, чим очевидною [188, с. 174]. Л.М. Палюх вважає обґрунтованою позицію С.А. Миронюка щодо встановлення у КК єдиного мінімального розміру заподіяної майнової шкоди для всіх складів кримінальних правопорушень, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна [129, с. 4, 12], допускаючи, що внесення таких змін до КК відповідало б такому аспекту принципу верховенства права, як правова визначеність [158, с. 207].

Вважаємо, що у нормах КК має бути встановлений об'єктивний критерій, який дозволить відносити розмір знищеного чи пошкодженого майна або заподіяння майнової шкоди в іншій формі внаслідок знищення чи пошкодження майна до суспільно небезпечних наслідків тих кримінальних правопорушень, що проявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна [158, с. 207]. Дане твердження отримало підтримку у 48,2 % опитаних практичних працівників Національної поліції України (див. додаток А).

Однією з найбільш дискусійних проблем відповідальності за знищення чи пошкодження майна, в тому числі – і умисного знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 399 КК), є дисбаланс у визначенні мінімального розміру спричиненої шкоди, адже в одних статтях його (мінімального розміру) не визначено (спеціальні норми, що передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна), в інших він невиправдано великий – 250 НМДГ (загальна норма – ст. 194 КК) [21, с. 121].

Тому проблемою, пов'язаною з кримінальною відповідальністю за знищення чи пошкодження майна, є розмір шкоди, передбачений загальною нормою (ч. 1 ст. 194 КК), згідно з якою відповідальність настає лише у разі, якщо такими діями спричинено майнову шкоду у великих розмірах (станом на 2025 р. – це 378500 грн). Встановлення в законі конкретного розміру шкоди, що в 250 і більше разів перевищує НМДГ є невиправдано високим. Отже, при необхідності встановлення нижньої межі розміру заподіяної

шкоди внаслідок кримінально-караного знищення чи пошкодження майна в загальній нормі КК зрозуміло, що вона має бути суттєво нижчою.

Так, невстановлення в суміжному до ст. 399 КК складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» мінімальної межі матеріальної шкоди, яка заподіюється предмету кримінального правопорушення, призводить до того, що зривання під час бійки погону і гудзиків із форменого одягу працівника правоохоронного органу суди визнають кримінально караним діянням і кваліфікують як умисне знищення чи пошкодження його майна [158, с. 207]. Тому правильним є висновок, що оцінка значущості заподіяної шкоди не відповідає тому ступеню небезпеки, яким об'єктивно характеризується знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих [188, с. 173].

Як випливає з аналізу наукової літератури, пропозиції щодо усунення виявленої проблеми полягають у:

1) наданні роз'яснень Вищого спеціалізованого суду, в якому б наголошувалося на обов'язковості врахування положень ч. 2 ст. 11 КК під час розгляду справ про діяння, передбачені ст.ст. 347, 347-1, 352, 378, 399 КК, у тих випадках, коли розмір заподіяної ними шкоди є незначним [188, с. 174];

2) встановленні у КК єдиного мінімального розміру заподіяної майнової шкоди для всіх складів кримінальних правопорушень, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна, зокрема й щодо спеціальних потерпілих [129, с. 4].

На нашу думку, найбільш доцільним варіантом вирішення вказаної проблеми є пропозиція про встановлення єдиного розміру спричиненої знищенням чи пошкодження майна шкоди. Тому необхідно розробити та впровадити у законодавство практику єдиного підходу до визначення розміру заподіяної шкоди в ст.ст. 185–191 та у ст. 194, 347, 347-1, 352, 378, 399 КК, які передбачають кримінальну відповідальність за умисне знищення

або пошкодження майна, в тому числі – спеціальних потерпілих [129, с. 4, 12]. Отже, видається доцільним у складах кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 347, 347-1, 352, 378, 399 КК для забезпечення відповідності у зазначених нормах принципу рівності всіх громадян перед законом та дотримання правової визначеності, встановити у КК мінімальний розмір майнової шкоди, заподіяної внаслідок умисного знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих у зв'язку із виконанням своїх професійних чи службових обов'язків. Такий розмір майнової шкоди має бути єдиний і для складів кримінальних правопорушень, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна спеціальних потерпілих, і для ст. 194 КК [158, с. 208]. Подібні пропозиції в доктрині кримінального права на прикладі суміжних складів кримінальних правопорушень періодично лунають. Так, пропонувалося розробити критерій визначення розміру шкоди в якості ознаки простого складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 347-1 КК), а який мав би бути шкодою, котра б вважалася «значною шкодою» і виконувала б роль кваліфікуючої ознаки [26, с. 115] чи встановити мінімальний розмір шкоди, за умови настання якої наставатиме кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 347 КК [66, с. 559].

Отже, видається доцільним внести зміни до тих статей КК, де встановлено відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна так званих спеціальних потерпілих (ст.ст. 347, 347-1, 352, 378, 399 КК), при цьому передбачивши в диспозиціях відповідних норм обов'язковою ознакою об'єктивної сторони заподіяння значної шкоди [158, с. 209].

Таким чином, слід передбачити в законі формулювання «умисне знищення чи пошкодження майна..., що завдало значної шкоди потерпілому» у відповідному розмірі, визначеному приміткою 2 до ст. 185 КК [158, с. 209]. Аналогічні положення доцільно передбачити і в примітці 3 до ст. 185 КК, де визначено поняття великого розміру. Відповідно, у ч. 2 ст.ст. 378, 399 КК передбачити відповідальність за умисне знищення, пошкодження майна відповідних потерпілих у великих розмірах [158, с. 209]. При цьому для

визначення такої шкоди оптимальним видається підхід, відповідно до якого значна шкода у перелічених статтях КК визначається з урахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки у визначеному законом розмірі [158, с. 210]. Таким чином, мінімальний розмір шкоди для основного складу діяння спеціальних норм буде визначено. За результатами авторського анкетування 92,5 % опитаних працівників Національної поліції України вважають доцільним запровадження вказаних змін і доповнень до положень КК (див. додаток А).

З метою вироблення єдиних підходів до визначення шкоди, заподіяної в результаті вчинення правопорушень проти власності, на думку С.А. Миронюка, доцільно:

1) визначити в якості оціночного критерію вартості знищеного або пошкодженого майна одиницю НМДГ як єдиної стабільної оціночної категорії, а її розмір, що є достатнім для початку кримінального провадження за ст. 194 КК, визначити в якості «значної шкоди», що носитиме уніфікований характер у випадку притягнення до кримінальної відповідальності за сукупністю ст.ст. 185 та 194 КК;

2) встановити адміністративну відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна, що не завдало значної шкоди на кшталт норми ст. 194 КК, критерієм відмежування між якими визначити не лише розмір завданої шкоди, а й відсутність мотиву, наслідків, які передбачені кваліфікуючими складами ст. 194 КК;

3) виробити єдині критерії оцінки завданої шкоди в результаті вчинення правопорушень проти власності, при визначені яких потрібно враховувати не лише критерії вартісної оцінки майна й матеріальний (майновий) стан фізичної особи, фінансовий стан юридичної особи, значимість втраченого або пошкодженого майна для власника та втрачену вигоду (неотриманий прибуток);

4) у ст. 194 КК суспільно небезпечний наслідок визначити як «заподіяння шкоди у значному розмірі». Натомість, у ч. 2 ст. 194 КК

кваліфікуючою ознакою передбачити «те саме діяння, що заподіяло майнову шкоду у великому розмірі», а у ч. 3 цієї статті – «в особливо великому розмірі». У примітці до цієї статті шкоду в значному розмірі визначити у розмірі 50 НМДГ, у великому розмірі – 250 НМДГ, в особливо великому – 600 і більше НМДГ [129, с. 15–16].

Разом з тим, зустрічаються і протилежні думки щодо встановлення мінімального розміру спричиненої знищенням чи пошкодження майна шкоди. Так, набуває поширення думка, що під час кримінально-правової оцінки знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів пріоритетним критерієм для визнання певного майна предметом кримінального правопорушення й кваліфікації вчиненого за ст. 347 КК має розглядатися не стільки вартість, скільки значення предмета для особи, якій воно належить [43, с. 10]. Адже малозначність і відсутність значної майнової шкоди не виключає можливості значного ушкодження інших відносин (авторитету органів державної влади чи їх нормальної діяльності), які входять до основного об'єкту діяння, передбаченого ст. 347 КК [43, с. 16].

Зважаючи на те, що дослідження особливостей відповідальності за ст. 194 КК не є предметом нашого дослідження, обмежимося наступною ремаркою. Вважаємо, що для уніфікації норм чинного КК при побудові норм КК і визначенні розміру шкоди необхідно користуватися положеннями примітки до ст. 185 КК.

Законодавчі зміни до статей КК, які передбачають відповідальність за спеціальні склади щодо знищення чи пошкодження майна, вкотре демонструють непослідовність у законотворчій діяльності. Так, Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [177] окремі норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих, доповнені словами «у тому числі після звільнення з посади», «у тому числі у минулому» (ст. 347 КК). Проте такі зміни внесено

не до всіх спеціальних норм, на підставі чого ми можемо констатувати порушення принципу системності норм КК та принцип рівності громадян перед законом. Адже знищення майна колишнього працівника правоохоронного органу, з огляду на його колишню службову діяльність, утворює склад діяння, передбачений ст. 347 КК, але аналогічні дії стосовно колишнього захисника не містять ознак складу, передбаченого ст. 399 КК.

Питання про виключення з положень КК спеціальних норм, пов’язаних із знищенням або пошкодженням майна, виокремлених за спеціальним потерпілим, часто пов’язується з тим, що право власності різних осіб охороняється по-різному і тому може розглядатися як прояв порушення принципу рівності всіх громадян перед законом. Так, у разі знищення чи пошкодження майна (ст. 194 КК) відповідальність настає лише за умови заподіяння майнової шкоди у великому розмірі, водночас кримінальна відповідальність за знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих настає незалежно від розміру заподіяної шкоди [20, с. 235–236].

На підтримку виокремлення спеціального складу умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, можна виголосити наступне. Зміст ст. 399 КК забезпечує захист такого елементу сфери публічного управління, як правосуддя, адже захисники та представники особи є атрибутом будь-якої сучасної держави, а саме посягання вчиняється з мотивів помсти через діяльність, пов'язану з наданням правової допомоги. Крім того, така діяльність визначає особу, що є захисником чи представником особи, тобто є виконанням нею дій із реалізації правозахисної, а не будь-якої іншої функції. Зазначений вид умисного знищення або пошкодження майна є посяганням на правозахисну діяльність та може розглядатись як спроба незаконного впливу на поведінку захисника чи представника особи, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Крім того, у наукових публікаціях звучать пропозиції щодо подальшого доповнення КК окремими спеціальними нормами щодо умисного знищення або пошкодження майна спеціальних потерпілих. І.П. Фріс вбачає за

доцільне доповнити КК статтею, яка передбачатиме відповідальність за знищення або пошкодження майна нотаріуса чи помічника нотаріуса і пропонує наступну редакцію статті:

«Стаття ... Умисне знищення або пошкодження майна нотаріуса чи помічника нотаріуса.

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, – карається ...

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах, – караються ...

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, – караються ...» [217, с. 42].

Отже, зважаючи на викладене, вважаємо за необхідне у ст. 399 КК (і ряді суміжних з нею норм (ст. 347, 347-1, 352, 378 КК)) встановити мінімальний розмір шкоди за принципом, викладеним у примітці до ст. 185 КК. Дане твердження підкріплюється результатами авторського анкетування практичних працівників Національної поліції України: 89,2 % схвально відгукнулися на вказану пропозицію (див. додаток А). Але, враховуючи логіку законодавця і наукові розробки, візьмемо до уваги позицію, що пріоритетним критерієм для визнання певного майна предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 347, 347-1, 352, 378, 399 КК, зважаючи на малозначність діяння і можливості нанесення шкоди іншим відносинам (авторитету органів державної влади чи їх нормальній діяльності, правосуддю), є, окрім вартості, його особисте значення для потерпілого. Тому пропонуємо для ч. 1 вказаних норм встановити мінімальний розмір шкоди у вигляді 100 НМДГ.

На основі зазначеного пропонується ст. 399 викласти в наступній редакції:

«Стаття 399. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, що спричинило шкоду у значному розмірі, - караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду у великому розмірі, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великому розмірі - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років».

Відповідно, у примітках 2, 3, 4 до ст. 185 КК після цифр «190, 194» вказати «347, 347-1, 352, 378, 399».

Наступна ознака об'єктивної сторони – причинний зв'язок, який є обов’язковою ознакою діяння, передбаченого ст. 399 КК. Об’єктивна сторона кримінального правопорушення з матеріальним складом описується за допомогою двох обов’язкових ознак – діяння і наслідку, а причинний зв’язок виступає ознакою наслідку [235, с. 438]; причинний зв’язок встановлює лише об’єктивну межу відповідальності: не можна ставити питання про суспільну небезпеку діяння й винність особи, якщо діяння особи не сприяло настанню наслідків [120, с. 119]. Таким чином, при вирішенні питання про наявність чи відсутність причинного зв’язку слід виходити з того, що він є об’єктивним, існує поза і незалежно від нашої свідомості та є зв’язком, унаслідок якого діяння породжує і обумовлює виникнення наслідку [120, с. 119].

Варто зазначити таку обов’язкову ознаку об’єктивної сторони даного кримінального правопорушення, як певну обстановку його вчинення, яка визначається як конкретні об’єктивно-предметні умови, в яких вчиняється суспільно небезпечне діяння [89, с. 127; 88, с. 120; 86, с. 317]. Такою є наявність зв’язку між вчиненими діяннями (знищенням чи пошкодженням майна (ч. 1 ст. 399 КК) та діяльністю потерпілого щодо надання правової допомоги [155, с. 122]. При цьому, обов’язковою умовою є факт законного характеру дій потерпілого щодо надання правової допомоги, про що мова також ішла вище.

Щодо часу вчинення даного кримінального правопорушення, слід вказати, що воно може бути вчиненим:

а) до виконання потерпілим діяльності щодо надання правової допомоги з метою недопущення такої діяльності;

б) під час безпосереднього виконання захисником чи представником особи своєї діяльності щодо надання правової допомоги з метою протидії, перешкоджання такій діяльності [154, с. 130];

в) після її виконання з мотивів помсти за таку діяльність [94, с. 325].

Умовою притягнення до кримінальної відповідальності є встановлення зв'язку між наданням правової допомоги захисником чи представником особи і вчиненим щодо нього чи його близьких родичів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК.

Існує думка, що формулювання «у зв’язку» вказує, що діяння може бути вчинено «лише у момент виконання службової діяльності» [120, с. 129].

Отже, обов’язковою ознакою об’єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, є наявність зв’язку між діями винного щодо знищення чи пошкодження майна і діяльністю потерпілого щодо надання правової допомоги. Законодавчо визначена конструкція «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» передбачає безпосередній зв’язок між фактом вчинення кримінального правопорушення щодо потерпілого та здійсненням ним професійної діяльності.

Знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи або їх близьких родичів може вчинятися різними способами: шляхом механічного чи фізичного впливу на предмет кримінального правопорушення чи шляхом хімічної дії. Однак наскільки різноманітні способи вчинення знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, настільки різноманітні й засоби, які можуть бути використані при вчиненні злочину [203, с. 26]. Але характер засобів, які застосовуються при вчиненні пошкодження або знищення майна захисника чи представника особи або їх близьких родичів, не мають значення для кваліфікації діяння, передбаченого ч.1 ст. 399 КК.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення, передбачений у ч. 2 ст. 399 КК (підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб), а також особливо великий розмір спричиненої шкоди (ч. 2 ст. 399 КК), загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК) будуть розглядатися у п. 3.1. «Кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи».

Отже, об’єктивна сторона аналізованого кримінального правопорушення характеризується діянням у формі дії чи бездіяльності (знищення майна або його пошкодження), наслідками у виді знищення чи пошкодження майна, причинним зв'язком між діянням і наслідками. Спосіб вчинення діяння є обов'язковою ознакою лише у ч. 2 ст. 399 КК.

2.3. Суб’єкт умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

У науці кримінального права зазначається, що кримінальне правопорушення неможливе без особи, яка його вчинила. Але до кримінальної відповідальності притягується не кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, а лише та, що є його суб'єктом. Отже, суб’єкт кримінального правопорушення є одним із ключових кримінально-правових понять, зміст якого визначено безпосередньо в положеннях КК. Тому ні в доктрині кримінального права, ні у практиці застосування положень КК щодо суб’єкта не виникає складнощів у з’ясуванні змісту й ознак, які його характеризують [134, с. 129]. Таким чином, сучасне кримінальне право традиційно визнає суб’єктом лише фізичну особу, тобто людину. У чинному КК законодавець прямо визначив згадану ознаку суб’єкта кримінального правопорушення: суб’єктами можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, що не користуються правом особистої недоторканності і дипломатичного імунітету, та особи без громадянства (ст. ст. 6–8 КК) [93].

Еволюція наукових пізнань про суб'єкт кримінального правопорушення сприяла формуванню єдиної теоретичної моделі суб'єкта кримінального правопорушення та визначення його обов'язкових ознак. Так, досягнення кримінально-правової теорії було використано національним законодавцем під час розробки та прийняття чинного КК, який вперше закріпив, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність [93].

Із наведеного визначення випливає, що суб'єкт кримінального правопорушення характеризується наступними обов'язковими ознаками:

- наявністю фізичної особи, яка вчинила діяння, передбачене Особливою частиною КК;
- осудністю особи;

- досягнення нею віку, з якого, відповідно до КК, може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єкт, який характеризується лише трьома, вказаними у ч. 1 ст. 18 КК, ознаками, називається загальним. Але для визнання особи суб'єктом кримінального правопорушення часом загальних ознак недостатньо, адже норми КК встановлюють для певних осіб додаткові спеціальні ознаки, що стосуються її службового становища, професії, роду діяльності, статі. Наявність зазначених ознак свідчить, що склад описаного кримінального правопорушення передбачає ознаки спеціального суб'єкта [68, с. 95]. Так, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК). За способом закріплення в статтях Особливої частини КК спеціальних суб’єктів можна розділити на фактичні і нормативні. До фактичних спеціальних суб’єктів належать особи, спеціальні характеристики яких закріплені в нормах КК за допомогою опису ознак об’єктивної сторони, які дозволяють зробити висновок про обмеження криміналізації діяння кола суб’єктів, що володіють спеціальними властивостями. До нормативних спеціальних суб’єктів належать особи, вимоги до статусу й інші характеристики яких чітко викладені в диспозиції відповідної кримінально-правової норми [208, с. 13–14].

Але аналіз диспозиції ст. 399 КК свідчить, що вона не встановлює додаткових ознак особи, яка може бути притягнена дод кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. Тому правильно говорити, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, є загальним.

Отже, суб'єктом вказаного кримінального правопорушення може бути лише фізична особа, тобто окрема людина. Даний висновок випливає з положень ст. 6-8 КК, де чітко вказано, що до кримінальної відповідальності притягуються лише громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

Зрозуміло, що ця ознака суб'єкта виключає притягнення до кримінальної відповідальності речей, предметів, тварин, юридичних осіб. Тому логічно, що у випадку умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи власником і співробітниками юридичної особи, кримінальній відповідальності підлягає не юридична особа в цілому, а кожна фізична особа окремо, з урахуванням її індивідуальних ознак. На думку Д.О. Калмикова, такий підхід законодавця є виправданим, адже дає змогу суду встановити характер та ступінь суспільної небезпеки діяння кожного винного і призначити обґрунтоване, справедливе, індивідуалізоване та достатнє покарання кожній окремо взятій особі [68, с. 96–97].

Наступною ознакою кожного суб'єкта кримінального правопорушення є осудність. Теорія і практика кримінального права виходять з того, що кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, є осудною, доки не доведено зворотнє [68, с. 97]. У такому вигляді реалізується кримінально-правова презумпція осудності [152, с. 3–7].

В ч. 1 ст. 19 КК законодавець зазначає: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними». Зазначене визначення осудності є виправданим, адже воно характеризується максимальною чіткістю при мінімальному об’ємі використаного тексту.

Водночас суб’єктом кримінального правопорушення є не лише осудна, а й обмежено осудна особа, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними) [93]. З наведеного можна зробити висновок, що осудність – це здатність фізичної особи усвідомлювати свої дії під час вчинення нею кримінального правопорушення та можливість керувати ними.

Зі змісту ст. 19 КК [93] випливає наступне: якщо в момент вчинення злочину або кримінального проступку особа не перебувала у стані осудності, то вона не підлягає кримінальній відповідальності, а в разі винесення судом

відповідного рішення до неї можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. У разі ж, якщо в момент вчинення кримінального правопорушення особа була осудною, проте до постановлення судом вироку захворіла на психічну хворобу, що стало причиною неосудності, – вона не може підлягати покаранню до моменту одужання. До такої фізичної особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру.

Слід визнати правильність думки про те, що зі станом осудності пов'язана реалізація мети покарання. Згідно із положеннями КК, покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Тільки осудна особа здатна правильно усвідомлювати сутність вчиненого кримінального правопорушення та розуміти обґрунтованість і справедливість призначеного покарання. Лише за таких умов призначене покарання визначає подальшу поведінку засудженого, спонукає його не вчиняти нових кримінальних правопорушень. Важливість установлення осудності зумовлена тим, що осудність – це юридична передумова вини, а без доведення вини не може бути кримінальної відповідальності й покарання [233, с. 119]. Дійсно, особа, визнана судом неосудною, не може і не повинна притягуватися до відповідальності через те, що подібні рішення будуть суперечити такому галузевому принципу кримінально-правової науки, як принцип відповідальності при наявності вини.

За загальноприйнятою позицією, в основі осудності, неосудності та обмеженої осудності виділяються два критерії – медичний, який пов'язують із наявністю чи відсутністю психічного захворювання та юридичний критерій, що має дві ознаки: інтелектуальну, яка пов'язана зі здатністю (повною чи неповною мірою) чи нездатністю усвідомлювати свої дії чи бездіяльність; вольову, яка пов'язана зі здатністю чи нездатністю (повною чи неповною мірою) керувати своїми діями чи бездіяльністю [87, с. 84].

Як зазначає Д.О. Калмиков, у юридичному критерії, що характеризує зміст осудності як здатності особи усвідомлювати свої дії чи бездіяльність і

керувати ними, традиційно виділяють інтелектуальну та вольову ознаки. Інтелектуальна ознака юридичного критерію осудності в нормах КК знайшла свій вираз у словосполученні «могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність)». Інтелектуальна ознака юридичного критерію осудності означає здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпеку вчинюваних дій (бездіяльності) та їх наслідків. Вольова ознака юридичного критерію осудності полягає у здатності особи керувати своїми діями під час вчинення кримінального правопорушення [68, с. 98].

Медичний критерії осудності характеризує психічне здоров'я суб'єкта під час вчинення кримінального правопорушення, рівень розвитку його психічних функцій, що зумовлюють здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Таким чином, встановлення вищезазначених критеріїв осудності загального суб'єкта дозволяє проаналізувати суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК. Отже, суб'єктом умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи може бути лише особа, рівень розвитку психічних функцій якої (що є характерним для медичного критерію осудності) забезпечує можливість:

- усвідомлювати, що вчинені нею дії спрямовані на знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (усвідомлення фактичного характеру дій);
- усвідомлювати, що вчинені нею дії завдають шкоду майну захисника чи представника особи (усвідомлення суспільної небезпеки дій);
- керувати своїми діями щодо умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (здатність керувати своїми діями).

Натомість, особа, яка не здатна до таких психічних функцій, не може бути суб'єктом аналізованого кримінального правопорушення. Тому неосудність вважається протилежним осудності явищем. Відповідно до

положень ч. 2 ст. 19 КК, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [93].

Для встановлення неосудності особи використовується змішана формула з урахуванням двох критеріїв:

1) медичного критерію, що визначає всі можливі психічні хвороби, дає узагальнену характеристику можливих психічних аномалій (хронічне психічне захворювання; тимчасовий розлад психічної діяльності; недоумство; інший хворобливий стан психіки) і виступає лише можливим джерелом неосудності;

2) юридичного критерію, який встановлює межі медичного критерію, визначає межі між осудністю і неосудністю та складається з двох ознак: а) інтелектуальної ознаки, що виражена в законі словами – особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність); б) вольової ознаки – особа не могла керувати ними [84, с. 7].

Недостатнім є наявність одного медичного чи одного юридичного критерію для визнання особи неосудною; для цього необхідна сукупність вказаних критеріїв, адже питання про встановлення осудності або неосудності вирішується щодо факту вчинення особою конкретного правопорушення і лише на момент його вчинення.

Здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними особа отримує не від народження, а в процесі біологічного, психофізичного та соціального розвитку, тобто набуває її у певному віці [68, с. 100]. Тому правильно говорити, що осудність тісно пов’язується із віком суб'єкта, оскільки однією з передумов осудності є достатній розвиток психічних функцій і відносне психічне здоров’я людини, що набувається з віком.

Отже, вік, як і осудність, є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення. Кримінальним законодавством встановлено диференційований підхід щодо цієї ознаки суб'єкта складу кримінального правопорушення, що включає загальний та спеціальний вік кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [93].

Загалом під віком розуміється певний проміжок часу, який минув з моменту народження людини. Це питання ґрунтовно було проаналізоване О.А. Плашовецьким, який виокремив розуміння поняття «вік особи» у широкому та у вузькому розумінні. Вік особи в широкому значенні – це календарний період, який починається від дня народження до будь-якого хронологічного моменту в її житті. У вузькому значенні вік – це календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов’язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки [164, с. 11].

Натомість аналіз поняття «вік особи» у вузькому розумінні проводиться в науковій сфері та перед прийняттям державою рішення щодо встановлення того чи іншого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Важко не погодитись із думкою О.В. Смаглюка та А.А. Павловської про те, що запровадження вікових меж відповідальності зумовлене існуючими у конкретному суспільстві уявленнями про набуття більшістю його членів здатності розуміти суспільно небезпечний характер своїх дій та їх наслідків з моменту досягнення певного віку [202, с. 182].

Установлюючи загальний вік кримінальної відповідальності з 16 років, законодавець виходить з того, що саме з досягненням 16-ти років рівень розвитку психічних функцій здорової людини надає їй можливість усвідомлювати та оцінювати як фактичну, так і соціальну сутність будь-яких своїх вчинків. Але за вчинення кримінальних правопорушень, перелік яких визначений у ч. 2 ст. 22 КК, передбачено спеціальний, так званий «знижений» вік кримінальної відповідальності – з 14-ти років.

Установлюючи знижений вік кримінальної відповідальності, законодавець керується певними критеріями: можливість усвідомлення вже в 14 років характеру та суспільної небезпеки таких діянь, поширеність більшості з них у дитячому чи підлітковому середовищі та значний ступінь їх суспільної небезпеки [68, с. 101].

Зрозуміло, що кожна людина є унікальною, проте виокремлення універсального моменту, з якого середньостатистична особа в повному обсязі здатна усвідомлювати суспільно небезпечний характер власних дій та передбачати їх наслідки, є необхідним рішенням, яке ґрунтується на такому принципі кримінального права, як відповідальність особи при наявності вини. Будучи однією з основ проблеми суб'єкта кримінального правопорушення, вік кримінальної відповідальності як у нашій державі, так і в багатьох країнах світу досить динамічний. Ця обставина пояснюється волею законодавця, який виходить із відповідних історичних умов розвитку суспільства і політики держави по протидії злочинності на відповідних етапах його розвитку. При цьому, встановлюючи вік кримінальної відповідальності, законодавець враховує дані медицини, психології, педагогіки, а також виходить з типових для більшості підлітків умов їхнього розвитку і формування на різних стадіях життєвого шляху [164, с. 391].

Сьогодні, в процесі реформування не тільки судово-правоохоронної системи, але й системи законодавства, що зумовлено внутрішніми та зовнішніми чинниками, в тому числі – євроінтеграційними процесами, відбувається глибинне переосмислення чинного законодавства і приведення його у відповідність до загальноприйнятих європейських стандартів. У зв'язку з цим, Указом Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р. була створена Комісія з питань правової реформи, завданням якої стало реформування законодавства у різних сферах, в тому числі – і кримінального. Метою діяльності групи з питань реформування кримінального законодавства визначено забезпечення розроблення та внесення Президентові України узгоджених пропозицій з питань вдосконалення

правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства, зокрема – підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність, а саме – розробки проєкту нового Кримінального кодексу України [25, с. 123].

Як зазначає В. Бурдін, серед пропозицій, які обговорювалися під час роботи групи з питань реформування кримінального законодавства, варто згадати ту, яка стосувалася уніфікації і пониження загального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність до чотирнадцяти років. Диверсифікація джерел інформації, їх відкритість і доступність для молодого покоління дає підстави стверджувати те, що на сьогодні підлітки є більш розвинутими в інтелектуальному розумінні ніж були їхні ровесники кільканадцять років тому. Очевидним є той факт, що в основі віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, знаходяться не правові традиції, а реальний рівень інтелектуального розвитку осіб певної вікової категорії, який дозволяє стверджувати, що вони розуміють зміст кримінально-правових заборон [25, с. 124].

Окрім того, ні в психологічній, ні в педагогічній літературі немає обґрунтованих досліджень, які би свідчили про те, що неповнолітні у шістнадцять років є істотно розумнішими, ніж неповнолітні у віці чотирнадцять років. Більше того, в психологічній літературі стверджується, що названа категорія неповнолітніх належить до одного вікового періоду щодо певного рівня інтелектуального розвитку. З цього випливає висновок, що особи віком і 14, і 16 років, на однаковому рівні сприймають інформацію, в тому числі – і правового характеру, мають однаково розвинуті функції емоційно-вольової регуляції своєї поведінки [25, с. 125].

Вказана пропозиція не отримала підтримки з огляду на те, що суспільство навряд чи готове сприйняти таке посилення кримінальної відповідальності неповнолітніх і фактичне розширення сфери криміналізації. Але з урахуванням доволі стійкої негативної динаміки суспільно

небезпечних діянь, які вчиняють неповнолітні, вже давно назріла потреба більш суворого реагування на їх діяння для того, щоб у неповнолітніх не виникало почуття безкарності за свої вчинки, яке, як відомо, тільки породжує рецидив девіантної поведінки [25, с. 125].

Враховуючи вищевикладене, зважаючи, що у ч. 2 та ч. 3 ст. 399 КК вік кримінальної відповідальності є зниженим і до кримінальної відповідальності притягуються особи, які досягли 14-річного віку, ми вважаємо, що суб'єктом діяння і в ч. 1 ст. 399 КК слід визнавати особу, яка досягла 14-річного віку. Дана пропозиція обґрунтовується ще й тим фактом, що ч. 2 і ч. 3 ст. 399 КК містять суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння шкоди в особливо великих розмірах, загибелі людей, заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків і характеризуються необережною формою вини. Тому визначальними в даному випадку повинні визнаватися не наслідки, а суспільно небезпечне діяння. Отже, з огляду на важливість зазначеного об’єкта кримінально-правової охорони (правосуддя та відносини власності), а також здатності більшості неповнолітніх усвідомлювати їхню цінність, встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності за вказане кримінальне правопорушення є необхідним. Зазначені висновки підтверджуються авторським анкетуванням, в якому на питання: «Чи доцільно вік кримінальної відповідальності у ст. 399 КК встановити на рівні 14 років?» ствердну відповідь дали 64,3 % опитаних (див. додаток А).

М.І. Хавронюк слушно констатує недосконалість ст. 22 КК та непослідовність законодавця щодо встановлення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність [220, с. 82–83]. Це твердження є цілком прийнятним і в контексті ст. 399 КК. По-перше, відповідальність з 14-ти років наступає за вчинення діянь, передбачених ч. 2, ч. 3 ст. 399 КК. По-друге, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 277 КК «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів», яке з об'єктивної сторони полягає в умисному руйнуванні або пошкодженні шляхів сполучення, споруд

на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, а також у вчинені інших дій, спрямованих на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це спричинило чи могло спричинити аварію поїзда, судна або порушило нормальну роботу транспорту, або створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків, також передбачає наявність суб'єкта – особи, яка досягла 14-ти років [93].

Таким чином, особа віком від 14 до 16 років здатна усвідомлювати ступінь суспільної небезпеки діяння, передбаченого ст. 277 КК або ч. 2, 3 ст. 399 КК, мотив, яким вона керується, та мету, до якої прагне.

В.І. Осадчий ще 20 років тому слушно звертав увагу на вказаний аспект проблеми, наголошуючи про необхідність встановлення зниженого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Вчений доводив, що в 14-річному віці особа здатна усвідомлювати власні дії та керувати ними, розуміти шкідливість умисного посягання на власність [154, с. 112–113] захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку із здійсненням діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги. У випадку вчинення таких посягань особа свідомо демонструє неповагу до закону, виказуючи тим самим свою зверхність, на що слід адекватно реагувати, в тому числі – шляхом підвищення віку кримінальної відповідальності.

З огляду на вказане, вітчизняне кримінальне законодавство потребує суттєвого удосконалення в частині встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності шляхом вказівки у ч. 2 ст. 22 КК після цифри «378» «399» з усуненням словосполучення «частини друга та третя статті».

2.4. Суб’єктивна сторона умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

Будь-який акт вольової людської поведінки становить психофізичну єдність, у якій зовнішній прояв поведінки особи нерозривно пов’язаний з внутрішнім – тими процесами, які супроводжують цю поведінку. Сукупність всіх психічних процесів, що породжують, спрямовують та регулюють протиправну поведінку, становить суб’єктивну сторону кримінального правопорушення [84, с. 216]. Суб’єктивна сторона кримінального правопорушення є обов’язковим елементом його складу, а її відсутність виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Як правило, встановлення та доведення ознак суб'єктивної сторони є більш складним, ніж встановлення об’єктивних ознак кримінального правопорушення. Це обумовлюється неможливістю безпосереднього сприйняття суб'єктивної сторони, оскільки вона передбачає саме психічну діяльність особи. Тому правильне встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення видається можливим лише на підставі комплексного аналізу вже встановлених фактів, що характеризують суб'єкт, об'єкт та об’єктивну сторону діяння [68, с. 120].

Зміст суб'єктивної сторони складають такі юридичні ознаки, як вина, мотив, мета та емоційний стан особи під час вчинення кримінального правопорушення. Відповідно, зміст вини повністю вичерпується умислом та необережністю, для встановлення яких, згідно положень КК, не мають значення ні мотив, ні мета, ні емоційний стан особи. Тому останні три ознаки обґрунтовано становлять факультативні, необов’язкові ознаки суб'єктивної сторони діяння. Отже, правильно, на нашу думку, вважати, що зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризується виною, а в передбачених нормами Особливої частини КК – мотивом, метою, емоційним станом особи.

Як випливає зі змісту та вимог національного кримінального законодавства, вина є обов'язковою ознакою кожного кримінально караного діяння. Відповідно до положень ч. 1 ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [77]. Зазначений конституційний припис відображений у ч. 2 ст. 2 КК.

Відповідно до положень ст. 23 КК, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [93]. Умисел поділяється на прямий та непрямий, необережність – на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість. Існуючий поділ вини на форми та види ґрунтується на законодавчому комбінуванні інтелектуальних та вольових ознак, які описують різне психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків. Точне встановлення форми та виду вини, з якою може вчинятися те чи інше кримінальне правопорушення, має надзвичайно важливе значення для правильної кваліфікації вчиненого, призначення справедливого виду та розміру покарання, застосування окремих норм про звільнення від кримінальної відповідальності. Отже, при притягненні особи до відповідальності необхідно встановлювати не лише форму вини, а і її вид [68, с. 120].

Поняття вини включає в себе чотири важливих елементи – зміст, сутність, форми і ступінь вини. Зміст вини – це психічне ставлення особи до об’єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Як вважає В.В. Сміх, діяння, що порушують право особи на правову допомогу, можуть бути скоєні лише умисно [203, с. 129]. Вина як кримінально-правове явище, тобто психічне ставлення до вчинення суспільно небезпечного діяння, виникає в момент вчинення протиправного діяння, з’являється на ґрунті вже існуючих мотивів та мети і не включає в себе їх як складових елементів. Мотив та мета кримінального правопорушення, не будучи структурним

елементом змісту вини, формують таке психічне ставлення особи до діяння та його наслідків, у якому і виражається сутність вини [203, с. 129]. Сутність вини відбиває її соціальний характер, адже вина є психічним ставленням суб'єкта до оточуючої його соціальної дійсності: до суспільних відносин, інтересів і цінностей суспільства, його правових вимог до інших членів суспільства, що при вчиненні правопорушення є негативним [203, с. 129].

У випадку умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи сутність вини проявляється в тому, що винна особа негативно ставиться до цінностей, які охороняються нормами КК. Тому слід при умисному знищенні або пошкодженні майна захисника чи представника особи констатувати зневажливе ставлення винного до тих відносин, з якими пов'язаний конституційний принцип забезпечення права на захист.

Отже, склад кримінального правопорушення, описаний у ст. 399 КК, передбачає вину у формі умислу, а його вид – прямий. Екстраполюючи положення ч. 2 ст. 24 КК на об'єктивні ознаки діяння, передбаченого ст. 399 КК, можемо вважати, що психічне ставлення особи, яка знищує чи пошкоджує майно захисника або представника особи, характеризується:

- усвідомленням суспільно небезпечного характеру діяння;
- передбаченням настання суспільно небезпечних наслідків;
- бажанням їх настання.

Обов'язковою ознакою умислу винного є усвідомлення ним факту належності знищуваного або пошкоджуваного майна захисникові, представникові особи, а також того факту, що протиправні дії здійснюються у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням потерпілим правової допомоги [148, с. 561]. При цьому, усвідомлення суспільно небезпечного характеру даного кримінального правопорушення характеризується не лише розумінням всіх фактичних обставин вчиненого, а й усвідомленням соціального значення діяння – здатності спричинити шкоду найбільш важливим цінностям суспільства. Разом з тим, не усвідомлюючи фактичну сторону свого діяння, особа не може усвідомлювати і його суспільно

небезпечний характер.

Усвідомленням фактичних обставин умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є розуміння винним тих ознак, що характеризують об’єктивну сторону вчиненого та потерпілого, а також соціального значення свого діяння. Розуміння всіх фактичних обставин вчиненого разом з осмисленням їх антисоціального значення складають усвідомлення винним суспільно небезпечного характеру діяння, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачається у ст. 399 КК.

Процес доведення усвідомлення кримінальної протиправності під час встановлення суб'єктивної сторони умисних кримінальних правопорушень є зайвим і таким, що суперечить принципу невідворотності кримінальної відповідальності та суттєво ускладнює роботу слідчих та судових органів. Саме тому інтелектуальна ознака умислу, описаної у ст. 24 КК, не вимагає усвідомлення особою протиправності свого діяння [68, с. 131]. Таким чином, інтелектуальний елемент умислу під час вчинення діяння, передбаченого ст. 399 КК, передбачає усвідомлення винним:

1) належності потерпілого до кола захисників чи представників особи;

2) фактичної сторони поведінки (знищення або пошкодження майна);

3) суспільно небезпечних наслідків діяння у вигляді знищення або пошкодження майна;

4) вчинення правопорушення у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Вольовий елемент прямого умислу діяння, передбаченого ст. 399 КК, проявляється в бажанні знищити або пошкодити майно потерпілого саме у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

При вчиненні передбаченого ст. 399 КК кримінального правопорушення умислом винного мають охоплюватися фактичний і соціальний зміст вчинюваного діяння, обставини, що характеризують потерпілого та об’єкти цього діяння, його предмет. Це охоплює усвідомлення винним, що:

- потерпілий від кримінального правопорушення є захисником або представником особи. При цьому не обов'язковим є точне знання винного про назву відповідної функції чи посади потерпілого, достатньо розуміння цієї обставини в загальних рисах;
- вчинюване в цей момент діяння здатне завдавати майнової шкоди, руйнувати, знищувати або пошкоджувати майно;
- предмет, стосовно якого вчиняються відповідні дії, має для захисника або представника особи певну цінність;
- суспільно небезпечні дії пов'язані з попередньою, теперішньою або майбутньою правомірною діяльністю потерпілого;
- усвідомлення загрози від свого діяння як для майнових інтересів конкретного потерпілого, так і для правосуддя в цілому [41, с. 34–35].

Разом з тим, суб'єктивну сторону даного діяння слід вважати складною, оскільки вона містить у собі дві форми вини: умисел по відношенню до основного наслідку (знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи) та необережність у формі самовпевненості чи недбалості відносно більш кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак (загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень, настання інших тяжких наслідків), які знаходяться в причинному зв'язку з діянням.

При вчиненні діянь, передбачених в ч. 1 ст. 399 КК, сумнівів щодо форми вини немає, оскільки вона випливає з диспозиції норми. Однак виникає питання про встановлення форми вини за ч. 2 та ч. 3 ст. 399 КК. Звичайно, дії винної особи, яка знищує або пошкоджує майно, слід розглядати як умисні, тобто винна особа, вчиняючи такі дії, бажає настання конкретних наслідків, а саме – знищити чи пошкодити майно. Але як розцінювати дії винної особи, яка для знищення або пошкодження майна використовує вибухівку, вчиняє підпали, застосовує інші загально небезпечні способи, внаслідок чого гинуть люди, спричинюються інші тяжкі наслідки? В такій ситуації щодо наслідків може мати місце і необережна форма вини. Задля правильного встановлення форми вини в цьому випадку, перш за все,

потрібно встановити, чи бажала або свідомо припускала особа, що внаслідок її дій настане смерть, будуть заподіяні тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження як особам, зазначеним у ст. 399 КК, так і іншим особам, або ж їм буде заподіяна матеріальна шкода [167, с. 105–107]. Отже, якщо винна особа бажала і свідомо припускала настання вказаних наслідків, її дії слід вважати умисними – такими, що вчинялися з прямим або непрямим умислом.

Таким чином, винна особа, яка умисно впроваджує в дію такі сили, що становлять небезпеку життю та здоров'ю третіх осіб, несе відповідальність за настання не тільки наслідків, які вона передбачала або свідомо припускала їх настання (знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи), але й інших наслідків, які настали, якщо вони охоплювалися умислом винного чи повинні були і могли ним охоплюватися [203, с. 160]. Саме тому законодавець загибель людей та нанесення їм тяжких тілесних ушкоджень виділив окремо як самостійні особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи. Таке явище слід визнавати правильним, адже настання смерті внаслідок умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи виходить за межі поняття «тяжкі наслідки» і потребує самостійної оцінки.

Отже, у тих випадках, коли умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи спричинило загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, характер психічного відношення винного до спричинення майнової шкоди захиснику чи представнику особи або майну третіх осіб та названих додаткових наслідків не співпадає, бо тут має місце умисел по відношенню до знищення чи пошкодження майна та необережність по відношенню до настання інших зазначених наслідків. Тільки в разі наявності двох різних форм вини по відношенню до вказаних вище наслідків знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи кваліфікується як одне кримінальне правопорушення, вчинене при кваліфікуючих ознаках. Якщо відношення винної особи до наведених вище наслідків виражається в прямому умислі,

тобто винний, вчиняючи підпал будинку захисника чи представника особи, мав на меті позбавити життя або спричинити тяжкі наслідки захиснику чи представнику особи або не ставив перед собою такої мети, але свідомо допускав можливість настання таких наслідків, вчинене повинно кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень як умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи шляхом підпалу (ч. 2 ст. 399 КК) та посягання на життя захисника чи представника особи у зв’язку з діяльністю, пов’язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК), або за відповідними частинами ст. 398 КК (умисне спричинення захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження) [203, с. 162].

Для кримінальних правопорушень, що мають матеріальний склад, ставлення винної особи до дії або бездіяльності слід вважати умисним, а щодо настання наслідків протиправних дій винної особи питання може набувати різних шляхів вирішення, виходячи з певної ситуації. Тому правильним є висновок, що у ст. 399 КК ставлення до наслідків (шкода в особливо великих розмірах, загибель людей, тяжкі тілесні ушкодження) для винної особи характеризується або лише необережною формою вини, або як умисною, так і необережною.

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони даного правопорушення є мотив і мета. Психічне ставлення особи до вчинюваного правопорушення та його наслідків визначається через дослідження мотивів та мети посягання.

Мотив є обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 399 КК. Мотив умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи опосередковано закріплений законодавцем конструкцією «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги». Тому відсутність такого мотиву виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 399 КК. Отже, мотив діяння безпосередньо обумовлений правомірної діяльністю захисника

чи представника особи – ним виступають помста за її провадження або ж залякування таких осіб.

Вказівка в диспозиції ст. 399 КК на обов'язковість протиправних дій по відношенню до захисника чи представника особи свідчить про зв'язок посягання з діяльністю захисника чи представника особи, а отже – на мотив, мету та вину правопорушення.

Отже, вказане правопорушення вчиняється саме у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, яка з певних причин не влаштовує винного, він нею невдоволений, і саме це є спонуканням, мотивом вчинення кримінального правопорушення. Такі думки викликають у винного бажання не допустити діяльності захисника чи представника особи, змінити її характер, припинити її чи вчинити правопорушення через діяльність, яка вже відбулася [143, с. 805]. Слушною є думка, що момент посягання не обов'язково повинен збігатися з моментом виконання професійних обов'язків потерпілим [149, с. 808].

Значення поняття «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» виявляється через мету дій винного і має три вияви:

1) не допустити виконання професійних обов'язків, тому протиправне діяння може вчинятися до початку виконання потерпілим своїх професійних обов'язків;

2) зупинити, перервати виконання потерпілим своїх професійних обов'язків, перешкодити їх виконанню. Отже, у даному випадку, правопорушення вчиняється у процесі виконання потерпілим своїх професійних обов'язків;

3) помститися потерпілому за виконання ним своїх професійних обов'язків. У цій ситуації діяння можуть учиняти як у процесі, так і після закінчення виконання потерпілим своїх професійних обов'язків.

Тому слід зауважити, що поняття мотиву й мети правопорушення відображають різні явища реальної дійсності, а завдяки нерозривності явищ, які вони позначають, їх умовно можна вважати спільними ознаками [23, с.

524–525]. Саме здійснення захисником чи представником особи професійних обов'язків повинно спонукати винного до вчинення діяння, передбаченого ст. 399 КК. Мотив є обов'язковою складовою суб'єктивної сторони умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Лише через надання правової допомоги захисником чи представником у свідомості винної особи виникає невдоволення такою діяльністю, що і є спонукальним рушієм до реалізації суспільно небезпечного діяння для досягнення бажаного результату.

Оскільки оцінка та визначення соціально-психологічного змісту помсти залежить від конкретних обставин та від дій інших осіб, які спонукали формуванню даного мотиву, слід зробити висновок, що помстою знищення чи пошкодження майна як мотивом, передбаченого ст. 399 КК, є суспільно-негативні (низькі) спонукання, в основу яких покладена помста за правомірну діяльність захисника чи представника особи.

Мотив має вирішальне значення при кваліфікації дії за ознаками ст. 399 КК: якщо посягання вчинене не у зв'язку із правомірною діяльністю захисника чи представника особи, а лише через його статус, кваліфікація дій за даною нормою повинна виключатися.

Вважаємо, що у випадках знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи з мотивів помсти не йому персонально, а лише як прагнення зашкодити в його особі юридичній особі, вчинене стосовно майна посягання слід кваліфікувати як хуліганство (ст. 296 КК), а у випадку заподіяння кримінальних правопорушень шкоди у великих розмірах – за сукупністю: ст.ст. 296, 194 КК. Якщо ж умисно знищене чи пошкоджене майно належить захиснику чи представнику особи, але при цьому посягання не пов'язане з його діяльністю, вчинене слід кваліфікувати лише як правопорушення проти власності (ст. 194 КК).

Вчиняючи діяння, передбачене ст. 399 КК, винна особа, керуючись невдоволенням щодо діяльності захисника чи представника особи з надання правової допомоги, своїми протиправними діями намагається перешкодити

виконанню професійних обов’язків потерпілого, тобто незаконним способом вплинути на правомірну діяльність потерпілої особи. Такі дії характеризують мету кримінального правопорушення. Тому у випадку наявності у винного бажаної мети, ми можемо констатувати факт вчинення дії задля досягнення поставленої перед собою мети, адже саме бажання вчинити кримінальне правопорушення свідчить про прямий умисел. Отже, якщо законодавець в нормі КК прямо вказує на спеціальні мотив та мету діяння, то такі посягання вчиняються виключно з прямим умислом. При цьому винна особа усвідомлює протиправність своїх умисних дій і бажає діяти саме так.

Метою умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, з одного боку, є прагнення суб’єкта вчинити вказані дії щодо потерпілого у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, а з іншого – перешкодити захиснику чи представнику особи виконати професійні обов’язки як безпосередньо в момент посягання, так і в майбутньому, помститися за його діяльність. Метою є відносно значний перелік причин, мотивів, що спонукають до виникнення конкретного протиправного умислу, тому його не можна вмістити в юридичній конструкції складу правопорушення, передбаченого ст. 399 КК. Тому слід підтримати думку про недоречність існування в диспозиції статті прямої вказівки на мету, оскільки цей елемент суб’єктивної сторони є порівняно широкою категорією [12, с. 80].

Використання у нормах КК такої ознаки суб'єктивної сторони, як мета в якості обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення, часто є недостатньо обґрунтованим і створює суттєві складнощі для застосування норм КК. Встановлення мети і спрямованості діяння вимагає надзвичайного професіоналізму від органів дізнання та слідства, прокурорів і суддів, оскільки за допомогою показань свідків, висновків експертів, речових доказів встановлюються лише певні об'єктивні фактичні дані, показання потерпілих є не у кожній справі, а показання підозрюваних, обвинувачених, підсудних часто є суперечливими і неправдивими. Не слід посилатися на мету у тих

складах кримінальних правопорушень, де явної потреби у цьому немає. Виправданою є вказівка на мету у тих складах, де вона грає роль ознаки, за якою посягання відмежовується від іншого, менш тяжкого [219, с. 62].

Мета – це усвідомлений, чітко визначений результат вольової поведінки особи, що вчиняє кримінальне правопорушення. У ст. 399 КК метою слід вважати усвідомлене прагнення суб'єкта добитися кінцевого результату шляхом пошкодження або знищення майна.

Отже, діяння, передбачене ст. 399 КК, може бути вчиненим лише із прямим умислом, при цьому психічне ставлення винного характеризується: усвідомленням суспільно небезпечного характеру діяння; передбаченням настання суспільно небезпечних наслідків; бажанням їх настання.

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони є мотив і мета, які мають важливе значення для встановлення ступеня вини, характеристики особи, що вчинила дане кримінальне правопорушення, а також впливають на індивідуалізацію покарання. Мотив у діяннях, передбачених ч. 1, 2, 3 ст. 399 КК, є однаковим і полягає в прагненні винної особи помститися захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам у зв'язку із здійсненням діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги як безпосередньо в момент посягання, так і в майбутньому, або ж із мотиву помсти за таку діяльність у минулому. Мета діяння, передбаченого ст. 399 КК, є свідоме вчинення психічного або фізичного насильства щодо захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку із здійсненням діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги.

Висновки до розділу 2

1. Основним безпосереднім об’єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, є встановлений порядок здійснення законодавчо врегульованої діяльності, спрямованої на надання правової допомоги. Визначено, що додатковим обов’язковим об'єктом є право власності, додатковим факультативним – здоров’я, життя, честь і гідність осіб, які здійснюють діяльність, спрямовану на надання правової допомоги, та їх близьких родичів, громадський порядок, громадська безпека.

Потерпілим у ст. 399 КК визначено захисника чи представника особи або їх близьких родичів. Підтримано пропозицію щодо необхідності заміни у диспозиції ст. 399 КК терміну «близькі родичі» терміном «близька особа». Предметом аналізованого кримінального правопорушення є рухоме чи нерухоме майно, що належить на праві власності потерпілій особі.

2. Об’єктивна сторона аналізованого кримінального правопорушення характеризується: 1) діянням у формі дії чи бездіяльності у вигляді знищення чи пошкодження майна; 2) наслідком – знищенням чи пошкодженням майна, при чому розмір заподіяної шкоди внаслідок такий дій у ч. 1 ст. 399 КК на даний момент не має значення для кваліфікації; 3) причинним зв’язком між діянням і наслідком.

Для простого складу даного кримінального правопорушення факультативні ознаки його складу не є обов'язковими.

Визначено, що знищення майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті чого майно припиняє існувати або втрачає здатність бути відновленим, що сприяє повній та постійній неможливості його використання за цільовим призначенням, а також припиненню права власності на нього; пошкодження майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого констатується погіршення якості чи зменшення його цінності, що сприяє частковій тимчасовій неможливості його використання відповідно до цільового призначення. Ознакою, що

розмежовує поняття «знищення майна» та «пошкодження майна», є суспільно-небезпечні наслідки, які настають у результаті вчинення цих діянь. Обидва зазначені терміни («знищення майна» та «пошкодження майна») засвідчують дві ознаки об’єктивної сторони кримінального правопорушення – суспільно небезпечне діяння та суспільно небезпечні наслідки. Тому їх визначення повинні містити опис і діяння, і наслідків.

Пропонується встановити у КК мінімальний розмір майнової шкоди, заподіяної внаслідок умисного знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих у зв’язку із виконанням своїх професійних чи службових обов'язків відповідно до положень примітки до ст. 185 КК, що буде слугувати забезпеченню відповідності принципу рівності всіх громадян перед законом та дотримання правової визначеності норм КК.

3. Суб’єкт умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є загальним: фізична осудна особа, яка досягла шістнадцяти років (ч. 1 ст. 399 КК) та чотирнадцяти років (ч. 2 або ч. 3 ст. 399 КК). Запропоновано встановити знижений вік кримінальної відповідальності за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 399 КК.

4. Суб’єктивна сторона даного правопорушення характеризується лише прямим умислом, при цьому психічне ставлення винного охоплює усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння; передбачення настання суспільно небезпечних наслідків; бажання їх настання.

Факультативними ознаками суб’єктивної сторони є мотив і мета, які, у випадку вчинення діяння, передбаченого ст. 399 КК, стають обов’язковими і мають важливе значення для встановлення ступеня вини, характеристики особи, що вчинила правопорушення, а також впливають на індивідуалізацію покарання. Тому обов’язковою ознакою даного правопорушення є вчинення діяння «у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги». Вказана конструкція норми уособлює мотив діяння. Метою умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є перешкоджання потерпілому у виконанні своїх професійних обов’язків.

РОЗДІЛ 3
КВАЛІФІКУЮЧІ, ОСОБЛИВО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ТА ПОКАРАННЯ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

3.1. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

За ступенем суспільної небезпечності доктриною кримінального права склади кримінальних правопорушень диференціюються на три види: основні (прості), привілейовані (з пом'якшуючими обставинами) і кваліфіковані (з обтяжуючими обставинами (кваліфікуючими ознаками)). Різновидом кваліфікованих складів кримінальних правопорушень є особливо кваліфіковані склади (з особливо обтяжуючими обставинами) [57, с. 65]. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки мають важливе значення для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, тому потребують детальних досліджень для їх подальшого правильного розуміння.

Питання кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення належить до числа мало висвітлених у навчальній і науковій літературі [71, с. 112]. Тенденція до широкого застосування кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих складів обґрунтовується визнанням її як найперспективнішого шляху диференціації кримінальної відповідальності та впливу законодавства на якість правозастосовчої діяльності. Однак недостатня розробленість самого поняття кваліфікуючих ознак породжує значну кількість судових помилок у справах про кримінальні правопорушення з кваліфікуючими ознаками, а також ототожнення їх з обставинами, що обтяжують чи пом'якшують покарання [120, с. 162]. У кримінально-правовій літературі зазначається, що правова природа ознак, що кваліфікують кримінальне правопорушення, подвійна:

1) вони входять у сукупність ознак складу кримінального правопорушення і повинні наділятися набором тих рис, які властиві ознакам складу, завдяки чому набувають здатності впливати на кваліфікацію вчиненого, викликати появу нової санкції, що відображає специфіку диспозиції. У зв'язку з тим, що такі ознаки належать до ознак складу конкретного кримінального правопорушення, їх встановлення складає виключну прерогативу законодавця. Тому види та межі кожної з ознаки, що кваліфікують кримінальне правопорушення, повинні визначатися чітко і однозначно у кримінально-правовій нормі, яка відображена у статті КК;

2) аналізовані ознаки не входять у ту сукупність ознак суспільно небезпечного діяння, яка визначає його як кримінально-протиправне та каране. Натомість, вони використовуються законодавцем для конструювання більш небезпечного різновиду діянь, встановлення в законі нових меж караності, посиленої санкції порівняно з тією, що поєднана з основним складом кримінального правопорушення [181, с. 43–44].

Таким чином, в одній своїй частині кваліфікуючі ознаки споріднені ознакам складу кримінального правопорушення, а у другій – обставинам, які пом’якшують і обтяжують покарання. І все ж основним і визначальним є зв’язок кваліфікуючих ознак з категорією складу кримінального правопорушення, адже у всіх випадках кваліфікуючі ознаки виступають ознаками складу кримінального правопорушення і цим якісно відрізняються від обставин, які зазначені в статтях 66-67 КК, та, зближуючись з обставинами, які пом’якшують або обтяжують покарання, кваліфікуючі ознаки є засобом диференціації, а не індивідуалізації покарання [120, с. 163].

Ознаками, які кваліфікують кримінальне правопорушення, є прямо вказані у КК ті ознаки складу, які є узагальненим позначенням обставин його вчинення, що змінюють ступінь суспільної небезпеки порівняно з відображеним в основному складі, впливають на кваліфікацію, змінюють інтенсивність караності через створення нової санкції, є додатковими до

ознак основного складу кримінального правопорушення та мають імперативний характер [121, с. 24].

Відразу потрібно зазначити, що кваліфікуючі ознаки несуть основне навантаження щодо відображення в КК ступеня суспільної небезпеки певного кримінального правопорушення, оскільки свідчать про суттєву зміну рівня небезпеки у порівнянні тією, яка відображена за допомогою ознак основного складу. Цей висновок обґрунтовується законодавчим закріпленням кваліфікуючих ознак і виділенням тих ознак, в яких поєднуються найбільш розповсюджені та небезпечні ознаки, що характеризують діяння [71, с. 113].

Конструювання кваліфікуючих ознак складів кримінальних правопорушень позначають підвищений ступінь суспільної небезпеки порівняно з основним складом та шляхом встановлення більш тяжкого виду та розміру покарання у санкції кваліфікованих складів обумовлює окрему кримінально-правову оцінку фактично вчиненого [150, с. 142]. Наявність кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак як підстави для застосування більш суворого покарання, ніж те, яке передбачене у санкції частини статті, що містить основний склад правопорушення, є важливим засобом диференціації кримінальної відповідальності за будь-який вид кримінальних правопорушень. Вони містяться у структурі конкретних норм Особливої частини КК, входять до складів відповідних правопорушень, передбачаються у самостійних структурних частинах відповідних статей КК, мають власні санкції, що передбачають більш суворе покарання, і застосовуються в обов’язковому порядку.

Варто нагадати, що доктрина кримінального права оперує підходом, відповідно до якого аналізовані ознаки класифікуються на ті, що кваліфікують кримінальне правопорушення та ті, які «особливо» кваліфікують правопорушення. Вважаємо, що така диференціація аналізованих ознак справедлива тоді, коли ознаки, які «особливо» кваліфікують кримінальне правопорушення, стосуються виключно кваліфікованого складу, перетворюючи його у особливо кваліфікований.

Вся сукупність ознак, що кваліфікують кримінальне правопорушення, є певним чином структурованою та організованою. Серед використаних у тесті КК ознак чітко вирізняються ознаки, не прив'язані до конкретного складу правопорушення (повторно, групою осіб, службовою особою з використанням службового становища) і використані наскрізно, а також ознаки, які характерні для певної сукупності складів (щодо двох і більше осіб…), та ознаки, специфічні для конкретного складу кримінального правопорушення і використані в одиничних випадках [121, с. 35–36].

Загальним правилом, яке лежить в основі функціонування механізму утворення кваліфікованого складу, є те, що кваліфікований склад кримінального правопорушення повинен містити усі ознаки основного складу [67, с. 65]. Отже, коли частина статті чи окрема стаття не передбачає всіх ознак основного складу, то це означає, що вона містить не кваліфікований вид складу кримінального правопорушення, а склад зовсім іншого, самостійного правопорушення [141, с. 259]. В той же час, кваліфікований склад утворюють його кваліфікуючі ознаки і включають в себе всі ознаки основного складу та вказівку на певні обставини, які законодавець вважає такими, що обтяжують відповідальність за вчинення даного кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, за вчинення кримінальних правопорушень з обтяжуючими обставинами, що є кваліфікуючими ознаками та які впливають на кваліфікацію в цілому, встановлюється більш суворе покарання. Такий склад кримінального правопорушення описано в частині другій, третій чи четвертій тієї ж статті Особливої частини КК.

Найбільш типовими варіантами побудови кваліфікованого складу кримінального правопорушення є випадки, коли [141, с. 259–260]:

1) основний склад «доповнюється» новими елементами і в результаті кваліфікований склад відрізняється від основного як специфічною конструкцією, так і конкретним змістом [84, с. 110];

2) основний склад зводиться до доповнення окремих елементів специфічної конструкції новими ознаками, в результаті чого кваліфікований склад відрізняється від основного складу конкретним змістом [88, с. 110].

Отже, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки є ознаками його складу і свідчать про збільшення ступеня суспільної небезпечності порівняно з тим, який відображається в ознаках основного складу правопорушення. Натомість, ознаки складу кримінального правопорушення – це закріплені у нормах КК обставини, що визначають характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого і реалізуються в законодавчій оцінці вчиненого.

Для з'ясування юридичної природи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення потрібно встановити їх структуру, яка і складає сукупність таких ознак. У КК існує багато видів кваліфікуючих ознак, серед яких найчастіше зустрічаються повторність, вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб, організованою групою, спричинення тяжких наслідків, значної чи істотної шкоди, шкоди у великому або особливо великому розмірі. Стосовно умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, його кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками є:

- вчинення дій шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 399 КК),
- заподіяння шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК),
- загибель людей (ч. 3 ст. 399 КК),
- завдання потерпілому тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 399 КК),
- настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК) [93].

Отже, вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом передбачається у ч. 2 ст. 399 КК. Дії, вчинені описаним способом, підвищують суспільну небезпеку і впливають на кваліфікацію вчиненого, розмір та вид покарання.

Суспільна небезпека даного способу стосується не лише реальної загрози спричинення шкоди життю чи здоров'ю захисника чи представника особи або їх близьких родичів, але й життя та здоров'я інших осіб та їх майнових інтересів [118, с. 375].

Підпал є найбільш розповсюдженим і одним із найбільш небезпечних способів знищення чи пошкодження майна, небезпека якого полягає у можливості спричинення матеріальних збитків чи інших тяжких наслідків.

Згідно з п. 2.9. наказу Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи «Про затвердження Правил пожежної безпеки для суден, які будуються та ремонтуються» від 23.03.2004 р. № 136, горінням є екзотермічна реакція окислення речовини, яка супроводжується виділенням диму та (або) виникненням полум'я і (або) свічення; пожежею визнається процес неконтрольованого горіння, що супроводжується знищенням матеріальних цінностей і (або) становить загрозу життю і здоров'ю людей [176] або неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розповсюджується в часі й просторі [175].

В науковій літературі підпалом визнають знищення або пошкодження майна вогнем, якщо при цьому існувала загроза життю та здоров'ю людей або загроза заподіяння значних матеріальних збитків [145, с. 242]. Як зазначає В.В. Сміх, більш вдалим є визначення підпалу як загальнонебезпечного способу умисного знищення або пошкодження чужого майна, що вчиняється різноманітними засобами та способами, викликає появу вогню, переростає в пожежу як неконтрольований процес горіння, що тягне за собою знищення або пошкодження матеріальних цінностей і створює загрозу пожежній безпеці суспільства [203, с. 154], адже у даному визначенні акцентується увага на вчиненні дії, спрямованої на виклик неконтрольованого процесу горіння. М.В. Мартишко вважає, що під підпалом необхідно розуміти умисні дії, спрямовані на створення процесу неконтрольованого горіння (пожежі), що спричинило шкоду майну чи

здоров'ю людини або створило реальну небезпеку спричинення шкоди майну або здоров'ю людей [124, с. 158]. Натомість, глосарій проєкту нового КК поняття підпалу не містить, воно вживається як елемент конкретизації загально небезпечного способу [78].

При цьому слід мати на увазі, що не будь-яке умисне знищення або пошкодження майна вогнем може бути кваліфіковано як вчинене шляхом підпалу: за відсутності небезпеки для третіх осіб підпал, що використовується для умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, не можна кваліфікувати за ч. 2 ст. 399 КК [203, с. 154]. Окрім цього, підпал потрібно відрізняти від знищення або пошкодження майна вогнем, який може перебувати під контролем людини, не виходити за певні межі горіння і не переростати в загальнонебезпечне явище. У разі відсутності небезпеки заподіяння шкоди, такі дії не потрібно кваліфікувати як умисне знищення чи пошкодженні чужого майна шляхом підпалу за ч. 2 ст. 194 КК [124, с. 158].

Відповідно до положень п. 2.10 наказу Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи «Про затвердження Правил пожежної безпеки для суден, які будуються та ремонтуються» від 23.03.2004 № 136, визначено, що вибухом є швидке екзотермічне хімічне перетворення вибухонебезпечного середовища, яке супроводжується виділенням енергії та утворенням стислих газів, здатних виконувати механічну роботу [176]. Вибухом є різні види фізичних, хімічних або ядерних перетворень речовин, що супроводжуються миттєвим виділенням енергії, у результаті чого з'являються ушкоджуючі чинники у вигляді хвилі газоподібних продуктів детонації вибухової речовини, ударної хвилі серед навколишнього середовища, осколків оболонки заряду і вторинних снарядів [145, с. 242]. За переконаннями В.В. Сміха, у ч. 2 ст. 399 КК під вибухом слід розуміти спеціально викликане фізико-хімічне явище, яке супроводжується миттєвим виділенням величезної кількості енергії руйнівного характеру у вигляді

ударної хвилі гарячих газів, запалення навколишніх речовин, небезпечних для життя та здоров'я людей, що тягне за собою знищення або пошкодження майна [203, с. 156]. Реальну небезпеку одночасної загибелі великої кількості людей, настання значної матеріальної шкоди, потужний негативний психологічний вплив на населення чинить саме вибух.

У КК використовується два терміни, коли мова йде про заподіяння шкоди «загальнонебезпечним способом» (коли мова йде про знищення або пошкодження майна) чи «способом, небезпечним для життя багатьох осіб» (при посяганні на життя людини).

В диспозиції ч. 2 ст. 399 КК законодавцем не встановлено, які саме дії слід відносити до загальнонебезпечних, крім вчинених шляхом підпалу або вибуху. Окрім того, зміст поняття «загальнонебезпечний спосіб» на сьогодні відсутнє в чинному кримінальному законодавстві. Закон не передбачає переліку загально небезпечних способів знищення або пошкодження чужого майна, натомість його характер, на думку М.В. Мартишка, слід визначати з урахуванням факту створення небезпеки для життя чи здоров'я людини, властивостей майна, якому заподіюється шкода, засобів знищення чи пошкодження, місця вчинення діяння [124, с. 156–157]. У положеннях глосарію проєкту нового КК (п. 14) зазначено, що загальнонебезпечний спосіб – це спосіб, який спричиняє шкоду чи створює реальну небезпеку спричинення шкоди двом чи більше людям (вибух, підпал, затоплення, використання радіоактивних матеріалів, отруйних речовин, збудників інфекційних захворювань) [78]. Аналізуючи це визначення, М.В. Мартишко констатує, що автори проєкту конкретизують наслідки злочину, спричинені таким способом, який створює реальну небезпеку спричинення шкоди двом чи більше людям, але не вказують у визначенні ні розміри шкоди, ні її вид (наприклад, шкода здоров'ю чи шкода майну) [124, с. 156–157].

Відповідно до положень п. 13 ППВСУ від 26.06.1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я та власність суддів і працівників

правоохоронних органів», під іншим загальнонебезпечним способом знищення або пошкодження майна слід розуміти дії, небезпечні для життя і здоров'я людей, та майна інших фізичних та юридичних осіб [167, с. 164].

Окрім згаданих положень ППВСУ, існують науково обґрунтовані думки, що інший загальнонебезпечний спосіб – це будь-який, крім підпалу та вибуху, спосіб знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється небезпека життю та здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам [148, с. 453]; це випадки, коли винний для досягнення суспільно небезпечного наслідку використовує сили, які легко приводяться в рух і швидко перетворюються на руйнівні, що не піддаються контролю, а також стихійні сили, небезпечні для життя та здоров'я людей, великої кількості майна фізичних і юридичних осіб [186, с. 12]; будь-який спосіб вчинення кримінального правопорушення, внаслідок якого створюється небезпека життю чи здоров'ю багатьох людей, заподіяння шкоди багатьом матеріальним об'єктам, зокрема: вибух, підпал, організація катастрофи, зараження чи отруєння водойм, затоплення, використання автоматичних пристроїв, поміщення у воду дроту високовольтної лінії електропередач чи інша форма використання електричного струму, використання газу [149, с. 193]; спосіб, який спричиняє майнову, немайнову, фізичну шкоду фізичній чи юридичній особі чи створює реальну небезпеку спричинення такої шкоди щодо двох чи більше людей [124, с. 157].

При цьому слід пам'ятати, що підвищену відповідальність потрібно пов'язувати зі створенням не будь-якої небезпеки для третіх осіб, а тільки такої, що є небезпечною для їх життя. Тому якщо винний застосовує засоби та знаряддя, які завідомо не можуть спричинити смерть третіх осіб, а тільки нанести шкоду їх здоров'ю, відповідальність за діяння, вчинене загальнонебезпечним способом, виключається [203, с. 157].

Отже, загальнонебезпечний спосіб знищення чи пошкодження майна – це дії, які становлять небезпеку не тільки знищення та пошкодження майна захисника чи представника особи, але і створюють небезпеку знищення або

пошкодження майна третіх осіб, а також реальну загрозу для життя та здоров'я захисника чи представника особи або третіх осіб, навіть у випадку, якщо такі наслідки не настали [203, с. 157–158].

З огляду викладеного випливає, що в літературі часто ототожнюється загальнонебезпечний спосіб вчинення кримінального правопорушення і його вчинення шляхом підпалу чи вибуху, адже і при загальнонебезпечному способі, і при підпалі чи вибуху створюється небезпека життю чи здоров'ю людей або знищення чи пошкодження майна [120, с. 169]. Тому слід виключити із існуючої редакції ч. 2 ст. 399 КК таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення діяння шляхом підпалу чи вибуху, так як кваліфікуюча ознака «вчинення діяння загальнонебезпечним способом» охоплює дві вищезазначені ознаки. Вказана пропозиція підтверджується результатами авторського анкетування, відповідно до якого 83,4 % опитаних вважають, що термін «загальнонебезпечний спосіб» охоплює підпал чи вибух, а 97,5% з них зазначили доцільним виключити із існуючої редакції ч. 2 ст. 399 КК таку кваліфікуючу ознаку, як «вчинення діяння шляхом підпалу чи вибуху», так як термін «вчинення діяння загальнонебезпечним способом» охоплює дві вищезазначені ознаки (див. додаток А).

Наступною кваліфікуючою ознакою є заподіяння шкоди в особливо великих розмірах. Відповідно до примітки 4 до ст. 185 КК, в особливо великих розмірах визнається кримінальне правопорушення, що вчинене однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення [93]. Заподіяна умисним знищенням або пошкодженням майна захисника чи представника особи шкода визначається за роздрібними, закупівельними та іншими цінами на час вирішення справи в суді.

Вчинення особою кількох посягань на майно захисника чи представника особи, загальна вартість якого становить особливо великий розмір, може кваліфікуватись як умисне знищення або пошкодження майна

захисника чи представника особи в особливо великих розмірах лише у тому разі, якщо такі діяння були вчинені одним способом і за обставин, які свідчать про умисел вчинити їх в особливо великому розмірі. Тобто, розмір заподіяної шкоди повинен охоплюватися умислом винного: якщо умисел був спрямований на заподіяння шкоди в особливо великих розмірах, але не був реалізований за обставин, які не залежали від волі винного, вчинене слід кваліфікувати як замах на умисне знищення та пошкодження майна потерпілого, що могло завдати значної шкоди потерпілому або бути вчинене у великих розмірах [203, с. 160].

Як зазначає Р.А. Бориславський, однією із проблем, а отже – і напрямів для удосконалення кримінального законодавства, є непослідовність законодавця у використанні таких особливо кваліфікуючих ознак, як «загибель людей» та «інші тяжкі наслідки» [20, с. 130].

Існує достатньо аргументована позиція, що законодавець певні ознаки складу злочину вважає однопорядковими із загибеллю людей, передбачаючи їх у тій же частині статті, прикладом чого є поєднання наслідків у вигляді загибелі людей із вказівкою на заподіяння інших наслідків, значною частиною яких становлять «інші тяжкі наслідки». Таким чином, законодавець фактично прирівнює до загибелі людей такі наслідки, як тяжкі тілесні ушкодження [140, с. 307]. З викладеного випливає, що загибель людей не визнається як винятковий, особливий, такий, якому немає рівних за суспільною небезпекою, наслідок, що явно не узгоджується з задекларованими в Конституції України положеннями про визнання життя людини найвищою цінністю, що підлягає пріоритетному захисту.

На сьогодні у законодавстві відсутнє тлумачення терміну «загибель людей» в частині загибелі кількох осіб (двох або більше) чи однієї особи. Тому слід враховувати положення абз. 2 п. 7 ППВСУ № 4 від 02.07.1976 р. «Про питання, що виникли в судовій практиці в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної

безпеки», у якій зазначено, що поняття «людські жертви» передбачає загибель однієї або кількох осіб [179]. Як зазначається у п. 13 ППВСУ № 8 від 26.06.1992 р. «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» (із змінами, внесеними згідно з ППВСУ № 12 від 03.12.1997 р.), ознака спричинення людських жертв має місце навіть у тому разі, коли настала смерть хоча б однієї людини) [174]. Схожа позиція була сформована і в положеннях п. 21 ППВСУ № 7 від 12.05.2009 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», де зазначено, що «загибель людей» – це випадки смерті однієї або кількох осіб [178].

А.В. Сакун вважає, що під загибеллю людей слід розуміти загибель хоча б однієї людини, при цьому ставлення винної особи до таких наслідків характеризується необережною формою вини: особа передбачає можливість настання смерті потерпілого, але легковажно розраховує запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків [186, с. 12]. М.В. Мартишко говорить, що під загибеллю людей у ст. 194 КК необхідно вважати загибель хоча б однієї людини, при цьому ставлення винного до загибелі людини має необережну форму вини [124, с. 159]. І.Б. Газдайка-Василишин натомість зазначає, що дослідження способів тлумачення терміну «загибель людей», що використані законодавцем у нормах КК, призвело до висновку, що спричинення правопорушенням загибелі людей – це заподіяння смерті двом чи більше особам. Смерть однієї особи, яка спричинена умисним знищенням або пошкодженням майна, слід відносити до інших тяжких наслідків кримінального правопорушення [37, с. 186].

Отже, в кримінально-правовій літературі майже одностайно вказується, що загибель людей як суспільно небезпечний наслідок має місце при заподіянні смерті хоча б одній особі.

Більш глибокий підхід до суті питання про зміст наслідків у вигляді загибелі людей наштовхує на думку, що такими слід визнавати лише

заподіяння смерті двом чи більше особам, що підтверджується наступним: з граматичної точки зору, слово «людей» однозначно означає множину, відповідно «загибель людей» передбачає наявність двох чи більше потерпілих, яким заподіяно смерть; для вказівки на заподіяння смерті одній особі законодавець використовує інші терміни – «смерть потерпілого»; термін «загибель кількох осіб», який за змістом рівнозначний терміну «загибель людей», однозначно вказує на заподіяння смерті двом чи більше потерпілим [140, с. 309].

Протилежна позиція зводиться до іншого варіанту вирішення проблеми. Так, у наукових публікаціях часто наголошується на тому, що за вбивство через необережність у КК передбачена кримінальна відповідальність не тільки ст. 119 КК у Розділі «Злочини проти життя та здоров'я особи», а й у низці статей інших розділів Особливої частини, наприклад, ст.ст.276, 277–283, 286–288, 292, 314, 360 [112, с. 448]. На перший погляд, така думка є логічною, бо необережне заподіяння смерті людині у вказаних випадках є наслідком порушення певних правил безпеки чи нормального функціонування об'єктів життєзабезпечення, одними із наслідків яких може бути заподіяння смерті [56, с. 305].

В.О. Навроцький вважає доцільним відмовитися від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам в диспозиціях статей КК, котрі передбачені іншими розділами Особливої частини, окрім розділу «Злочини проти життя і здоров'я особи») [139, с. 47]. В такому разі, заподіяння смерті завжди вимагатиме і потребуватиме кваліфікації за сукупністю з відповідними статтями Розділу ІІ Особливої частини КК. Вчений пропонує кваліфікувати діяння, що призвели до смерті однієї особи, за таким правилом: «якщо поряд з наслідками у вигляді загибелі людей в КК передбачені інші тяжкі наслідки, то заподіяння смерті одному потерпілому слід оцінювати як ці наслідки; коли диспозиція статті не передбачає заподіяння інших тяжких наслідків, то скоєне потрібно

кваліфікувати за сукупністю зі статтями про умисне чи вчинене через необережність вбивство однієї особи» [139, с. 47; 309].

Заважаючи на викладене, Р.А. Бориславський висловлював думку, що у ряді норм (ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 245, ч. 2 ст. 252) кваліфікуючу ознаку «спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки» слід виключити, а спричинення вказаних наслідків кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, проти довкілля [20, с. 159].

Ми не можемо погодитися з такою думкою і вважаємо, що в такій ситуації слід говорити про недолік побудови ч. 3 ст. 399 КК, де мова йде про загибель людей, вказуючи на множину потерпілих, а в науковій літературі та ППВСУ обґрунтовується необхідність зважати на наявність вказаної кваліфікуючої ознаки вже при спричиненні смерті хоча б одній людині. Задля усунення виявленої прогалини видається необхідним внести зміни до ч. 3 ст. 399 КК в частині зменшення кількості потерпілих, яким може бути спричинена смерть в результаті знищення чи пошкодження майна певних осіб і викладення кваліфікуючої ознаки у такому вигляді: «спричинення загибелі особи». Отже, незважаючи на те, що законодавець застосував у ч. 3 ст. 399 КК визначення наслідків у множині, треба вважати, що загибель однієї особи має кваліфікуватися за цією нормою. Така позиція видається доцільною і вимагає законодавчого закріплення для реалізації принципу справедливості. Окрім того, результати авторського анкетування підтверджують теоретичні думки: 58,3 % опитаних вважають загибеллю людей спричинення смерті хоча б одній людині; 32,6 % – смерть двох осіб; 8,4 % – смерть трьох чи більше осіб (див. додаток А).

Вказане твердження повинно стосуватися і нанесення тяжких тілесних ушкоджень: у ч. 3 ст. 399 КК мова йде про «завдання *їм* тяжких тілесних ушкоджень». Пропонуємо розуміти особливо кваліфікуючою ознакою заподіяння такого виду тілесних ушкоджень хоча б одній особі, що вимагає слово «їм» у ч. 3 ст. 399 КК замінити на слово «їй». До речі, в науковій літературі подібна думка висловлювалася: незважаючи на те, що

законодавець застосував у ч. 3 ст. 399 КК визначення наслідків у множині, треба вважати, що загибель однієї особи або завдання їй тяжкого тілесного ушкодження має кваліфікуватися за цією нормою [203, с. 161].

Тяжким тілесним ушкодженням є тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя (ч. 1 ст. 121 КК). Вищезазначене твердження про застосування потерпілих у множині чи однині повинно стосуватися і нанесення тяжких тілесних ушкоджень: у ч. 3 ст. 399 КК мова йде про «завдання *їм* тяжких тілесних ушкоджень». Пропонуємо розуміти особливо кваліфікуючою ознакою заподіяння такого виду тілесних ушкоджень хоча б одній особі, що вимагає слово «їм» у ч. 3 ст. 399 КК замінити на слово «їй», що підтверджується анкетуванням, за результатами якого 87,6 % опитаних підтримали вказану пропозицію (див. додаток А).

Для з'ясування сутності тяжких наслідків як особливо кваліфікуючої ознаки складу аналізованого кримінального правопорушення, слід звернутися до положень ППВСУ № 4 від 02.07.1976 р. «Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (у редакції Постанови від 03.03.2000 р. № 3) [179]. Відповідно до змісту п. 8, 21 даної ППВСУ, іншими тяжкими наслідками слід вважати заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або декільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, залишення людей без житла або засобів до існування, тривалі припинення або дезорганізація роботи підприємства, установи, організації, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам.

ПВСУ у Постанові від 12.06.2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки

виробництва» зазначив, що під іншими тяжкими наслідками слід розуміти випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, шкоди у великих розмірах підприємству, установі, організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць [178].

Невизначеність терміну «інші тяжкі наслідки» веде до відсутності однозначності у його розумінні. Тому «іншими тяжкими наслідками» слід визнавати великі, масштабні, нетипові наслідки. Зважаючи на те, що «інші тяжкі наслідки» є або кваліфікуючою, або особливо кваліфікуючою ознакою складів кримінальних правопорушень, вони повинні бути істотно більшими від тих, які охоплюються простим складом відповідного діяння, якісно та кількісно відрізнятися від тих, відповідальність за заподіяння яких встановлена в першій частині конкретної статті ОЧ КК [140, с. 311].

Отже, тяжкі наслідки – це оціночне поняття, яке передбачено у різних статтях КК. Специфіка оціночних понять полягає в тому, що при формулюванні такого поняття в законі законодавець не розкриває повністю його зміст, він називає лише один або декілька найбільш загальних властивостей, які виражають основний зміст класу об’єктивних явищ, надаючи правозастосовчим органам право визначати об’єм цього класу, розкривати зміст даного в законі поняття відображенням інших суттєвих ознак” [83, с. 35–36]. Зміст оціночних понять не конкретизується в нормативних актах, вона реалізується в процесі застосування положень КК.

Під тяжкими наслідками, завданими кримінальним правопорушенням, передбаченими у п. 5 ч. 1 ст. 67 КК, розуміють суспільно-небезпечні (майнові, фізичні, моральні) зміни в об’єкті кримінально-правової охорони, які викликані вчиненням злочину [149, с.163; 137, с. 352].

Отже, тяжкими наслідками можуть визнаватися заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, майнова шкода. Вважаємо, що до тяжких наслідків даного кримінального правопорушення слід відносини також психічний розлад потерпілого, залишення його без житла або засобів

до існування, тривалі припинення або дезорганізація роботи підприємства, установи, організації. Така ознака, як «настання інших тяжких наслідків», володіє певними особливостями, адже ними можуть бути визнані ті шкідливі результати, які взагалі не можна виправити або які є важковиправними і повинні розглядатися як тяжкі наслідки будь-якого діяння [120, с. 170].

Особливо кваліфікуючі ознаки, зазначені у ч. 3 ст. 399 КК (завдання потерпілим тяжким тілесних ушкоджень та настання інших тяжких наслідків), мають знаходитися в причинному зв'язку з умисним знищенням або пошкодженням майна захисника чи представника особи. Тому особа, яка умисно вчиняє дії, що становлять небезпеку для життя та здоров'я третіх осіб, повинна підлягати відповідальності за настання не тільки тих наслідків, які вона передбачала або свідомо припускала їх настання, але й тих наслідків, які настали, якщо вони охоплювалися умислом винного або повинні були і могли ним передбачатися.

Щодо особливо кваліфікуючої ознаки «загибель людей», під якою слід розуміти безпосередньо спричинення смерті двом чи більше особам, що міститься в чинній ч. 3 ст. 399 КК, вважаємо логічною власну пропозицію про виокремлення нової частини ст. 399 КК – ч. 4 ст. 399 з формулюванням «дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, що спричинили загибель людей».

Зважаючи на значне поширення групової злочинності, а також на спрощення вчинення кримінального правопорушення групою осіб, доречно передбачити в ч. 2 ст. 399 КК знищення чи пошкодження майна в складі групи осіб за попередньою змовою. Вказана пропозиція знайшла підтримку при проведенні авторського анкетування, згідно з яким 72,4 % опитаних погодилися із вказаним формулюванням (див. додаток А). Урахування цієї пропозиції забезпечить послідовність і повноту кримінально-правової охорони захисника чи представника особи від групових форм протиправної поведінки, а також сприятиме ефективнішій реалізації принципів справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

3.2. Покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

Законодавче визначення покарання сформульовано в ч. 1 ст. 50 КК, відповідно до положень якої покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [93].

Питання про покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК) неможливо вивчати без дослідження санкцій даної норми [109, с. 98, 113, с. 248]. Також слід відстежити співвідношення санкцій даного кримінального правопорушення із санкціями інших діянь, що посягають на аналогічні об’єкти і є суміжними до правопорушення, передбаченого ст. 399 КК. Крім того, неможливо оминути санкції загальної норми – ст. 194 КК. Проведений аналіз надасть можливість виділити відмінності санкцій зазначених діянь і буде підґрунтям для формування пропозицій щодо їх вдосконалення.

На сьогодні ефективність протидії злочинності прямо залежить від можливостей і впливу кримінально-правових санкцій. Тому слід не лише посилатися на встановлений в нормах КК вичерпний перелік видів кримінальних правопорушень та покарань, що призначаються за їх вчинення, а й застосовувати науково обґрунтовані та взаємозумовлені, такі, що відповідають тяжкості кримінального правопорушення й особі винного, кримінально-правові санкції.

Для того, щоб санкції виконували свої функції, вони мають відповідати встановленим вимогам, а саме – відповідати суспільній небезпеці діяння і поширеності кримінальних правопорушень певного виду, бути узгодженими з санкціями за вчинення інших близьких за видом і характером кримінальних правопорушень, передбачати можливість індивідуалізації покарання з урахуванням можливих варіантів учинення кримінального правопорушення в

реальності [209, с. 207]. Вводячи до структури КК нову кримінально-правову норму, законодавець або взагалі не обґрунтовує окреслення санкцій і вибір покарань, які їх наповнюють, або визначає їх, порівнюючи зі санкціями інших норм КК, що передбачають відповідальність за схожі чи суміжні кримінальні правопорушення. Тому правильною є думка, що для санкцій кримінально-правових норм характерні ті ж вимоги, що пред'являються і до загальних принципів кримінального права: індивідуалізації, справедливості, доцільності [72, с. 121; 151, с. 468]. 78,4 % опитаних практичних працівників Національної поліції України вважають необхідним переглянути санкції аналізованої норми в частині їх удосконалення (див. додаток А).

Говорячи про покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК), ми не можемо обійти покарання за суміжні кримінальні правопорушення, пов'язані зі знищенням чи пошкодженням майна. Такими є ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна» (загальна норма) та ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця», ст. 347^{-1} «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», ст. 352 «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок», ст. 378 КК «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного» (спеціальні норми). Це норми, якими передбачено кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна стосовно різних категорій осіб у зв'язку з виконанням ними певних обов'язків.

Як випливає з аналізу санкцій вказаних норм, вони містять наступні види покарань:

- штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 399 КК);

- позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років – при вчиненні дій шляхом підпалу, вибуху, іншим загальнонебезпечним способом або при заподіянні шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК);
- позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років – у випадках спричинення загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК).

При цьому, загальна норма, ст. 194 КК, містить наступні санкції:

- штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 194 КК);
- позбавлення волі на строк від трьох до десяти років у випадку вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або при заподіянні майнової шкоди в особливо великих розмірах, або у разі спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 194 КК).

У санкціях статей ст. 347 та ст. 347-1 КК передбачено покарання:

- штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до п’яти років, або обмеження волі на той самий строк (ч. 1 ст. 347, 347-1 КК);
- позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років при вчиненні діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом чи заподіянні загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 347, 347-1 КК).

Санкції ст. 352 КК передбачають:

- штраф від п’ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до чотирьох років, або

позбавлення волі на той самий строк – при вчиненні основного складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 352 КК);

- позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років – у разі вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або у разі спричинення загибелі людей чи настанні інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 352 КК).

У санкціях ст. 378 КК містяться такі покарання, як:

- пробаційний нагляд на строк до п’яти років або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 378 КК);
- позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років – при вчиненні діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або при спричиненні загибелі людей чи настанні інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 378 КК).

Узагальнюючи викладене, ми побачили, що основні склади вказаних кримінальних правопорушень передбачають наступні варіації санкцій:

- штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 194 КК);
- штрафу від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційного нагляду на строк до п’яти років, або обмеженням волі на той самий строк (ч. 1 ст. 347 КК);
- штраф від п’ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до чотирьох років, або позбавлення волі на той самий строк – при вчиненні основного складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 352 КК);
- пробаційний нагляд на строк до п’яти років або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 378 КК);

- штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 399 КК).

Кваліфіковані склади передбачають наступні види поєднання покарань:

- позбавлення волі на строк від трьох до десяти років у випадку вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або при заподіянні майнової шкоди в особливо великих розмірах, або у разі спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 194 КК);
- позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років при вчиненні діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом чи заподіянні загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 347, 347-1 КК);
- позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років – у разі вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або у разі спричинення загибелі людей чи настанні інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 352 КК);
- позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років – при вчиненні діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або при спричиненні загибелі людей чи настанні інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 378 КК);
- позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років – у разі вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом або при заподіянні шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК).

З усіх наведених норм лише одна має особливо кваліфікований склад, санкція якого містить покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років – у випадках спричинення загибель людей,

завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК).

Таким чином, при порівнянні санкцій зазначених норм прослідковується ситуація, коли види та розміри покарань, що їх наповнюють, не збігаються. При цьому, перші їх частини свідчать про те, що санкції норм, які передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна різних осіб у зв'язку з виконанням певної діяльності, майже завжди є значно суворішими, ніж у санкції ч. 1 ст. 194 КК.

Штраф як основне покарання в основних складах умисного знищення чи пошкодження майна має наступні варіації:

- від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 347, 347-1 КК);
- від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 352 КК);
- від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 399 КК).

При цьому виявлено, що в одній санкції (у ст. 378 КК) основний склад кримінального правопорушення не передбачає покарання у вигляді штрафу. Така ситуація є необґрунтованою і нелогічною, адже ступінь суспільної небезпеки діянь, визначених у ч. 1 ст. 347, 347-1, 352, 399 КК, та правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 378 КК, практично однаковий.

Громадські роботи як альтернативний вид покарання передбачається лише в одній санкції – у ст. 194 КК на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин. Також лише санкція ч. 1 ст. 194 КК передбачає покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років.

Натомість у санкціях ст. 194 відсутнє покарання у вигляді пробаційного нагляду, яке широко присутнє у різних варіаціях у санкціях вказаних норм: до трьох років (ч. 1 ст. 399 КК); до чотирьох років (ч. 1 ст. 352 КК); до п'яти років (ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 347-1 КК, ч. 1 ст. 378 КК).

Обмеження волі також представлено в аналізованих санкціях у таких варіаціях: до трьох років (ч. 1 ст. 194 КК, ч. 1 ст. 399 КК); до п’яти років (ч. 1 ст. 347, 347-1 КК). Обмеження волі відсутнє у санкціях статей 352, 378 КК.

Позбавлення волі передбачається на строк до трьох років (ч. 1 ст. 194 КК, ч. 1 ст. 399 КК); до чотирьох років (ч. 1 ст. 352 КК); до п’яти років (ч. 1 ст. 378 КК). Позбавлення волі відсутнє у санкціях ч. 1 ст. 347, 347-1 КК. Отже, що стосується розмірів позбавлення волі, то тут теж фіксуються суттєві відмінності.

Так як предметом нашого дослідження є умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, а в даному підрозділі – покарання лише за діяння, передбачене ст. 399 КК, то відразу зауважимо, що санкції інших суміжних кримінально-правових нами не вивчалися і, відповідно, пропозиції по їх удосконаленню не пропонуватимуться.

За узагальненнями, проведеними Т.Є. Тичиною, спеціальними правилами побудови кримінально-правових санкцій є:

1) варіативність санкцій не повинна бути занадто великою, альтернативна санкція має передбачати не більше трьох видів покарань, закріплених у КК (крім санкцій статей, що передбачають відповідальність за кримінальні проступки);

2) санкції за різні кримінальні правопорушення мусять бути співрозмірними залежно від тяжкості кримінального правопорушення, важливості об’єкта посягання, рівня суспільної небезпеки;

3) однакові за рівнем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення повинні передбачати приблизно однакове покарання. І навпаки – різні за ступенем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення не повинні передбачати однакові покарання;

4) мінімальна межа санкції за кваліфіковане правопорушення не повинна «заходити» за максимальну межу покарання, встановленого за основне (некваліфіковане) діяння [209, с. 208].

При застосуванні наведених правил до санкцій, якими визначено межі кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, приходимо до висновків, що не всі наведені вимоги і рекомендації витримані законодавцем.

Так, аналіз санкцій ст. 399 КК призводить до висновку, альтернативність санкції простежується лише у ч. 1 ст. 399 КК; забезпечено поступовий і помірний перехід ступеню зростання караності, мінімальні межі санкцій ст. 399 КК не перетинаються між собою. Але для санкції даної норми не характерні додаткові види покарання. Крім того, спостерігається ситуація, коли в межах однієї санкції (ч. 1 ст. 399 КК) два різні за ступенем тяжкості і суворості покарання (обмеження та позбавлення волі) передбачаються в ідентичних межах. В порівнянні з санкціями, які забезпечують межі кримінальної відповідальності за інші суміжні кримінальні правопорушення, пов'язані зі знищенням чи пошкодженням майна спеціальних потерпілих, санкції ст. 399 КК є менш суворими.

Отже, штраф у санкціях аналізованих норм має надзвичайно великі межі – фактично від п'ятдесяти (ч. 1 ст. 399 КК) до чотирьох тисяч НМДГ (ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 347, 347-1 КК). Причому, максимальний розмір штрафу характерний як для загальної норми, кримінальна відповідальність за якою наступає у випадку заподіяння шкоди у великому розмірі (більше 250 НМДГ), так і для спеціальної (ч. 1 ст. 347, 347-1 КК), де розмір шкоди значення не має. Тому пропонується, враховуючи принцип справедливості і наші пропозиції щодо змін до розміру шкоди у ч. 1 ст. 399 КК, передбачити у вказаній санкції основне покарання у вигляді штрафу на рівні від однієї до двох тисяч НМДГ.

Покарання у вигляді пробаційного нагляду у суміжних діяннях, як зазначалося вище, також має найрізноманітніші форми прояву: від трьох (ч. 1 ст. 399 КК) до п'яти років (ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 347-1 КК, ч. 1 ст. 378 КК). Зважаючи на пропоновані зміни у ч. 1 ст. 399 КК, а також з метою уніфікації

кримінально-правових санкцій пропонується встановити термін пробаційного нагляду у санкції ч. 1 ст. 399 КК строком до п’яти років.

Обмеження волі, як і пробаційний нагляд, представлено в аналізованих санкціях у варіаціях від трьох (ч. 1 ст. 194 КК, ч. 1 ст. 399 КК) до п’яти років (ч. 1 ст. 347, 347-1 КК). Зважаючи на те, що покарання у вигляді пробаційного нагляду фактично є альтернативою обмеженню волі, враховуючи зміни у диспозицію ч. 1 ст. 399 КК щодо розміру матеріальної шкоди та санкцію ч. 1 ст. 399 КК щодо терміну пробаційного нагляду, з метою уніфікації кримінально-правових санкцій пропонується встановити термін обмеження волі у санкції ч. 1 ст. 399 КК строком до п’яти років.

У чинній санкції ч. 1 ст. 399 КК за вчинення одного й того самого діяння ми можемо спостерігати недопустиму ситуацію: різні за ступенем тяжкості покарання (пробаційний нагляд, обмеження та позбавлення волі) пропонується застосовувати в однаковому розмірі (до трьох років). Тобто, законодавець в одній санкції пропонує карати винну особу однаковими термінами відбування різних за ступенем тяжкості покарань. На наш погляд, така ситуація є абсурдною, нелогічною, такою, що порушує дію принципу справедливості, так як не можна передбачати різні за ступенем тяжкості покарання в однакових межах в одній кримінально-правовій санкції. Тому, на відміну від пропозиції про збільшення до п’яти років терміну покарань у вигляді пробаційного нагляду та обмеження волі, термін покарання у вигляді позбавлення волі пропонується залишити в чинній редакції – до трьох років.

Щодо кваліфікованих складів вказаних правопорушень слід зазначити, що майже всі вони (ч. 2 ст. 194, ч.2 ст. 347, ч. 2 ст. 347-1, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378 КК) містять такі ідентичні кваліфікуючі ознаки: вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, а також заподіяння загибелі людей чи інших тяжких наслідків, окрім ч. 2 ст. 194 КК, де кваліфікуючою ознакою вважається також заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах. Всі ці санкції є безальтернативними, так як

передбачають лише один вид покарання у вигляді позбавлення волі, але у різних варіаціях:

- від трьох до десяти років (ч. 2 ст. 194 КК);
- від шести до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 347, 347-1 КК);
- від п'яти до дванадцяти років (ч. 2 ст. 352 КК);
- від шести до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 378 КК).

Як видно з наведеного, фактичне встановлення інтервалу між нижчими і верхніми межами покарання у вигляді позбавлення волі не обумовлюється ніякими закономірностями, і здійснюються фактично абияк [42, с. 201].

Санкції ч. 2 і ч. 3 аналізованої норми не «вписуються» у вказану картину через особливу побудову кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак: у аналізованій нами статті кваліфікуюча ознака не передбачає загибель людей чи настання інших тяжких наслідків та заподіяння шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК). При цьому покарання у вигляді позбавлення волі передбачається у розмірі від п'яти до восьми років.

Отже, при різному визначенні кваліфікуючих ознак ми маємо різні кримінально-правові санкції і змушені знову констатувати порушення логіки їх конструювання. При цьому заслуговує на увагу та схвалення законодавча побудова кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак у ст. 399 КК: наслідки у вигляді загибелі людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, на відміну від вищевказаних норм, не розпорошені у статті, а визнані суто як особливо кваліфікуючі.

Так як пропонується встановлення верхньої межі покарання у вигляді позбавлення волі у ч. 1 ст. 399 КК до трьох років, логічно, що санкція кваліфікуючої норми (ч. 2 ст. 399 КК) повинна починатися з цього терміну, з трьох, а не з п’яти (як зазначено у чинній редакції) років. Зважаючи на поширеність в теорії кримінального права пропозицій про необхідність запровадження так званих «типових санкцій», що охоплювали б класичні схеми поєднання не лише типових покарань, а і їх об’єднання з іншими основними видами покарання і запровадження їх в якості наскрізних

категорій у кримінальному законодавстві [153, с. 584], вважаємо доцільним прислухатися до них. Враховуючи пропоновані зміни до диспозиції ч. 2 ст. 399 КК, вважаємо за необхідне зменшити ступінь тяжкості даного правопорушення і передбачити за його вчинення покарання у вигляді позбавлення волі у розмірі від трьох до восьми років. Крім того, законодавчо визначаючи види покарання та розміри їх санкцій, слід враховувати вимоги принципу економії репресії, сутність якого полягає у тому, що суд, призначаючи покарання до особи, винної у вчиненні суспільно небезпечного діяння, повинен застосовувати такий вид покарання і в такому розмірі, які б при мінімальній репресії давали максимальну «віддачу», а саме максимально наближався до реалізації мети, яку переслідує покарання [127, с. 70].

Особливо кваліфікований склад аналізованого кримінального правопорушення, санкція якого містить покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років – у випадках спричинення загибелі людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК), звертає увагу великою різницю між мінімальною та максимальною межами покарання у вигляді позбавлення волі. Пропонована частина ст. 399 КК (ч. 4) з формулюванням «дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, що спричинили загибель людей», на нашу думку, вимагає найбільш суворого виду покарання – позбавлення волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років або довічного позбавлення волі.

Отже, порівняння санкцій спеціальної норми про відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК) із санкціями суміжних норм (ст. 347, ст. 347-1, ст. 352, ст. 378 КК), диспозиції яких містять конкретизуючі ознаки, що підвищують ступінь суспільної небезпеки передбачених ними кримінальних правопорушень, та загальної норми (ст. 194 КК), свідчить про те, що санкції зазначених спеціальних норм є менш суворими порівняно із санкцією

загальної норми та взагалі не уніфікованими, що не відповідає розробленим у науці кримінального права вимогам до побудови санкцій.

Як бачимо, існує суттєва відмінність між видами покарання за вказані кримінальні правопорушення, що свідчить про неоднозначність підходу законодавця при побудові санкцій досліджуваних норм КК. Така позиція законодавця, яка виражається у різному підході до встановлення виду та розміру покарання за умисне знищення або пошкодження майна різних осіб, є нелогічною і потребує вдосконалення.

Висновки до розділу 3

Кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є:

- вчинення дій шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 399 КК),
- заподіяння шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК),
- загибель людей (ч. 3 ст. 399 КК),
- завдання потерпілому тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 399 КК),
- настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК) [93].

Загальнонебезпечний спосіб знищення або пошкодження майна є оціночним поняттям і охоплює ті дії, що не лише являють небезпеку у сфері знищення та пошкодження майна захисника чи представника особи, але й формують реальну небезпеку щодо знищення або пошкодження майна третіх осіб, а також реальну загрозу для життя та здоров'я захисника чи представника особи або третіх осіб, навіть у випадках, якщо очікувані і передбачені в нормах КК наслідки не настали.

При визначенні розміру заподіяння шкоди в ч. 2 ст. 399 КК пропонується до використання зміст положень п. 4 примітки до ст. 185 КК: в особливо великих розмірах слід розуміти кримінальне правопорушення, вчинене однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент його вчинення.

Незважаючи на застосування у ч. 3 ст. 399 КК наслідків у множині, треба вважати, що загибель однієї особи має кваліфікуватися за цією нормою. Така позиція видається доцільною і вимагає законодавчого закріплення для реалізації принципу справедливості. Тому видається необхідним внести зміни до ч. 3 ст. 399 КК в частині зменшення кількості потерпілих, яким може бути спричинена смерть в результаті знищення чи

пошкодження майна певних осіб і викладення кваліфікуючої ознаки у такому вигляді: «спричинення загибелі особи».

Тяжким тілесним ушкодженням, відповідно до положень КК, є тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя (ч. 1 ст. 121 КК).

Тяжкими наслідками можуть визнаватися заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, самогубство потерпілої особи, психічний розлад, залишення потерпілого без житла або засобів до існування, тривалі припинення або дезорганізація роботи підприємства, установи, організації.

З метою дотримання єдності законодавчої техніки під час конструювання кримінально-правових санкцій та їх уніфікації, запропоновано: у ч. 1 ст. 399 КК встановити розмір штрафу від однієї до двох тисяч НМДГ, пробаційного нагляду та обмеження волі – п'яти років; у ч. 2 ст. 399 КК – позбавлення волі на строк від трьох до восьми років; у ч. 3 ст. 399 КК – позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років; у пропонованій ч. 4 – позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі.

ВИСНОВКИ

У висновках здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання комплексного дослідження кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. Досягнення мети й завдань дослідження сприяло можливості формулювання низки нових важливих концептуальних положень, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального законодавства України в частині забезпечення кримінально-правової охорони майна захисника чи представника особи, зокрема:

1. Проаналізовано положення доктрини кримінального права в частині кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, на підставі яких виокремлено наступні проблемні питання: відсутність однозначного розуміння змісту родового та безпосереднього об’єктів посягання; не висвітлено всіх форм проявів об’єктивної сторони та не здійснено чітке розмежування таких кримінально-правових понять, як «знищення майна» та «пошкодження майна»; не окреслено коло суспільно небезпечних наслідків у частині визначення розміру кримінально караного знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи; не охарактеризовано кваліфікуючі ознаки; гостро постає проблематика караності умисного знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи.

Сформовано оптимальний комплекс методів, необхідних та достатніх для наукового дослідження кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи, яким охоплено історико-правовий, компаративістський, догматичний, діалектичний, системний, логіко-граматичний, логіко-семантичний методи, метод аналізу словникових визначень, методи індукції та дедукції, метод моделювання, статистичний, соціологічний методи та метод анкетування.

2. Історичний розвиток кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи характеризується встановленням відповідальності: а) за окремі види знищення чи пошкодження чужого майна залежно від способу його вчинення (з найдавніших часів до XV ст.); б) за вчинення даних дій незалежно від виду майна (з XV ст. до початку XX ст.); в) залежно від форм власності, що є характерним для радянських КК періоду XX ст. до 1991 р.; г) за умисне знищення чи пошкодження майна окремих деталізованих категорій потерпілих, коли поруч із основним складом знищення чи пошкодження майна є ряд інших спеціальних норм, які конкурують із нормою, яка закріплює основний склад (з 1991 р. і до сьогодні).

3. Порівняно із кримінальним законодавством інших держав, досвід встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи в КК України є малопоширеним, але не унікальним. При цьому законодавство ряду зарубіжних країн розглядає умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи як форму втручання, а сам факт втручання в діяльність захисника чи представника особи вважається злочином проти життя, здоров'я чи майна потерпілої особи. Окремі КК встановлюють відповідальність лише за певні форми втручання чи перешкоджання: умисне вбивство, застосування тортур чи актів жорстокості, насильницькі дії, які потягли за собою смерть без наміру її спричинити або каліцтво, хронічне захворювання чи втрату працездатності; знищення чи пошкодження чужого майна. КК пострадянських держав в Особливій частині містять главу або розділ, де передбачається відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя.

4. Визначено родовий об'єкт діяння, передбаченого ст. 399 КК, – охоронюваний нормами КК порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, відносини у сфері сприяння здійсненню такої діяльності та надання правової допомоги. Доведено, що основним безпосереднім об'єктом

є встановлений порядок здійснення законодавчо урегульованої діяльності, спрямованої на надання правової допомоги, додатковим обов'язковим – право власності, додатковим факультативним – здоров'я, життя, честь і гідність осіб, які здійснюють діяльність, спрямовану на надання правової допомоги, та їх близьких родичів, громадський порядок, громадська безпека. Встановлено механізм завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують встановлений порядок здійснення законодавчо урегульованої діяльності, спрямованої на надання правової допомоги: суб'єкт з метою порушення вказаного права використовує будь-які способи знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Констатовано необхідність заміни у ч. 1 ст. 399 КК та в диспозиціях інших статей, що стосуються кримінально-правової охорони правомірної діяльність захисника чи представника особи, пов'язаної з наданням правової допомоги, терміну «близькі родичі» терміном «близька особа».

Запропоновано предмет кримінальних правопорушень проти правосуддя визначати як матеріалізований носій суспільних відносин у сфері правосуддя, шляхом впливу на який заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння цим відносинам. Доведено, що предметом аналізованого кримінального правопорушення є рухоме чи нерухоме майно, що належить на праві власності потерпілій особі.

5. Проаналізовано форми об'єктивної сторони даного діяння:

Окреслено форми об'єктивної сторони даного діяння:

а) знищення майна як протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті чого майно припиняє існувати або втрачає здатність бути відновленим, що сприяє повній та постійній неможливості його використання за цільовим призначенням, а також припиненню права власності на нього;

б) пошкодження майна як протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого констатується погіршення якості чи зменшення його цінності, що сприяє частковій тимчасовій неможливості його використання відповідно до цільового призначення.

Виділено їх взаємопов'язані характерні риси: а) вказівка відразу на дві ознаки об'єктивної сторони – на суспільно небезпечне діяння та суспільно небезпечні наслідки; б) необхідність обумовлення вказівки на протиправний руйнівний вплив на майно, що охоплюється поняттями «знищення майна» та «пошкодження майна».

Констатовано альтернативність суспільно небезпечного наслідку: знищення чи пошкодження майна, при чому розмір заподіяної шкоди внаслідок такий дій у ч. 1 ст. 399 КК на даний момент не має значення для кваліфікації. Визначено обов'язковість наявності зв'язку між діями винного щодо знищення чи пошкодження майна і діяльністю потерпілого щодо надання правової допомоги. Завдяки існуванню законодавчо визначеної конструкції «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» доведено безпосередній зв'язок між фактом вчинення діяння щодо потерпілого та здійсненням ним професійної діяльності.

Для вирішення проблеми дисбалансу визначення мінімального розміру спричиненої шкоди при відсутності його мінімального розміру у спеціальних нормах, що передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (в тому числі – ст. 399 КК) та передбачення у загальній нормі (ст. 194 КК) шкоди у великих розмірах (що в 250 і більше разів перевищує НМДГ) пропонується наступне. Необхідно запровадити практику єдиного підходу до визначення розміру заподіяної шкоди в ст.ст. 185–191 КК та у ст. 194, 347, 347-1, 352, 378, 399 КК, які передбачають кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна.

Для забезпечення відповідності принципу рівності всіх громадян перед законом та дотримання правової визначеності, пропонується встановити у ст.ст. 347, 347-1, 352, 378, 399 КК мінімальний розмір майнової шкоди,

заподіяної внаслідок умисного знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих у зв’язку із виконанням своїх професійних чи службових обов'язків і передбачити в диспозиціях відповідних норм обов’язковою ознакою об’єктивної сторони наслідок у вигляді заподіяння значної шкоди.

Залежно від розміру заподіяної шкоди слід диференціювати відповідальність у ч. 2, 3 ст. 399 КК: заподіяння шкоди у великому розмірі (ч. 2 ст. 399 КК) та в особливо великому розмірі (ч. 3 ст. 399 КК).

Критерієм визначення розміру шкоди повинні бути положення примітки до ст. 185 КК. Тому пропонується у примітках 2, 3, 4 до ст. 185 КК після цифр «190, 194» вказати «347, 347-1, 352, 378, 399».

6. Суб’єктом умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцяти років для притягнення її до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 399 КК та чотирнадцяти років – за вчинення діянь, передбачених ч. 2 або ч. 3 ст. 399 КК. У даній нормі знайшла своє відображення вікова диференціація суб’єктів кваліфікованого та особливо кваліфікованого складу даного правопорушення (ч. 2 та ч. 3 ст. 399 КК).

З огляду на здатність неповнолітніх віком від 14 років усвідомлювати цінність та важливість правосуддя та відносин власності як об’єкта кримінально-правової охорони, шкідливість умисного посягання на власність, а також усвідомлення власних дій та змоги керувати ними, аргументується необхідність встановлення зниженого віку кримінальної відповідальності в 14 років за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 399 КК із внесенням змін до ч. 2 ст. 22 КК шляхом вказівки після цифри «378» «399» з усуненням словосполучення «частини друга та третя статті».

7. Суб’єктивна сторона характеризується лише прямим умислом, при цьому психічне ставлення винного охоплює: а) усвідомлення суспільно небезпечного характеру діяння; б) передбачення настання суспільно небезпечних наслідків; в) бажання їх настання.

Факультативними ознаками суб’єктивної сторони є мотив і мета, які у випадку вчинення діяння, передбаченого ст. 399 КК, стають обов’язковими і мають важливе значення для встановлення ступеня вини, характеристики особи, що вчинила правопорушення, а також впливають на індивідуалізацію покарання. Обов’язковою ознакою суб'єктивної сторони даного правопорушення є мотив – вчинення діяння «у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги». Метою умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є прагнення суб’єкта вчинити вказані дії щодо потерпілого у зв’язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги та перешкодити захиснику чи представнику особи виконати професійні обов’язки як безпосередньо в момент посягання, так і в майбутньому, помститися за його діяльність.

8. Дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, підвищують суспільну небезпеку і впливають на кваліфікацію вчиненого, розмір та вид покарання. З огляду на ототожнення загальнонебезпечного способу вчинення кримінального правопорушення і його вчинення шляхом підпалу чи вибуху, адже і при загальнонебезпечному способі, і при підпалі чи вибуху створюється небезпека життю чи здоров’ю людей або знищення чи пошкодження майна, пропонується виключити із існуючої редакції ч. 2 ст. 399 КК таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення діяння шляхом підпалу чи вибуху, так як термін «вчинення діяння загальнонебезпечним способом» охоплює підпал та вибух.

Заподіяння шкоди в особливо великих розмірах визначається відповідно до примітки 4 до ст. 185 КК, в якій особливо великими розмірами шкоди визнається шкода, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

Незважаючи на вживання у ч. 3 ст. 399 КК терміну «загибель людей» у множині, підтримуємо позицію щодо необхідності кваліфікації дії за ч. 3 ст. 399 КК вже при спричиненні смерті хоча б одній людині. Задля усунення

вказаної прогалини видається необхідним внести зміни до ч. 3 ст. 399 КК в частині зменшення кількості потерпілих, яким може бути спричинена смерть і викладення кваліфікуючої ознаки у такому вигляді: «спричинення загибелі особи».

Тяжким тілесним ушкодженням, відповідно до положень КК, є тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя (ч. 1 ст. 121 КК). Через вказівку у ч. 3 ст. 399 КК потерпілих у множині (завдання *їм* тяжких тілесних ушкоджень), у зв'язку з вищевикладеними міркуваннями пропонується замінити слово «їм» замінити на слово «їй». Таким чином, особливо кваліфікуючою ознакою буде вважатися заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у результаті знищення або пошкодження майна не кільком, а навіть одній особі.

Тяжкими наслідками у ч. 3 ст. 399 КК слід визнавати заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, самогубство потерпілої особи, психічний розлад, залишення потерпілого без житла або засобів до існування, тривалі припинення або дезорганізація роботи підприємства, установи, організації.

Пропонуємо виокремити нову частину ст. 399 КК (ч. 4 ст. 399 КК) з формулюванням «дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, що спричинили загибель людей».

Зважаючи на значне поширення групової злочинності, а також на спрощення вчинення кримінального правопорушення групою осіб, доречно передбачити в ч. 2 ст. 399 КК знищення чи пошкодження майна в складі групи осіб за попередньою змовою. Врахування цієї пропозиції забезпечить послідовність і повноту кримінально-правової охорони захисника чи представника особи від групових форм протиправної поведінки, а також

сприятиме ефективнішій реалізації принципів справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

9. Враховуючи необхідність і доцільність дотримання принципу справедливості під час призначення покарання за вчинення діяння, передбаченого ст. 399 КК, доведена нагальна потреба внесення змін і доповнень до санкцій зазначеного кримінального правопорушення. Необхідність перегляду санкцій ст. 399 КК підтримали 78,4 % респондентів (див. додаток А).

З метою дотримання єдності законодавчої техніки під час конструювання кримінально-правових санкцій та їх уніфікації, запропоновано:

- у ч. 1 ст. 399 КК встановити розмір штрафу від однієї до двох тисяч НМДГ, пробаційного нагляду та обмеження волі – п’яти років;
- у ч. 2 ст. 399 КК – позбавлення волі на строк від трьох до восьми років;
- у ч. 3 ст. 399 КК – позбавлення волі на строк від восьми до п’ятнадцяти років;
- у пропонованій ч. 4 – позбавлення волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років або довічне позбавлення волі.

Порівняння санкцій ст. 399 КК, яка є спеціальною нормою відносно ст. 194 КК, а також санкцій суміжних норм (ст. 347, ст. 347-1, ст. 352, ст. 378 КК), диспозиції яких містять конкретизуючі ознаки, що підвищують ступінь суспільної небезпеки передбачених ними кримінальних правопорушень, свідчить про те, що вказані санкції між собою не уніфіковані, що є порушенням розроблених у науці кримінального права вимог щодо їх побудови.

10. Для вдосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність та підвищення ефективності його застосування у зазначеній сфері, пропонується ст. 399 КК викласти у такій редакції:

«Стаття 399. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близькій особі, у зв'язку з правомірною діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, що спричинило шкоду у значному розмірі, - караються штрафом від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до п’яти років, або обмеженням волі на строк до п’яти років, або позбавленням волі до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені загальнонебезпечним способом, або вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони заподіяли шкоду у великому розмірі, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людини, завдання їй тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великому розмірі - караються позбавленням волі на строк від восьми до п’ятнадцяти років.

4. Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, що спричинили загибель людей - караються позбавленням волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років або довічним позбавленням волі».

Крім того, пропонується:

- у ч. 2 ст. 22 КК після цифри «378» зазначити «399», усунувши словосполучення «частини друга та третя статті»;
- у примітках 2, 3, 4 до ст. 185 КК після цифр «190, 194» вказати «347, 347-1, 352, 378, 399».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімов М.О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 20 с.

2. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, Л.М. Демидової. Харків : Право, 2017. 400 с.

3. Алєксєєва Н.Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 223 с.

4. Алєксєєва Н.Ю. Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, за вітчизняним і зарубіжним законодавством. *Порівняльно-правові дослідження.* 2014. № 2. С. 191–199.

5. Андрусів Г.В., Бантишев О.Ф, Романюк Б.В. Кримінальне право України. Особлива частина. Київ : Вид-во Паливода А.В., 2002. 292 с.

6. Аніщук Н.В., Бойчук А.Ю. Становлення інституту адвокатури на західноукраїнських землях. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2011. № 3. С. 13–19.

7. Антонов С.В. Кримінальна відповідальність за посягання на діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов’язок (ст. 350, 352 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.

8. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.

9. Багіров С.Р. Причинний зв’язок у кримінальному праві: огляд стану проблеми. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики:* Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. Київ. 2002. С. 166–171.

10. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск : Пороги, 1992. 235 с.

11. Балобанова Д.О. Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони діяльності захисника (адвоката) чи представника особи. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Актуальні питання юридичної науки*. Том 34 (73) № 3 2023. С. 195–199. DOI : https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.3/34

12. Беленок В.П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.

13. Бігун В.С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : монографія. Київ, 2011. 303 с.

14. Блажівський Є.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників судових і правоохоронних органів (інших державних діячів) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 265 с.

15. Блащук С.М. Судочинство та інститут захисту в Древній Русі. *Адвокатура України: історія та сучасність* : матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с.

16. Боднарчук Р.О. Знищення або пошкодження майна: історичний аспект. *Форум права*. 2010. № 2. С. 46–56.

17. Боднарчук Р.О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті 194 та 196 КК України). *Форум права.* 2011. № 3. С. 53–61.

18. Бойко А.В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 21 с.

19. Бондарчук А.С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 248 с.

20. Бориславський Р.А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна у статтях Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. № 1. С. 233–240

21. Бориславський Р.А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2020. 237 с.

22. Бориславський Р.А. Перспективні напрями вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. *V Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»:* збірник тез науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 11–12.

23. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.

24. Брославський В.Л. Концептуальні підходи до досліджень з історії української адвокатури. *Адвокатура України: історія та сучасність*: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с.

25. Бурдін В. Окремі питання суб'єкта кримінального правопорушення в проекті нового КК України. *Вісник Львівського університету.* Серія юридична. 2021. Випуск 73. С. 122–130. DOI : http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.73.122

26. Буряк К.М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 245 с.

27. Вартилецька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та

особливого періоду. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2021. № 1 (15). С. 191–206. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.233611.

28. Вартилецька І., Вусал А. Кримінальні правопорушення, які посягають на порядок виконання судових рішень, за законодавством Азербайджанської республіки та України: питання законодавчої регламентації. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. Vol. 27, No. 4. 2022. PP. 19–30. DOI: https://doi.org/10.56215/0122274.19

29. Ващук Д. Формування інституту правового захисту на теренах України у контексті розвитку місцевого самоврядування (друга пол. XV–XVI ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі.* 2017. Вип. 17. С. 446–461.

30. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ Перун, 2004. 538 с.

31. Владимиренко С.В. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадянський обов'язок : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2015. 161 с.

32. Власюк В.В. Кримінально-правове забезпечення охорони діяльності захисника чи представника особи з надання правової допомоги : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 234 с.

33. Возна Т.О. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна журналіста : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2025. 264 с.

34. Вознюк А.А. Удосконалення обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, у контексті реалізації положень Стамбульської конвенції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (110). С. 50–57.

35. Габуда А.С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 220 с.

36. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. *Проблемы теории и развитие законодательства*. Харків : Основа, 1994. 640 с.

37. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 202 с.

38. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.

39. Гальона Н.П., Дудко І.В. Основи мовознавчої творчості в МАН : Навчально-методичний посібник. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2020. 220 с.

40. Галянтич М.К. Проблема визначення поняття «член сім'ї» за цивільним та житловим законодавством України. *Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України*: матер. круглого столу (Київ, 26.05.2006 р.). Київ – Харків : Ксилон, 2007. С. 196–201.

41. Гладкова Є.О. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів: науково-методичні рекомендації. Харків : ХНУВС, 2016. 48 с.

42. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 263 с.

43. Горбунов В.А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 21 с.

44. Гребеньков Г. В. Методологія кримінально-правових досліджень : наук.-практ. посіб. Донецьк : Цифр. тип., 2012. 202 с.

45. Грищук В.К Ортинський В.Л. До питання про поняття об'єкта злочину в сучасній науці кримінального права. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2004. № 1 С. 30–37.

46. Грищук В.К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства. Львів: Львівський університет, 1993. 137 с.

47. Грищук В.К., Палюх Л.М. Проблемні питання кримінальної відповідальності за правопорушення проти правосуддя за проєктом КК України. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2024. Том 31. № 3. С. 139–166.

48. Гуренко Д.Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 208 с.

49. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 398 с.

50. Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.

51. Дегтярьова І.В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.

52. Джужа О.М., Моісеєв Є.М. Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти) : навч. посіб. Київ, 1994. 176 с.

53. Дорохіна Ю.А. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 527 с.

54. Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 34 с.

55. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

56. Дячкін О.П. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження чужого майна за Кримінальним кодексом України. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2017. № 6. С. 304–307.

57. Ємельянов В.П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : науково-практичний посібник. Харків : Право, 2018. 142 с.

58. Ємєльянов В.П. Дискусійні питання щодо визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2007. № 16. С. 172–182.

59. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, жовтень 1988 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text

60. Залялова І.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2006. 183 с.

61. Заруба П.І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері приватизації : монографія. Київ: Атіка, 2007. 220 с.

62. Злочини проти правосуддя : навч. посібник / В.І. Тютюгін, В.І. Борисов, Ю.В. Гордецький / За заг. ред. В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. Харків : Право, 2011. 160 с.

63. Іванов Ю.Ф. Кримінальне право України. Загальна частина : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2003. 354 с.

64. Іванцова А.В. Міжнародно-правовий захист прав адвокатів. *Адвокат.* 2011. №12. С. 27–29.

65. Ізай І.М. Кримінально-правова протидія втручанню в діяльність працівників правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.

66. Ізай І.М. Окремі питання відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України). *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 551–561.

67. Ільїна О.В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 201 с.

68. Калмиков Д.О. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 560 с.

69. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя. 2021. 36 с.

70. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917 – 1921 рр.) : Монографія. Київ : Вид-во Європейського університету, 2011. 232 с.

71. Кісілюк Е.М. Юридична природа кваліфікуючих ознак складу злочину. *Юридична Україна*. 2008. №. 12. С. 112–116.

72. Книженко О. Реалізація принципів законності та справедливості при встановленні санкцій у кримінальному праві. *Наше право.* 2010. № 4. Ч. 2. С. 120–123.

73. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. : URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

74. Колодін Д.О., Степаненко О.В Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. 289 – 293. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.44

75. Колос М.І. Кримінальне право в Україні (X – початок XXI століття) : монографія : у 2 т. Київ : Острог ; Віпол, 2011. Т. 1 : Освіта, наука, законодавство. 448 с.

76. Комарницький М.М. Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи

громадського обов'язку : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 225 с.

77. Конституція України від 28.06.1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

78. Контрольний текст проєкту нового КК України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media

79. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Киев, 1980. 248 с.

80. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. Видання 2 – ге. Київ : Атіка, 2002. 640 с.

81. Коротюк М.Г. Кримінально-правова охорона адвокатської діяльності в Україні : монографія. Київ : ОВК, 2025. 332 с.

82. Коротюк М.Г. Кримінально-правова охорона адвокатської діяльності в Україні : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Запоріжжя, 2024. 232 с.

83. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений. Харьков : Вища школа, 1983. 129 с.

84. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Київ : ВД «Дакор», 2013. 786 с.

85. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

86. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 5-те вид., переробл. та допов. Київ : Атіка, 2009. 408 с.

87. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А.А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О.О. Дудорова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

88. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник для ВУЗів / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Гавриш. Київ – Харків: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

89. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. Київ : Правові джерела, 2002. 432 с.

90. Кримінальний кодекс України : проєкт № 1029 від 12.05.1998 р. : підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України. Київ : Українська правнича фундація, 1994. 152 с.

91. Кримінальний кодекс України : проєкт. *Іменем Закону*. 16 травня 1997. № 20 (4946). 16 с.

92. Кримінальний кодекс України 1960 р. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/187069642750

93. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

94. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін. 2013. 874 с.

95. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Харків: Одіссей, 2012. 904 с.

96. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : ІнЮре, 2003. 1196 с.

97. Кримінальний кодекс УРСР / Міністерство юстиції УРСР : Офіційний текст із змін. та доп. на 01.11.1949 р. Київ, 1950. 168 с.

98. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

99. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 206 с.

100. Кудін С.В. Правовий статус адвоката за історичними пам'ятками XVI століття. *Адвокатура України: історія та сучасність* : матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 38–42.

101. Лащук Є.В. Поняття і структура об'єкта злочину. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики* : щорічний бюлетень / [за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.А. Музики]. Київ : КЮІ КНУВС, 2005. С. 197–208.

102. Лащук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

103. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2006. 573 с.

104. Лихова С.Я. Глобалізація та кримінальне законодавство України (позитивні результати та негативні наслідки). *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні*: матеріали наукової конференції. Харків: Право, 2009. С. 239–242.

105. Логвинський Г.В. Кримінально-правова характеристика посягання на захисника чи представника особи : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 240 с.

106. Лосич Т.С. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 19 с.

107. Любченко Т.С. Близькі родичі як потерпілі у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 лист. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 123–125.

108. Любченко Т.С. Визначення потерпілих у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] :

матеріали XIV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам’яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 198–201.

109. Любченко Т.С. Деякі питання щодо покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ у статусі університету (Вінниця, 22 листоп. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 98–99.

110. Любченко Т.С. Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2024. Вип. 1 (21). С. 231–243. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306226.

111. Любченко Т.С. Об’єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу України. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2024. № 2 (28). С. 99–105. DOI : https://doi.org/10.33270/02242802.99.

112. Любченко Т.С. Особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: сутність та тлумачення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні :* матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 06 груд. 2024 р.) Львів : ЛьвДУВС, 2024. С. 447–451.

113. Любченко Т.С. Особливості покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2025. Вип. 1 (21). С. 247–261. DOI : https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334342.

114. Любченко Т.С. Потерпілий у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис*

Донецького національного університету імені Василя Стуса. № 2 (2024). С. 165–174. DOI : https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.2.17.

115. Любченко Т.С. Предмет у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 357–359.

116. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: передумови та історія встановлення кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 333–336.

117. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: питання регламентації в міжнародному праві. *Юридична осінь 2024 року*: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Харків, 19 листоп. 2024 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 103–107.

118. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом: питання тлумачення : *Наукова спадщина професора В.Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 січ. 2025 р.). Харків : Право. 2025. С. 375–378.

119. Мамчур В.М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.

120. Мандро О.В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров’я судді, народного засідателя чи присяжного : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 269 с.

121. Мармура О.З. Ознаки, що кваліфікують злочин : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 280 с.

122. Мартишко М.В. Кримінально правова характеристика умисного знищення чи пошкодження майна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 2. С. 138–142.

123. Мартишко М.В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2025. 239 с.

124. Мартишко М.В., Шармар О.М. Характеристика кваліфікуючих ознак злочину умисного знищення чи пошкодження чужого майна. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1 (105). С. 155–163.

125. Мартіросян А.Г. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 17 с.

126. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. Київ : А.С.К., 2001. 352 с.

127. Махінчук В. Принцип економії репресії у новому Кримінальному кодексі України – важлива запорука адекватності покарання. *Підприємництво, господарство і право.* 2001. № 11. С. 69–72.

128. Метельський І.Д. Працівник правоохоронного органу як учасник кримінально-правових відносин правосуддя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2020. 23 с.

129. Миронюк С.А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 230 с.

130. Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2004. 380 с.

131. Митрофанов І.І. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2009. 646 с.

132. Михайленко П.П. Уголовное право Украины. Общая часть. Киев, 1995. 426 с.

133. Мірошниченко С.С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 40 с.

134. Міських Д.М., Газдайка-Василишин І.Б. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації та за неподання декларації суб'єктом декларування : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 300 с.

135. Модельний Кримінальний кодекс 1996 р. URL: https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-nat-3.htm

136. Монартович О.І. Проблеми кваліфікації деяких злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна. *Європейські перспективи*. 2013. № 11. С. 55–60.

137. Музика А.А., Багіров С.С. Причинний зв'язок у кримінальному праві: сучасний стан проблеми. *Альманах кримінального права* : збірник статей / відп. ред. П.П. Андрушко, П.С. Берзін. Київ : Правова єдність, 2009. Вип. 1. С. 352–353.

138. Музика А.А., Лащук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

139. Навроцький В.О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи:* матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.). Київ–Харків : Юрінком Інтер, 2004. С. 44–47.

140. Навроцький В.О. Наскрізні кримінально-правові поняття. Навчальний посібник. Львів. Київ : Юрінком Інтер. 2022. 401 с.

141. Навроцький В.О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації : монографія. Київ : Атіка, 1999. 464 с.

142. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (Особлива частина) / Ін-т Генеральної прокуратури України. Укр. інф.-правовий центр; під ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ: Форум, 2001. 942 с.

143. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

144. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. Київ : А.С.К., 2012. 965 с.

145. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. Київ: ФОРУМ, 2001. 942 с.

146. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-те вид., перероб. та доп. Київ : Алерта, КНТ, Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 792 с.

147. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Грищук та ін. 3-є вид., перероб. та доп. Київ : Атіка, 2003. 1054 с.

148. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с

149. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

150. Наумова О.С. Кримінально-правова протидія злочинам проти волі особи (за статтями розділу ІІІ Особливої частини КК України) : дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2017. 245 с.

151. Орловская Н.А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций: монография. Одесса: Юрид. лит., 2011. 622 с.

152. Орловська Н.А. Осудність та її види : автореф. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 20 с.

153. Орловська Н.А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування : автореф. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. 32 с.

154. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: монографія. Київ : Атіка, 2004. 336 с.

155. Осадчий В.І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 468 с.

156. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

157. Основні положення про роль адвокатів: Положення ООН від 01.08.1990 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text

158. Палюх Л. Проблеми визначення суспільно небезпечних наслідків у складах злочинів, що виявляються в умисному знищенні, пошкодженні майна судді, присяжного, захисника, представника особи. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 9. С. 206–210.

159. Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 744 с.

160. Палюх Л.М. Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини: проблеми визначення ознак об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2018. Серія ПРАВО. Випуск 48. С. 86–89.

161. Панов М.І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.

162. Панов М.І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Проблеми законності*. 2009. Вип. 100. С. 291–304.

163. Панов М.І., Харитонов С.О., Гальцова В.В. Об'єкт кримінального правопорушення: сучасні трактування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 4. С. 262–269. DOI : 10.37635/jnalsu.28(4).2021.262-269

164. Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 18 с.

165. Попелюшко В.О. Зародження та інституційне становлення адвокатури. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 2. С. 159–168.

166. Попіль В.І., Сакун А.В. Проблемні питання кваліфікації умисного знищення або пошкодження майна. *Правничий вісник Університету «КРОК»,* 2011. Вип. 7. С. 42–45.

167. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Верховний Суд України; За заг. ред. В.Т. Маляренка. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 368 с.

168. Присяжнюк Т.І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 214 с.

169. Про адвокатуру і адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#top

170. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України і Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я і майно суддів, працівників правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку, та громадян : Закон України від 02.10.1996 р. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/187069642750

171. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text

172. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#top

173. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : Офіс Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

174. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду № 12 від 03.12.1997 р.) : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26.06.1992 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-99#Text

175. Про затвердження Інструкції зі службового розслідування, обліку пожеж та наслідків від них на залізничному транспорті: наказ Міністерства транспорту та зв'язку України № 430 від 03.08.2005 р. URL : https://zakon.rada. gov.ua/ laws/show/z0919-05#Text

176. Про затвердження Правил пожежної безпеки для суден, які будуються та ремонтуються : наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від № 136 від 23.03.2004 р. URL : https://ips.ligazakon.net/document/REG9089?an =1131.

177. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України № 1403-VIII від 02.06.2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text

178. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму

Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ va007700-09#Text

179. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: Постанова Пленуму Верховного суду України № 4 від 02.07.1976 р. у редакції постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 03.03.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-76#Text

180. Про судоустрій та статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

181. Різник О.Р. Ознаки, які кваліфікують склади злочинів, що пов'язані з незаконним позбавленням волі: поняття та система. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* Збірник наукових статей. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2022. № 60. С. 40–54.

182. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30.01.2003 р. № 3-рп/2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text

183. Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : КНТ, 2007. 596 с.

184. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: Монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.

185. Савченко А.В., Репецький С.П. Суспільна моральність як об'єкт злочинних посягань : монографія. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 280 с.

186. Сакун А.В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 237 с.

187. Семенюк-Прибатень А.В. Знищення та пошкодження майна як «наскрізні» кримінально-правові поняття. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (Львів, 17 жовт. 2014 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 325–330.

188. Семенюк-Прибатень А.В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 241 с.

189. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 214 с.

190. Сенько М.М., Беленок В.П. Окремі питання кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності за законодавством України та деяких зарубіжних держав. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2007. Вип. 1. С. 148–157.

191. Сердечна І.Л. До питання про поняття «член сім'ї» в сімейному праві: нормативний та доктринальний підходи. *Університетські наукові записки.* 2014. № 4 (52). С. 89–96.

192. Сийплокі М.В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид наук : 12.00.08. Харків, 2020. 36 с.

193. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show.

194. Скальський В.В. Діяльність адвокатів в період центральної ради 1917–1918 рр. *Адвокатура України: історія та сучасність* : матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 89–92.

195. Словник української мови : [в 11 т.] / редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка. Т. 1 : А-В / ред. тому: П.Й. Горецький [та ін.]. 1970. XXVII, 799 с.

196. Словник української мови : [в 11 т.] / редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка. Т. 3 : З / ред. тому: Г.М. Гнатюк, Т.К. Черторизька. 1972. 744 с.

197. Словник української мови : [в 11 т.] / редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка. Т. 4 : І-М / ред. тому: А.А. Бурячок, П.П. Доценко. 1973. 840 с.

198. Словник української мови : [в 11 т.] / редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка. Т. 8 : Природа-Ряхтливий / ред. тому: В.О. Винник [та ін.]. 1977. 927 с.

199. Словник української мови : [в 11 т.] / редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка. Т. 9 : С / ред. тому: І.С. Назарова [та ін.]. 1978. 916 с.

200. Словник української мови : [в 11 т.] / редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка. Т. 11 : Х-Ь / ред. тому С.І. Головащук. 1980. 699 с.

201. Словник української мови «Академічний тлумачний словник (1970-1980)». URL : http://sum.in.ua.

202. Смаглюк О.В. Павловська А.А. Досягнення віку кримінальної відповідальності як ознака неповнолітнього суб’єкта злочину. *Вісник Кримінального судочинства.* 2015. № 2. С. 181–186.

203. Сміх В.В. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 231 с.

204. Соколовський В.Л. Громадська безпека як об'єкт злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 20 с.

205. Справа № 348/1966/19, провадження № 1-кп/348/56/22 від 17.11.2022 р. Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області https://reyestr.court.gov.ua/Review/107393919

206. Таційй В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч. посібник. Харків : Укр. юрид. акад., 1994. 76 с.

207. Таційй В.Я., Пономаренко Ю.А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України,* 2022, № 2 (18). С. 207–210.

208. Терентьєв В.І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2003. 22 с.

209. Тичина Т.Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника України : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2021. 257 с.

210. Туляков В.О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2014. № 1 (2). С. 29–40.

211. Уголовное право: Общая часть / Александров Ю.В., Антипов В.И., Володько Н.В.]. Киев : Атика, 2002. 488 с.

212. Удод А.М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України). дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 219 с.

213. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 14.10.1997 р. № 44-з. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97#Text

214. Фельцман І.В. Історичний досвід функціонування інституту адвокатури за судовими статутами 1864 р. та сучасна реформа адвокатури в Україні. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали*

Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 50–53.

215. Філософський енциклопедичний словник. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf

216. Фіолевський Д.П. Адвокатура. Київ: Правова Єдність, 2014. 622 с.

217. Фріс І.П. Умисне знищення або пошкодження майна нотаріуса чи помічника нотаріуса. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 41–42.

218. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. 488 с.

219. Хавронюк М.І. Дещо про мету, мотив і спрямованість суспільно небезпечного діяння. *Життя і право.* 2004. № 4. С. 60–64.

220. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.

221. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

222. Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2007. 304 с.

223. Христова Ю. Правосуддя як об’єкт кримінологічного захисту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 292–298. DOI : 10.31733/2078-3566-2022-4-292-298

224. Христова Ю.В. Стан наукової розробленості проблем кримінологічного захисту правосуддя в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 233–239. DOI : https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-233-239

225. Цховребов А.О. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронних органів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2017. 218 с.

226. Чайка В.О. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2012. 16 с.

227. Чернишова Н.В. Кримінальне право України. (Загальна частина). Навчальний посібник. Київ : Атіка, 2003. 288 с.

228. Чорний Р.Л. Злочини проти основ національної безпеки за кримінальним правом України: монографія. Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2018. 525 с.

229. Чуба І.М. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: кваліфікація та відмежування від суміжних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 315 с.

230. Шейко В.М., Кушнаренко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ : Знання, 2006. 307 с.

231. Шепітько М.В. Кримінально-правовий підхід до розуміння поняття правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3 (82). С. 126–133.

232. Шепітько М.В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 583 с.

233. Шувальська Л.Р. Проблема суб’єкта злочину та його психології у кримінальному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Випуск 578. С. 118–122.

234. Ярмиш Н.М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв’язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 40 с.

235. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) : Монография. Харьков : «Право», 2003. 512 с.

236. The Charter of Core Principles of the European Legal Profession and Code of Conduct for European Lawers of 24.11.2006. Brussels : CCBE, 2019. 28 p. URL : https:// www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/DEONTOLOGY / DEON_CoC/EN_DEON_CoC.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА
з приводу визначення проблемних питань кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

Шановний респонденте! Просимо Вас надати доцільну, на Вашу думку, відповідь на питання щодо кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. Вам необхідно обрати один або кілька пропонованих варіантів відповідей або надати свою власну відповідь. Отримана інформація буде проаналізована та використана у наукових дослідженнях з приводу доцільності внесення змін і доповнень до ст. 399 КК.

Дякуємо за Вашу співпрацю та участь в анкетуванні!

Анкетування є анонімним.

1. Чи доцільно в диспозиції ст. 399 КК термін «близькі родичі» замінити терміном «близька особа»?

а) так;

б) ні;

в) ваш варіант.

2. Чи доцільно законодавчо закріпити критерії визначення розміру знищеного чи пошкодженого майна або заподіяння майнової шкоди в іншій формі як обов'язкового суспільно небезпечного наслідку у ст. 399 КК?

а) так;

б) ні;

в) ваш варіант.

3. Для забезпечення відповідності принципу рівності громадян перед законом та дотримання правової визначеності пропонується встановити мінімальний розмір майнової шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК.

Як Ви ставитеся до вказаної пропозиції?

а) пропозиція заслуговує на увагу;

б) це недоцільно;

в) Ваш варіант.

4. Залежно від розміру заподіяної шкоди пропонується диференціювати відповідальність у ст. 399 КК: спричинення шкоди у значному розмірі (ч. 1 ст. 399 КК), заподіяння шкоди у великому розмірі (ч. 2 ст. 399 КК) та в особливо великому розмірі (ч. 3 ст. 399 КК).

Як Ви ставитеся до вказаної пропозиції?

а) пропозиція заслуговує на увагу;

б) це недоцільно;

в) ваш варіант.

5. Пропонується диференціювати розмір майнової шкоди, заподіяної внаслідок умисного знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих у зв’язку із виконанням своїх професійних чи службових обов'язків відповідно до положень примітки до ст. 185 КК.

Як Ви ставитеся до вказаної пропозиції?

а) пропозиція заслуговує на увагу;

б) це недоцільно;

в) ваш варіант.

6. Чи доцільно вік кримінальної відповідальності у ст. 399 КК встановити на рівні 14 років?

а) так;

б) ні;

в) ваш варіант.

7. Як Ви вважаєте, термін «загальнонебезпечний спосіб» охоплює «підпал» чи «вибух»?

а) так;

б) ні;

в) ваш варіант.

8. Якщо на попереднє питання Ви дали ствердну відповідь, вкажіть, чи доцільно виключити із існуючої редакції ч. 2 ст. 399 КК таку кваліфікуючу ознаку, як «вчинення діяння шляхом підпалу чи вибуху», так як термін «вчинення діяння загальнонебезпечним способом» охоплює дві вищезазначені ознаки?

а) так;

б) ні;

в) ваш варіант.

9. На Вашу думку, під терміном «загибель людей» слід розуміти:

а) смерть хоча б однієї людині;

б) смерть двох осіб;

в) смерть трьох чи більше осіб.

10. Чи повинно стосуватися вищевказане твердження про застосування потерпілих у множині чи однині наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень у ст. 399 КК? Чи доцільно при тлумаченні

наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень у ч. 3 ст. 399 КК розуміти заподіяння такого виду тілесних ушкоджень хоча б одній особі?

а) так;

б) ні;

в) ваш варіант.

11. Чи доцільно передбачити в ч. 2 ст. 399 КК кваліфікуючу ознаку «знищення чи пошкодження майна групою осіб за попередньою змовою»?

а) так;

б) ні;

в) ваш варіант.

12. Чи вважаєте Ви необхідним переглянути кримінально-правові санкції ст. 399 КК у частині їх удосконалення?

а) так;

б) ні;

в) ваш варіант.

Додаток Б

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
щодо результатів анкетування щодо визначення проблемних питань кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи

Анкетування проводилося у період з 01.09.2024 р. до 30.05.2025 р. на базі Національної академії внутрішніх справ з метою вивчення проблемних кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Мета анкетування – підтвердження або спростування результатів дисертаційного дослідження, а також застосування отриманих даних під час формулювання висновків та розробки пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Категорія респондентів: працівники Національної поліції України, які на час анкетування проходили службу у практичних підрозділах (слідчі та дізнавачі) Національної поліції України та науковці у сфері кримінального права.

Підставами для анкетування слугували наявність у респондентів досвіду практичної роботи на відповідних посадах, сформування думки та власного уявлення щодо умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Респондентам було запропоновано надати відповідь на дванадцять питань. Питання сформульовано так, щоб отримати максимально точні, обґрунтовані та практично значущі відповіді респондентів, які стосувалася з’ясування практичних проблем кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи.

Аналіз відповідей респондентів дав наступні результати.

Відповідь на питання № 1 продемонструвала, що 47,8% опитаних вважать доцільним в диспозиції ст. 399 КК термін «близькі родичі» замінити терміном «близька особа». Натомість, 36,9% не погодилися із вказаною думкою, при цьому 13,6% не визначилися.

Відповідаючи на питання № 2, 48,2 % респондентів вказали, що доцільно законодавчо закріпити критерії визначення розміру знищеного чи пошкодженого майна або заподіяння майнової шкоди в іншій формі як обов'язкового суспільно небезпечного наслідку у ст. 399 КК, 34,4% не погодилися із вказаною пропозицією і 15,3% надавали різноманітні відповіді на кшталт виключення даної норми, перенесення її до іншого розділу КК.

Натомість, 85,4 % респондентів вказали, що для забезпечення відповідності принципу рівності громадян перед законом та дотримання правової визначеності доцільно і необхідно встановити мінімальний розмір майнової шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, 8,7% не підтримали вказану пропозицію.

Ще 92,5% опитаних зазначили необхідність диференціації відповідальності у ст. 399 КК залежно від розміру заподіяної шкоди як спричинення шкоди у значному розмірі (ч. 1 ст. 399 КК), заподіяння шкоди у великому розмірі (ч. 2 ст. 399 КК) та в особливо великому розмірі (ч. 3 ст. 399 КК). При цьому 89,2 % підтримали ідею диференціації розміру майнової шкоди, заподіяної внаслідок умисного знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих у зв'язку із виконанням своїх професійних чи службових обов'язків відповідно до положень примітки до ст. 185 КК.

Відповідаючи на питання № 6 про доцільність зниження віку кримінальної відповідальності у ст. 399 КК до рівня 14 років, 64,3 % респондентів погодилися із вказаною пропозицією, натомість 28,6 % заперечили.

Щодо охопленням терміном «загально небезпечний спосіб» підпалу чи вибуху 83,4% респондентів дали схвальну відповідь, при цьому 97,5%

вважають доцільним виключення з існуючої редакції ч. 2 ст. 399 КК такої кваліфікуючої ознаки, як «вчинення діяння шляхом підпалу чи вибуху» у зв'язку з охопленням їх терміном «вчинення діяння загальнонебезпечним способом».

При відповіді на питання № 9 про розуміння терміну «загибель людей», 58,3 % вказали, що таким є смерть хоча б однієї людині; 32,6 % – смерть двох осіб; 8,4% – смерть трьох чи більше осіб.

На питання про необхідність розуміння потерпілих в однині при визначенні наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень у ст. 399 КК дали ствердну відповідь 87,6 % опитаних.

Результати відповіді на питання № 11 дали змогу з'ясувати, що 72,4 % респонденти вважають доцільним передбачити в ч. 2 ст. 399 КК кваліфікуючу ознаку «знищення чи пошкодження майна групою осіб за попередньою змовою».

Думки респондентів з приводу питання № 12 засвідчили, що перегляд кримінально-правових санкцій ст. 399 КК у частині їх удосконалення є необхідним. Так заначили 78,4 % респондентів.

Отже, проведене анкетування підтверджує, що сформовані та запропоновані висновки у дисертаційному дослідженні мають беззаперечно позитивний вплив на вдосконалення кримінального законодавства щодо визначення проблемних питань кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, а також вагомий сенс для правозастосовної діяльності.

Додаток В

ПРОПОЗИЦІЇ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Зміст чинної ст. 399 КК	**Пропонований зміст ст. 399 КК**
Стаття 399. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи 1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, - караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. 2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. 3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.	Стаття 399. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи 1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близькій особі, у зв'язку з правомірною діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, що спричинило шкоду у значному розмірі, - караються штрафом від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до п’яти років, або обмеженням волі на строк до п’яти років, або позбавленням волі до трьох років. 2. Ті самі дії, вчинені загальнонебезпечним способом, або вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони заподіяли шкоду у великому розмірі, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. 3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людини, завдання їй тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великому розмірі - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років».

Зміст чинної примітки до ст. 185 КК	**Пропонований зміст примітки до ст. 185 КК**
Примітка. 2. У статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу……. 3. У статтях 185-191, 194 цього Кодексу…… 4. У статтях 185-187 та 189-191, 194 цього Кодексу…..	**Примітка.** 2. У статтях 185, 186, 189, 190, 347, 347-1, 352, 378, 399 цього Кодексу……. 3. У статтях 185-191, 194, 347, 347-1, 352, 378, 399 цього Кодексу…… 4. У статтях 185-187 та 189-191, 194, 347, 347-1, 352, 378, 399 цього Кодексу…..
Зміст чинної ч. 2 ст. 22 КК	**Пропонований зміст ч. 2 ст. 22 КК**
378, частини друга та третя статті 399	378, 399

Додаток Г

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Любченко Т.С. Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2024. Вип. 1 (21). С. 231–243. DOI : https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306226.

2. Любченко Т.С. Потерпілий у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. № 2 (2024). С. 165–174. DOI : https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.2.17.

3. Любченко Т.С. Об’єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу України. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2024. № 2 (28). С. 99–105. DOI : https://doi.org/10.33270/02242802.99.

4. Любченко Т.С. Особливості покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2025. Вип. 1 (21). С. 247–261. DOI : https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334342.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Любченко Т.С. Близькі родичі як потерпілі у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 лист. 2023 р.). Одеса : ОДУВС, 2023. С. 123–125.

6. Любченко Т.С. Визначення потерпілих у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 198–201.

7. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: передумови та історія встановлення кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2024. С. 333–336.

8. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: питання регламентації в міжнародному праві. *Юридична осінь 2024 року*: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Харків, 19 листоп. 2024 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 103–107.

9. Любченко Т.С. Особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: сутність та тлумачення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні :* матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 06 груд. 2024 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2024. С. 447–451.

10. Любченко Т.С. Деякі питання щодо покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ (Вінниця, 22 листоп. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 98–99.

11. Любченко Т.С. Предмет у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч.

пам’яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 357–359.

12. Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом: питання тлумачення. *Наукова спадщина професора В.Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 січ. 2025 р.). Харків : Право, 2025. С. 375–378.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
_____ 2025 року

АКТ

15.05.2025 м. Київ № 61-ОП

Впровадження результатів дисертації Любченко Тетяни Сергіївни «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– начальника відділу організації освітнього процесу, лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– т.в.о. завідувача кафедри кримінального права, кандидата наук з державного управління, доцента, майора поліції Матюшенко Олени Іванівни;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці здобувача кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Любченко Тетяни Сергіївни «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи».

Проаналізовано основні результати дослідження Любченко Т.С., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Любченко Т.С. Близькі родичі як потерпілі у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 24 лист. 2023 р. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 123 – 125.

Любченко Т.С. Визначення потерпілих у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац.

акад. внутр. справ, 2023. С. 198 – 201.

Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: передумови та історія встановлення кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 14 березня 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 333 – 336.

Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: питання регламентації в міжнародному праві. *Юридична осінь 2024 року:* зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Харків, 19 листоп. 2024 р.) / за заг. ред. Д.В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 103 – 107.

Любченко Т.С. Особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: сутність та тлумачення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 06 грудня 2024 року) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львівський державний університет внутрішніх справ : ЛьвДУВС, 2024. С. 447 – 451.

Любченко Т.С. Деякі питання щодо покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ у статусі університету (м. Вінниця, 22 листоп. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 98 – 99.

Любченко Т.С. Предмет у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 357 – 359.

Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом: питання тлумачення : *Наукова спадщина професора В.Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., що відбулася 21 січ. 2025 р. / [ред. кол. Ю.А. Пономаренко (голова) та ін.]. Харків : Право. 2025. С. 375 – 378.

Любченко Т.С. Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2024. Вип. 1 (21). С. 231 – 243. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306226.

Любченко Т.С. Потерпілий у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. № 2 (2024). С. 165 – 174. DOI : https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.2.17.

Любченко Т.С. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399

Кримінального кодексу України. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2024. № 2 (28). С. 99 – 105. DOI : https://doi.org/10.33270/02242802.99.

Любченко Т.С. Особливості покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, Вісник Асоціації кримінального права України, 2025. Вип. 1 (21).

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що праці дисертаційного дослідження Любченко Т.С. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «»Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінальних правопорушень» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії: **Вікторія БОЙЧУК**

Дар'я ГОРБЕНКО

Олена МАТЮШЕНКО

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

15 05 2025 року

АКТ

15.05.2025 м. Київ № 62-нд

Впровадження результатів дисертації Любченко Тетяни Сергіївни «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– т.в.о. завідувача кафедри кримінального права, кандидата наук з державного управління, доцента, майора поліції Матюшенко Олени Іванівни;

– завідувача лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності, доктора юридичних наук, професора, майора поліції Вознюка Андрія Андрійовича;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора, підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці здобувача кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Любченко Тетяни Сергіївни «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення застосування норм Кримінального кодексу України.

Проаналізовано основні результати дослідження Любченко Т.С., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Любченко Т.С. Близькі родичі як потерпілі у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи*

попередження злочинності: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 24 лист. 2023 р. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 123 – 125.

Любченко Т.С. Визначення потерпілих у ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 198 – 201.

Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: передумови та історія встановлення кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 14 березня 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 333 – 336.

Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: питання регламентації в міжнародному праві. *Юридична осінь 2024 року:* зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Харків, 19 листоп. 2024 р.) / за заг. ред. Д.В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 103 – 107.

Любченко Т.С. Особливо кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: сутність та тлумачення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 06 грудня 2024 року) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львівський державний університет внутрішніх справ : ЛьвДУВС, 2024. С. 447 – 451.

Любченко Т.С. Деякі питання щодо покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ у статусі університету (м. Вінниця, 22 листоп. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 98 – 99.

Любченко Т.С. Предмет у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 357 – 359.

Любченко Т.С. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом: питання тлумачення : *Наукова спадщина професора В.Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., що відбулася 21 січ. 2025 р. / [ред. кол. Ю.А. Пономаренко (голова) та ін.]. Харків : Право. 2025. С. 375 – 378.

Любченко Т.С. Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2024. Вип. 1

(21). С. 231 – 243. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306226.

Любченко Т.С. Потерпілий у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. № 2 (2024). С. 165 – 174. DOI : https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.2.17.

Любченко Т.С. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу України. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2024. № 2 (28). С. 99 – 105. DOI : https://doi.org/10.33270/02242802.99.

Любченко Т.С. Особливості покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, Вісник Асоціації кримінального права України, 2025. Вип. 1 (21).

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Любченко Т.С. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

Дар'я ГОРБЕНКО

Олена МАТЮШЕНКО

Андрій ВОЗНЮК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник начальника ГУНП
в Сумській області
полковник поліції
Роман ДАЦЕНКО
_____ 2024 року

АКТ

впровадження в практичну діяльність ГУНП в Сумській області результатів дисертаційного дослідження Любченко Тетяни Сергіївни на тему «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи»

05 11 2024 року м. Суми № 61/027

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника слідчого управління ГУНП в Сумській області, підполковника поліції Денисенко А.С.;

- начальника УКР ГУНП в Сумській області, підполковника поліції Комарова О.П.;

- начальника Управління міграційної поліції ГУНП в Сумській області, підполковника поліції Сінькова Д.В.;

- начальника управління інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП в Сумській області, полковника поліції Скорика В.О..

Комісія розглянула і узагальнила матеріали наукових напрацювань здобувачки кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Любченко Тетяни Сергіївни на тему «Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надані матеріали містять низку обґрунтованих теоретичних та практичних положень і пропозицій, спрямованих на удосконалення використання слідчими

підрозділами Національної поліції України знань щодо правильної кваліфікації умисного знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи та його відмежування від суміжних діянь. Зазначене надає підстави запровадити надані матеріали для їх використання в практичній діяльності ГУНП у Сумській області.

Під час вивчення результатів наукових напрацювань, які відображені в навчально-методичних матеріалах, в тому числі – фахових виданнях України та міжнародних виданнях, взято до уваги публікації здобувачки кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Любченко Тетяни Сергіївни, а саме: «Близькі родичі як потерпілі у ст. 399 Кримінального кодексу України», «Визначення потерпілих у ст. 399 Кримінального кодексу України», «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: передумови та історія встановлення кримінальної відповідальності», «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи: питання регламентації в міжнародному праві», «Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», «Потерпілий у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 399 Кримінального кодексу України».

Матеріали наукових напрацювань Любченко Т.С. можуть бути використані під час практичної діяльності та проведення занять в системі службової підготовки, а також під час проведення оперативних нарад з особовим складом підрозділу.

Члени комісії:

Артем ДЕНИСЕНКО

Олександр КОМАРОВ

Дмитро СІНЬКОВ

Вадим СКОРИК